

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Simona RUGINYTĖ
Vadybos studijų programos studentė

**UŽMIESČIO VIETŲVIŲ EKONOMINĖ IR
SOCIALINĖ SITUACIJA: TELŠIŲ RAJONO ATVEJIS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2016

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

Simona RUGINYTĖ

UŽMIESČIO VIETОВIŲ EKONOMINĖ IR
SOCIALINĖ SITUACIJA: TELŠIŲ RAJONO ATVEJIS

Magistro darbas

Socialiniai mokslai, Vadyba (N200)

Specializacija – Viešasis administravimas

Darbo vadovas:

prof. dr. Jonas JASAITIS

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu vadybos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Simona Ruginytė. **Užmiesčio vietovių ekonominė ir socialinė situacija: Telšių rajono atvejis.**

Magistro darbas

Magistro darbe nagrinėjami ekonominiai ir socialiniai pokyčiai įvykę per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos ir Europos Sąjungos mastu. Atlikta temą atitinkanti statistinių duomenų ir dokumentų analizė. Empirinio tyrimo metu surinkta informacija apie Telšių rajono ūkinę veiklą ir gyventojų struktūrą. Domėtasi, kaip vietos bendruomenių veikla galėtų paskatinti užmiesčio vietovių ūkinę veiklą, kurios socialinės paslaugos yra pačios aktualiausios. Tyrimo metu nagrinėjome, kokia ekonominė ir socialinė informacija kaupiama seniūnijose ir kaip ją galima panaudoti gyventojų verslumui skatinti ir užmiesčio vietovių patrauklumui didinti. Seniūnijos darbuotojų ir gyventojų – skirtingų socialinių grupių atstovų – apklausos metu surinkta informacija susisteminta ir apibendrinta. Išryškintos pagrindinės problemos, įtakojančios dabartinę užmiesčio vietovių situaciją Telšių rajone. Akcentuojamos vietos bendruomenių galimybės skatinti jaunimo verslumą.

Darbe vadovaujamosi Europos Sąjungoje naudojamais administracinio teritorinio suskirstymo kriterijais, pagal kuriuos miestais laikomos tik urbanizuotos vietovės, kuriose kompaktiškai gyvena 6 tūkst. ir daugiau gyventojų, kurių daugumą sudaro dirbantieji neagrariniame sektoriuje, t.y. pramonėje, statyboje, transporte, prekyboje, sveikatos apsaugoje ir kt. Telšių rajone yra du miestai – rajono centras Telšiai ir Varniai. Visos kitos vietovės – miesteliai ir kaimiškosios gyvenvietės priskiriamos užmiesčio teritorijoms. Tačiau pagal naująją vietovių ekonominės paskirties tipologiją užmiesčių nedera sieti tik su agrarine veikla. Tai sritys, kuriose gali ir turėtų būti plėtojama ir šiuolaikinė pramonė.

Pagrindiniai žodžiai: žemės ūkis, kaimiškoji savivaldybė, ūkininkavimas, vietos bendruomenės, migracijos procesai, gyventojų struktūra, užmiesčio ūkinės veiklos įvairinimas,

SUMMARY

Simona Ruginytė. **The Economic and Social Situation in the Countryside: the Case study of Telsiai district.**

Master's thesis

The economic and social changes, which have occurred over the last decade in Lithuania and in the whole European Union, have been analyzed in the thesis. A detailed analysis of relevant documents and statistical data has been performed, as well as information about economic activity and changes of population structure of Telsiai district was collected during our empirical research. Attention has been paid to the most relevant social services and local communities' efforts to increase the growth of economic activities in the countryside., The thesis also analyses, what economic and social information has been collected in the smallest local administrative units (circuits) and how it can be used to promote entrepreneurship and make countryside areas more attractive for the population and potential investors. Data, collecting during the questioning of circuit employees and different social groups of local residents, was summarized and presented in the thesis. It allows us to highlight the main problems affecting the current situation of the countryside areas in Telsiai district. Contemporary possibilities of local communities for stimulation of youth entrepreneurship have been stressed.

The thesis takes into account the European Union administrative territorial division criteria, which says that "urban" is an area with six thousand or more inhabitants, residing compactly, and majority of them are employed in non-agrarian sectors, but in industry, construction and transportation, businesses, marketing, healthcare, etc.. There are two cities – Telsiai and Varniai – in Telsiai district. All other areas – small towns, townships and villages are classified as rural, i. e. countryside. In according of new typology of economic mission of areas with the different level of urbanization the countryside should not be wholly designed and dependent only on agrarian activity. These areas have also to be used for development of the modern industry and services.

Keywords: agriculture, rural municipality, farming, local communities, migration, population structure, diversification of economic activities, countryside.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1. Prielaidų, kuriomis remiasi kaimo vystymas, kaita.....	33
2. Nauja kaimo paradigma.....	42
3. Gyventojų skaičius pagal lytį Telšių rajone (ads. sk.).....	56
4. Gyventojų skaičius pagal gyvenamąją vietą Telšių rajone (abs. sk.).....	57
5. Tarptautinė ir vidinė migracija Telšių rajone 2008-2013 m. (abs. sk.).....	58
6. Telšių rajono ūkininkų ūkių skaičius pagal naudojamą plotą, 2015 m. lapkričio 1d.....	58
7. Telšių rajono ūkių struktūra pagal profilį, 2015 m. pradžios duomenys.....	60
8. Telšių rajono bedarbių statistika 2015-01-01.....	61

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1. Gyventojų skaičius metų pradžioje, tūkst.	15
2. Gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastys, tūkst.	16
3. Ūkių turtas 1 ha ŽŪN kai kuriose ES šalyse 2012 metais, tūkst. EUR.....	21
4. Ūkininkų sluoksnių struktūra.....	23
5. Ūkininkų ūkiuose naudojamas žemės struktūra pagal paskirtį 2014 01 01.....	23
6. Ūkių pasiskirstymas pagal naudojamos žemės plotą 2014 01 01.....	24
7. Ūkininkų ūkių nuosavas žemės ūkio turtas 1 ha ŽŪN 2010–2013 metais, tūkst. EUR.....	25
8. Ūkių skaičius pagal apskritis 2013 07 01 – 2014 01 01	28
9. Ūkininkų ūkių bendrosios produkcijos struktūra apskrityse 2013 metais, proc.....	29
10. Kaimas ir miestas pagal galiojančių teisės aktų nuostatas.....	40
11. Pagrindiniai kaimo bendruomenės centro raidos etapai.....	41
12. LEADER istorija.....	45
13. VVG – vietos veiklos grupė.....	46
14. Kaimo vietovių VVG teritorija iki 2014 m.....	47
15. Telšių raj. savivaldybės geografinė padėtis.....	52
16. Telšių rajono seniūnijos.....	53
17. Telšių rajono gyventojų skaičiaus pokytis 2008 - 2014 m. (abs. sk.).....	56
18. Telšių rajono gyventojų skaičius pagal amžiau grupes 2014 m. pradžioje (abs. sk.).....	57
19. Vidutinis valdos dydis pagal apskritis, ha 2012-2014 m.....	59
20. Telšių rajono ūkininkų skaičius pagal amžių, 2015 m. lapkričio 30 d. (abs. sk.).....	59
21. Respondentų pasiskirstymas pagal padėtį darbo rinkoje, proc.....	63
22. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo sritį, proc.....	64
23. Respondentų pragyvenimo šaltinis.....	68
24. Respondentų pasiskirstymas pagal galimybę naudotis nuosavu kompiuteriu ir prieiga prie interneto	66
25. Respondentų pasiskirstymas pagal gyvenimo sąlygas, proc.....	66
26. Gyventojų skaičiaus kitimas užmiesčio vietovėse, proc.....	67
27. Respondentų turimos nuosavos žemės dydis, proc.....	68
28. Ūkinės veiklos būklė Telšių rajone, proc.....	68
29. Respondentų kultūrinės veiklos vertinimas, proc.....	69
30. Respondentų nuomonė apie teigiamus pokyčius Telšių rajone, proc.....	69
31. Respondentų nuomonė apie didžiausias Telšių rajono problemas, proc.	70
32. Veiksniai įtakojantys gyvenimo kokybę, proc.....	71

33. Respondentai ketinantys emigruoti į kitas valstybes, proc.....	71
34. Kriminogeninė situacija, proc.....	72
35. Užmiesčio bendruomenių veiklumas, proc.....	72
36. Medicinos paslaugų pokytis, proc	73
37. Respondentų nuomonė apie gyventojų skaičių pagal amžių, proc.....	73
38. Socialinių paslaugų įmonės ar įstaigos esančios seniūnijose, proc.....	74
39. Respondentų aktyvesnį dalyvavimą viešuoje ir kultūrinėje veikloje įtakojantys veiksniai, proc.....	74
40. Respondentų nuomonė apie naujų įmonių įkūrimo galimybes, proc.....	75

PAGRINDINĖS SAŲVOKOS

Miestas – kompaktiškai uždaryta gyvenamoji vietovė, kurioje gyvena daugiau kaip 3000 gyventojų, su išvystyta socialine ir inžinerine infrastruktūra, taip pat iki 1994 m. liepos 19 d. nustatyta miesto tipo vietovė (Lietuvos Respublikos teritorijos administravimo įstatymas, 2013). Pagal Europos sąjungos administracinių vienetų NUTS sistemą miestams priskiriamos vietovės, turinčios 6 tūkst. ir daugiau gyventojų.

Miestelis – kompaktiškai užstatyta kaimo gyvenamoji vietovė, kurioje gyvena iki 3000 gyventojų, su išvystyta socialine ir inžinerine infrastruktūra, taip pat iki 1994 m. liepos 19 d. nustatyta miestelio tipo vietovė (Lietuvos Respublikos teritorijos administravimo įstatymas, 2013). Prie jų priskiriami vadinamieji tradiciniai miesteliai, t.y. vietovės, turinčios miestelio statusą.

Kaimas – kaimo gyvenamoji vietovė, kurioje gyvena mažiau kaip 500 gyventojų, taip pat iki 1994 m. liepos 19 d. nustatyta kaimo tipo vietovė (Lietuvos Respublikos teritorijos administravimo įstatymas, 2013); **Savivaldybė** – Lietuvos Respublikos teritorijos administravimo vienetas, kurio bendruomenė turi LR Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, įgyvendinimą per nuolatinių gyventojų išrinktą savivaldybės tarybą (Lietuvos Respublikos teritorijos administravimo įstatymas, 2013).

Regionas – vientisa valstybės teritorijos dalis, kurioje įgyvendinama nacionalinė regioninė politika (Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas, 2000).

Regiono plėtros planas – vidutinės trukmės strateginio planavimo dokumentas, kuriame pateikiami regiono socialinės ir ekonominės būklės įvertinimo pagrindiniai duomenys ir jų analizė, nurodomi regiono plėtros strateginiai tikslai ir uždaviniai bei galimos jų įgyvendinimo priemonės (Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas, 2000).

Probleminė teritorija – Vyriausybės išskirta tikslinė nacionalinės regioninės politikos įgyvendinimo teritorija, turinti specifinių socialinių ir (ar) ekonominių problemų, atitinkančių Vyriausybės nustatytus probleminių teritorijų išskyrimo kriterijus (Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas, 2000); Nuo 2015 metų probleminės vietovės Lietuvoje nebėra išskiriamos.

Kaimo plėtra – kaimo vietovių gyventojų gyvenimo ir darbo sąlygų kokybės gerinimas, kaimo vietovių ekonominės ir socialinės struktūros tobulinimas, bendruomeninių ryšių stiprinimas siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas, skatinti alternatyviają veiklą kaime, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį ir gamtinę aplinką (Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2008).

Alternatyvioji veikla – bet kuri veikla kaimo vietovėje, nepriskiriama žemės ūkio veiklai (Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2008).

Kaimo bendruomenė – kaimo vietovės gyventojai, siejami bendrų gyvenimo kaimynystėje poreikių ir interesų. Kaimo bendruomenė, siekianti gauti finansinę paramą, turi Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo arba Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo nustatyta tvarka įsteigti bendruomeninę organizaciją, kurios paskirtis – per iniciatyvas įgyvendinti viešuosius interesus, susijusius su gyvenimu kaimynystėje (Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2008).

Žemės ūkio veikla – veikla, apimanti žemės ūkio produktų gamybą, savos gamybos žemės ūkio produktų perdirbimą ir iš jų pagamintų maisto ar ne maisto produktų realizavimą, taip pat paslaugų žemės ūkiui teikimą ir (arba) geros agrarinės ir aplinkosauginės žemės būklės palaikymą (Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2008).

Urbanizuotos teritorijos – pastatais užstatytos miestų, miestelių, kompaktiškai užstatytų kaimų teritorijos su inžinerinių komunikacijų koridoriais ir neužstatytais bendrai naudoti pritaikytais želdynais, viešosiomis erdvėmis ir valstybiniais miškais miestuose (Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, 2013).

Neurbanizuotos teritorijos – vienkiemiai, ir mažos iki 500 gyventojų turinčios gyvenvietės, neturinčios pramonės objektų (Jasaitis J., 2014).

Žemo urbanizacijos lygio teritorijos – tokio lygio teritorijoms priskiriami miesteliai bei mažesni, rajono centro statuso neturintys miestai ir atokesnių rajonų centrai, kuriose pramonės ir kitų neagrarinio sektoriaus įmonių veikla nėra išplėtotą ir nesukuria žymesnio skaičiaus darbo vietų (Jasaitis J., 2014).

Vietos veiklos grupė (VVG) – bendruomenių, vietos valdžios ir verslo partnerystės grupė, apimanti vietoves, kuriose yra nuo 10 iki 100 tūkst. gyventojų. Po ketvirtadalį vietų VVG taryboje pasidalina verslo ir valdymo institucijų atstovai (Jasaitis J., 2014). VVG Lietuvoje pradėtos kurti, įstojus į Europos Sąjungą, t. y. nuo 2004 metų antrojo pusmečio. Pirmosios grupės įsikūrė 2004 m. liepos – rugpjūčio mėnesiais. Po kelerių metų įsikūrė žuvininkystės VVG. Nuo 2015 metų VVG kuriamos ir miestuose.

LEADER – viena iš keturių Europos Sąjungos programų (tarp kurių yra INTERREG, URBAN, EQUAL), skatinančių pilietines iniciatyvas, regionų bendradarbiavimą, bendruomeninę veiklą ir pan. (Jasaitis J., 2014);

TURINYS

ĮVADAS	11
1. UŽMIESČIO VIETОВIŲ VAIDMENS POKYČIAI TINKLAVEIKOS VISUOMENĖJE	17
1.1 Agrarinio sektoriaus susiformavimas	21
1.2 Ūkininkų sluoksnio struktūra.....	24
1.3 Šeimos ūkių formavimasis ir svarba Lietuvos ekonomikai.....	29
1.4 Neagrarinių verslų formavimasis	32
1.5 Užmiesčio gyvenviečių raida ir perspektyvos	34
1.6 Miestelių vaidmens pokyčiai ir perspektyvos	37
1.7 Miesto gamybinio ir intelektualinio potencialo įtaka užmiesčio vietovių pažangai	39
2. BENDRUOMENINIS JUDĖJIMAS UŽMIESČIO VIETOVĖSE	41
2.1 Vietos bendruomenių atsikūrimas ir jų vaidmens pokyčiai.....	41
2.2 LEADER iniciatyvos raida ir Vietos veiklų grupių (VVG) susiformavimas.....	45
2.3 Nacionalinis kaimo tinklas	50
2.4 Bendruomeninio judėjimo tarptautiniai ryšiai.....	51
3. UŽMIESČIO VIETОВIŲ EKONOMINĖS IR SOCIALINĖS	54
SITUACIJOS ANALIZĖ TELŠIŲ RAJONE	54
3.1 Rajono bendroji charakteristika.....	54
3.2 Tyrimo metodika ir organizavimas.....	56
3.3 Ekonominės ir socialinės situacijos tyrimo duomenų analizė.....	57
3.3.1 Telšių rajono ekonominės situacijos tyrimas	57
3.3.2 Socialinės situacijos Telšių rajone tyrimo duomenų analizė.....	64
3.3.3 Užmiesčio seniūnijų seniūnų nuostatų ir esamos būklės analizė	78
4. UŽMIESČIO RAIDOS PERSPEKTYVOS – BENDRUOMENINĖS VEIKLOS	83
ORGANIZATORIŲ AKIMIS	83
IŠVADOS.....	89
REKOMENDACIJOS	92
LITERATŪRA	94
PRIEDAI	99
1 priedas.....	99
2 priedas.....	104
3 priedas.....	108

IVADAS

Tyrimo naujumas. Išsivysčiusiose ES valstybėse nuo praėjusio šimtmečio pabaigos besiformuojantis europinis užmiesčio plėtros modelis keičia požiūrį į kaimiškąsias vietas. Mokslo straipsniuose ir naujose ekonominės bei socialinės plėtros strategijose akcentuojama, kad tam tikra visuomenės dalis tarsi iš naujo atranda užmiesčio teritorijas, įvertindamos žymiai patogesnę gyvenamąją aplinką ir sveikos gyvensenos šaltinį, taip pat atveriančias naujas verslo kryptis bei net naujas mokslinio pažinimo sritis. Išsivysčiusiose valstybėse užmiesčio politikos tikslas apima žmonių gerovės, ekonomikos bei aplinkos aspektus. Šiuolaikinė užmiesčio plėtra nebeapsiriboja tik agrarinio sektoriaus modernizavimu, bet įtakoja ryškius socialinius, politinius, kultūrinius ir aplinkosauginius pokyčius, skirtus gerinti gyvenimo kokybę.

Gyventojų struktūros ir jų ekonominės veiklos pokyčiai ir priemonės kaip tuos pokyčius nukreipti teigiama linkme, tyrinėja daugeli mokslų tyrėjų. D. Vidickienės ir R. Melnikienės monografijoje „Kaimo politikos evoliuciją“ išsamiai aptariama XXI pradžios kaimo politika. Šioje monografijoje akcentuoja, kad pradėjus industrializuoti žemės ūkį kaimo politika tapo atskira bendrosios ekonominės politikos šaka, sutelkta į politikos idėjų tematiką, jų įgyvendinimo tikslus ir priemones. V. Atkočiūnienė, J. Jasaitis, J. Vanagas, J. Čaplikas, R. Melnikienė, D. Vidickienė, Antanas ir Arūnas Poviliūnai ir kiti mokslininkai akcentuoja sparčius gyventojų struktūros ir jų ekonominės veiklos pokyčius. Nuo 2005 m. į šiuolaikinių kaimo funkcijų tyrimus įsitraukė ir Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultete įkurtas naujasis Kaimo plėtros tyrimų centras.

2011-2012 metais Rokiškio vietos veiklos grupės iniciatyva, Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras vykdė gyventojų struktūros ir jų ūkinės veiklos pokyčių tyrimą, taikydamas VVG pasiūlytą tikslinių mikrorajonų (**rezidencinis, industrinis, agrarinis, relaksacinis** ir kt.) idėją. Analogiški tyrimai atlikti ir Pakruojo rajone. Panašūs tyrimai atliekami Telšių ir Plungės rajonuose. Telšių rajone yra 11 seniūnijų ir 415 kaimo gyvenviečių. Šiame rajone atliktas tyrimas galėtų pateikti naujų duomenų apie skirtingo urbanizacijos lygio kaimiškose vietovėse vykstančius gyventojų struktūros pokyčius, ekonominės veiklos pasikeitimus bei jų priežastinį ryšį. Naujausi užmiesčio raidos tyrimai turi atskleisti optimalius šių vietovių ūkinės ir socialinės veiklos pertvarkymo būdus, perimant labiausiai išsivysčiusių valstybių žinias ir patirtį.

Tyrimo aktualumas. Jaunimas, užbaigęs mokslus, savo ateitį sieja su gyvenimu ir darbu didmiesčiuose tikėdamiesi, jog ten didesnės galimybės realizuoti savo profesinius planus. Dažnas iš jų nesuvokia ūkininkavimo perspektyvų ar užmiesčiuose tinkamos plėtoti neagrarinės veiklos, nėra išsiugdęs motyvacijos imtis veiklos užmiesčio vietovėse. Tačiau pastaraisiais metais

pastebima tendencija, jog Lietuvoje gausėja jaunų žmonių, kurie, baigę mokslus miestuose ar net patyrę emigranto dalią, pamažu grįžta į kaimą ir imasi ūkininkavimo arba kitų verslų, nepaisydami sunkios finansinės pradžios. Jie parsiveža naujų žinių, skleidžia naują, modernų požiūrį į ūkininkavimą, naudojami šiuolaikinėmis technologijomis ir taip tobulina bei palengvina tradicinius gamybos procesus. Tokių žmonių patirtis tampa sektiniu pavyzdžiu kaimynams ir kitiems bendraamžiams, kurie svarsto galimybes ūkininkauti.

Taip pat svarbus faktas, kad per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje vyko esminiai kaimo plėtros politikos bei jos finansavimo pokyčiai. 2004 m. Lietuvai įstojus į ES, atsivėrė naujos galimybės pasinaudoti jos struktūrinių fondų parama užmiesčių plėtrai. Vienas iš pagrindinių Lietuvos 2007–2013 m. kaimo plėtros strategijos tikslų buvo didinti gyventojų užimtumą. (Lietuvos 2007–2013 m. kaimo plėtros programa, 2007). Labai svarbu, kad neurbanizuotos vietovės taptų žymiai patogesnėmis gyventi, dirbti ir ugdyti jaunąją kartą, o tai įgyvendinti padės ir parengta 2014–2020 m. Lietuvos kaimo plėtros strategija, kurioje numatyta ūkio ir verslo plėtrai skirti 11,31 proc. lėšų (Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 m. programos finansinis planas).

Įgyvendinant europinį užmiesčio plėtros modelį viena iš pagrindinių priemonių yra *LEADER* programa, kurios tikslas – skatinti kaimo plėtrą, stiprinant vietos valdymo institucijų, verslo ir bendruomenės partnerystę. Ši vietos bendruomenių iniciatyvos dėka atsiradusi programa formavosi keliais etapais: iš pradžių ji apėmė tik kelias valstybes, kol palaipsniui išplito visose ES narėse: *LEADER* I (1991–1994 m.), *LEADER* II (1995–1999 m.), *LEADER* + (2000–2006 m.) ir *LEADER* metodas (2007–2013 m.). (žr. „Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos“, 2006). Lietuva, įstojusi į ES, pateko į trečiąją šios iniciatyvos bangą, kai iki numatytų programų įgyvendinimo buvo likę tik kiek daugiau nei pora metų.

Prieš dešimtmetį gyventojai ėmė gana sparčiai burtis į bendruomenines organizacijas: vietos bendruomenes ir jų asociacijas, pavadintas vietos veiklos grupėmis (VVG). VVG sutelkia viešąjį, verslo ir nevyriausybinį sektorių, todėl svarbiausiu užmiesčio plėtros veiksmu tampa jų partnerystė. VVG analizuoja jos aprėpiamos vietovės gyventojų poreikius, formuluoja prioritetus ir įgyvendina integruotas vietos plėtros strategijas. Daugeli mokslų tyrėjų akcentuoja, kad pagrindinis Lietuvos užmiesčio plėtros siekis – gerinti užmiestyje gyvenančių žmonių gyvenimo ir darbo sąlygas. Tik tada užmiestis taps patrauklesniu verslui ir kaip gyvenamoji vietovė – išsilavinusiems žmonėms bei jaunimui.

Užmiesčio bendruomenės turi sukaupusios nemažą **sociokultūrinės** veiklos patirtį, tačiau dar nesiryžta imtis **verslo** projektų ir kurti naujas darbo vietas. Padėti ir padrašinti užmiesčio jaunimą įgyvendinti naujas verslo idėjas galėtų ir kitos nevyriausybinės organizacijos. Žymiai aktyviau ir naujoviškiau darbo išteklių vadybos bei jaunimo įtvirtinimo užmiesčio vietovėse problemas turėtų spręsti ir Telšių rajono savivaldybė bei kitos rajono institucijos.

Užmiesčio gyventojams pradėti ūkininkauti ar imtis naujos verslo idėjos yra ypač sunku, nes jiems bankai nenoriai išduoda paskolas, kadangi ne visi turi finansinio turto užstatui. Be to, ne visi ryžtasi rizikuoti ir imti paskolas, nes ilgi įsipareigojimai bankui verčia susimastyti, ar pajėgs verslą administruoti pelningai, ar sėkminga bus numatyta veikla. Taip pat ne visos naujos verslo idėjos tinka plėtoti užmiesčio vietovėse dėl sumažėjusio gyventojų tankumo ir mažų pajamų. Užmiesčio bendruomenės šiai dienai daugiausiai orientuojasi į kasdieninių, anaiptol ne strateginių problemų sprendimą, pavyzdžiui, visuomeninių organizacijų pastatų rekonstravimą, švenčių ir kitų masinių renginių organizavimą, viešųjų erdvių sutvarkymą ir pan.

Tyrimų problema – kaip paskatinti vietos bendruomenių **ekonominę** veiklą – parengti ir įgyvendinti **bendruomeninius** projektus, kuriais būtų siekiama kurti naujas darbo vietas ir tobulinti užmiesčio gyvenviečių infrastruktūrą, pasitelkiant ES struktūrinių fondų paramą, skirtą užmiesčio vietovių ūkio modernizavimui.

Tyrimo objektas – Telšių rajono gyventojų struktūra ir ekonominės bei socialinės situacijos pokyčiai.

Tyrimo dalykas – veiksniai, įtakojantys dabartinę Telšių rajono ekonominę situaciją bei galintys įtakoti ryškius pozityvius ūkio, kultūros ir gyventojų struktūros pokyčius.

Tyrimo tikslas – įvertinti dabartinę Telšių rajono ekonominę, socialinę situaciją, siekiant atskleisti naujas vietinių išteklių panaudojimo kryptis, išryškinti Vietos veiklos grupės įtaką ir galimybes verslo plėtrai užmiesčio vietovėse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teorinius modernios užmiesčio raidos aspektus, apibendrinant įvairiose ES valstybėse išryškėjančius naujus sprendimus ir netradicines alternatyvas.
2. Naudojantis statistiniais duomenimis ir atliktu empiriniu tyrimu, išnagrinėti Telšių rajone esamą ekonominę ir socialinę situaciją.
3. Atskleisti Telšių Vietos Veiklos Grupės (toliau VVG) ir seniūnijų bendruomenių problemas bei galimybes, skatinant užmiesčio bendruomenių verslumą.
4. Pateikti rekomendacijas, kurios pasitarnautų Telšių rajone esančioms bendruomenėms ilgalaikės strategijos kūrimui, kaip efektyviau panaudoti vietinius išteklius ekonominiam ir socialiniam gyvybingumui stiprinti.

Pagrindinis ginamasis teiginys. Gyventojų struktūros pokyčiams neigiamą poveikį daro migraciniai ir politiniai veiksniai. Jaunų gyventojų atokesnėse gyvenvietėse mažėja, jie nenori įsikurti tokiose gyvenvietėse dėl nepakankamų savirealizacijos galimybių ir žemo pragyvenimo lygio. Vietos bendruomenės galėtų intensyviau prisidėti prie Telšių rajono užmiesčio vietovių ekonominės ir socialinės pažangos, vykdydamos bendruomeninio (kooperatinio) verslo skatinimo projektus, leidžiančius kurti naujas darbo vietas, įvairinti šių vietovių ekonominę veiklą, išnaudoti jų infrastruktūros, žmonių ir gamtos išteklius, populiarinti vietinio verslo pasiekimus.

Tyrimo metodika ir organizavimas. Mokslinės literatūros šaltinių, dokumentų (įstatymų ir kitų teisės aktų, statistikos šaltinių, savivaldybių informacijos) bei kitų duomenų analizė; užmiesčio gyventojų ir seniūnų anketinė apklausa, naudojantis Kaimo plėtros tyrimų centro parengtais klausimynais, adaptuotais šiam tyrimui; užmiesčio plėtros pagrindinių veikėjų (seniūnijų seniūnų, vietos bendruomenės aktyvo ir kt.) apklausa interviu būdu. Surinktos informacijos sisteminimas, lyginimas ir apibendrinimas. Tyrimų duomenys apdoroti, naudojant matematinis ir grafinius metodus. Situacijos modeliavimas ir išvadų formulavimas.

Tyrimo teorinį pagrindą sudaro europinio užmiesčio raidos modelio analizė, užmiesčio ekonominės ir socialinės plėtrotės procesų bei VVG ir LEADER iniciatyvos Europos Sąjungoje apžvalga. Rašant šį darbą buvo nagrinėti Lietuvos naujausi šiuolaikinių užmiesčio vietovių raidos procesai, naujos užmiesčio funkcijos besiformuojančioje žinių visuomenėje, gyvenimo kokybės pokyčiai ir pozityvių permainų perspektyvos. Remtasi pagrindinių mokslo centrų, kuriuose analizuojami užmiesčio vietovių ekonominiai ir socialiniai pokyčiai, per pastarąjį dešimtmetį paskelbtais tyrimų rezultatais Lietuvos agrarinės ekonomikos institute, Vilniaus universitete, Mykolo Romerio universitete, Aleksandro Stulginskio (buvusiame Lietuvos žemės ūkio) universitete, Šiaulių universitete bei Lietuvos socialinių tyrimų centre.

Tyrimo empirinę bazę sudaro Telšių rajono miestelių ekonominės ir socialinės situacijos tyrimas ir dokumentų analizė. Išanalizavus tyrimo ir dokumentų rezultatus, suformuluoti pasiūlymai vietos valdymo institucijoms, bendruomenėms ir verslo atstovams, kaip būtų galima efektyviau stiprinti rajono ekonominę ir socialinę veiklą.

Tyrimo imtis ir tiriamieji. Norint nustatyti vietos gyventojų poreikius, gyvenimo kokybę ir bendruomeninės veiklos poveikį užmiesčio vietovių raidai remtasi tiek kokybiniais, tiek ir kiekybiniais tyrimais. Šiame tyrime dalyvavo 224 respondentai. Kiekybiniame tyrime nuo 2015 m. rugsėjo mėn. iki 2015 m. lapkričio mėn. dalyvavo 214 respondentai: užmiesčio bendruomenių aktyvo nariai ir gyventojai. Buvo išplatinta 300 anketų. 7 anketas teko pripažinti netinkamomis tolesnei analizei, nes jos buvo nepilnai arba netvarkingai užpildytos. 79 anketos liko neužpildytos. Tvarkingai užpildytų anketų grįžtamumas – 71,3 proc.

Kokybiniame tyrime nuo 2015 m. nuo spalio mėn. iki lapkričio mėn. dalyvavo 10 asmenų, kurie buvo suskirstyti pagal dvi tikslines grupes: 7 rajono užmiesčio seniūnijų 5 seniūnai ir 2 seniūnų pavaduotojai), 3 rajono bendruomeninio judėjimo žinovai ir organizatoriai – Luokės, Ryškėnų ir Nevarėnų bendruomenių pirmininkai. Telšių rajono savivaldybės seniūnijų seniūnai pasirinkti dėl jų turimos kompetencijos ir patirties. Seniūnijoms tenka dalyvauti rengiant ilgalaikes plėtros programas ir spręsti svarbiausias jos teritorijoje iškilusias problemas, todėl seniūnai yra geriausiai informuoti apie kaimiškųjų ir užmiesčio vietovių situaciją, joje veikiančių įmonių, įstaigų ir organizacijų problemas ir perspektyvas. Bendruomeninio judėjimo žinovai taip

pat geriausiai yra susipažinę su bendruomenės ekonominiais ir socialiniais poreikiais, ateities planais, todėl jų pateikta informacija yra labai išsami ir patikima.

Telšių VVG vienas iš pagrindinių tikslų – užmiesčio verslų įvairinimas, gyventojų užimtumo ir pajamų didinimas, todėl analizuojant rajono socialinę situaciją ir perspektyvas, atlikta VVG veiklos analizė. Išanalizuota Telšių VVG 2008–2014 m. strategija, kurioje išsamiai pateikiama VVG istorija, veikla, esami ir būsimi prioritetai.

Tyrimo loginės struktūros pagrindimas. Tyrimo uždaviniai buvo sprendžiami tokia seka:

1. Siekiant išryškinti teorinius užmiesčio plėtros aspektus, taikyti mokslinės literatūros, statistinių duomenų ir dokumentų analizės metodai. Analizuojami Lietuvos ir užsienio valstybių autorių darbai, Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti norminiai dokumentai, reglamentuojantys užmiesčio socioekonominės plėtros procesus ir jos dalyvių vaidmenis. Tai atskleidžia nagrinėjamos temos aktualumą bei padeda pasirengti tyrimui.

2. Siekiant išsiaiškinti, kaip įvairinti ir stiprinti ekonominę ir socialinę veiklą užmiesčio vietovėse, kaip sukurti naujas darbo vietas ir pagerinti atokesnių vietovių gyventojų darbo ir buities sąlygas, buvo atlikta anketinė užmiesčio gyventojų ir seniūnų apklausa bei užmiesčio plėtros ekspertų apklausa interviu metodu.

3. Remiantis apklausos duomenimis, išryškinti svarbiausi Telšių rajono miestelių ekonominės ir socialinės situacijos skirtumai, kurie leido pateikti pasiūlymus vietos valdymo institucijoms, bendruomenėms ir verslui.

Tyrimo strategija:

1. Parengti darbo įvadą, surinkti statistinius duomenis, susijusius su darbo tema (2014 m. pavasaris – 2014 m. rudenį).
2. Atlikti darbo temos teorinę analizę, remiantis mokslinės literatūros šaltiniais, atlikti tyrimų duomenų analizę, išnagrinėti dokumentus (2014 m. rudenį – 2015 m. pavasaris).
3. Atlikti tyrimą ir išanalizuoti gautus empirinių tyrimų duomenis, formuoti tiriamojo objekto duomenų bazę (2015 m. rugsėjis – 2015 m. lapkritis).
4. Apibendrinti duomenis, parengti tyrimo ataskaitą (2015 m. rudenį – 2016 m. žiema).

Magistro darbo struktūra. Šį darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotų šaltinių sąrašas ir priedai. Magistro darbe yra 8 lentelės ir 40 paveikslų.

Tyrimo rezultatų sklaida. Šio magistrinio darbo autorė dalyvavo dviejuose konferencijose:

- Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto Kaimo plėtros tyrimų centro organizuojamoje 7-oje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Šiuolaikinio kaimo vizija“. Pranešimo tema: Nevarėnų seniūnijos ekonominiai ir sociokultūriniai pokyčiai pastarajame dešimtmetyje“.

- Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakulteto organizuojamoje 14-oje jaunųjų tyrėjų tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Ekonomikos ir vadybos aktualijos“. Pranešimo tema: „Telšių rajono kaimiškųjų vietovių situacija“.
- Parengtas straipsnis, kuris priimtas publikuoti Lietuvos mokslininkų laikraštyje „Mokslo Lietuva“. Publikacija numatyta 2016 m. vasario mėnesio dvejuose numeriuose.

Tyrimo praktinis naudingumas. Tyrimo metu gauta informacija apie Telšių rajono gyventojų struktūros ir jų ekonominės veiklos pokyčius, bei tuos pokyčius sukeliančius veiksnius išryškina atokesnių žemo urbanizacijos lygio vietovių šių dienų pagrindines problemas. Tyrimo rezultatai gali būti panaudoti, kuriant VVG strateginius planus, Telšių rajono seniūnijų veiklos planus, sudarant priemonių rinkinį, kaip pagerinti gyventojų struktūrą, padidinti gyvenviečių konkurencinį ir investicinį patrauklumą. Su tyrimo išvadomis susipažinusi vietinė valdžia ir gyventojai gali gauti naujos informacijos apie savo gyvenvietes ir imtis iniciatyvos keičiant esamą padėtį.

1. UŽMIESČIO VIETŪVIŲ VAIDMENS POKYČIAI TINKLAVEIKOS VISUOMENĖJE

Ekonominiai pokyčiai. Žiniasklaidoje ir mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad per dešimtmetį gyventojų skaičius kito visoje Europos Sąjungoje. Lietuvoje gyventojų skaičius sparčiai mažėjo (1 pav.) Internetiniame puslapyje „Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita“ pažymima, kad „2013 m. tai metai, kai Lietuvoje gyventojų skaičius nebesiekė 3 milijonų. Nors stabilizavosi gimstamumas ir mirtingumas, bet gyventojų prieaugis išliko neigiamas. Toliau išlieka dideli emigracijos mastai. Pagrindinės emigracijos priežastys: geresnis darbas, studijos, geresnės socialinės garantijos kai kuriose kitose valstybėse. Tokie gyventojų skaičiaus kaitos rodikliai kelia nemažai demografinių ir ekonominių problemų: mažėja darbingo amžiaus žmonių, mažėja santuokų, gyventojai sensta“. Statistikos departamentas skelbia, kad Lietuvoje 2014 m. I ketvirtyje gyventojų skaičius siekė 2943,5 tūkst. gyventojų, o 2015 m. I ketvirtyje – 2921,9 tūkst. gyventojų. Per metus sumažėjo 0,1 proc. gyventojų.

	2004	2008	2010	2012	2013
ES 28	492 709	500 429	503 403	504 583	505 666
Airija	4 029	4 458	4 549	4 583	4 591
Austrija	8 143	8 319	8 375	8 408	8 452
Belgija	10 396	10 667	10 840	11 095	11 162
Bulgarija	7 801	7 518	7 422	7 327	7 285
Čekija	10 195	10 343	10 462	10 505	10 516
Danija	5 398	5 476	5 535	5 581	5 603
Estija	1 366	1 338	1 333	1 325	1 320
Graikija	11 038	11 182	11 184	11 123	11 063
Ispanija	42 547	45 669	46 487	46 818	46 728
Italija	57 496	58 653	59 190	59 394	59 685
Jungtinė Karalystė	59 794	61 572	62 510	63 495	63 896
Kipras	723	776	819	862	866
Kroatija	4 306	4 312	4 303	4 276	4 262
Latvija	2 277	2 192	2 121	2 045	2 024
Lenkija	38 191	38 116	38 167	38 538	38 533
Lietuva	3 399	3 213	3 142	3 004	2 972
Liuksemburgas	455	484	502	525	537
Malta	400	408	414	418	421
Nyderlandai	16 258	16 405	16 575	16 730	16 780
Portugalija	10 473	10 553	10 573	10 542	10 487
Prancūzija	62 292	64 007	64 659	65 288	65 579
Rumunija	21 521	20 635	20 295	20 096	20 020
Slovakija	5 372	5 376	5 390	5 404	5 411
Slovėnija	1 996	2 010	2 047	2 055	2 059
Suomija	5 220	5 300	5 351	5 401	5 427
Švedija	8 976	9 183	9 341	9 483	9 556
Vengrija	10 117	10 045	10 014	9 932	9 909
Vokietija	82 532	82 218	81 802	80 328	80 524

1 pav. Gyventojų skaičius metų pradžioje, tūkst..

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2014). 10 metų Europos Sąjungoje Lietuva 2004-2014 m.

S. Stanaitis ir A. Stanaitis (2013) taip pat atskleidžia, kad nepalankūs demografiniai procesai gerokai sumažino Lietuvos gyventojų skaičių. Autoriai atskleidžia, kad didžiausias gyventojų

skaičius buvo 1992 metais – 3761,4 tūkst. 2013 metų pradžioje – 2979,0 tūkst. Taigi bendras gyventojų skaičius per 21 metus sumažėjo 782,4 tūkst., arba 20,8 %. Didžiausia šio ryškaus sumažėjimo dalis – 594,0 tūkst. (75,9 %) teko miestų gyventojams. Kaimo žmonių skaičius sumažėjo 188,4 tūkst., t.y. ketvirtadaliu (24,1 %). Per visą minėtą laikotarpį užmiesčio gyventojai sudarė trečdalį gyventojų. Jų skaičius mažėjo lėčiau negu miesto. Autorių nuomone, miestų gyventojų išvykimas lėmė spartų Lietuvos gyventojų mažėjimą.

Statistikos departamentas taip pat pateikia duomenis, kas įtakojo gyventojų skaičiaus mažėjimą per dešimtmetį (2 pav.). Natūrali gyventojų kaita lėmė mažiausią pokytį bendroje gyventojų struktūroje. Kaip matome iš pateiktos diagramos, didžiausią pokytį įtakojo gyventojų tarptautinė migracija. Emigrantų skaičiaus padidėjimui 2010 m. turėjo įtakos Lietuvos Respublikos Sveikatos draudimo įstatyme nustatyta prievolė nuolatiniams šalies gyventojams mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas (Lietuvos statistikos departamentas, 2015).

2 pav. Gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastys, tūkst..

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2014). 10 metų Europos Sąjungoje Lietuva 2004-2014m.

Praėję penki okupacijos dešimtmečiai, gyventojų mažėjimas visiškai pakeitė tiek užmiesčio gyventojų struktūrą, tiek ūkinę jo veiklą. Dauguma sėkmingai ūkininkavusių sovietinio režimo metais buvo išstremti iš Lietuvos. J. Jasaitis, V. Ratkevičienė (2012) pastebėjo, kad urbanizacijos procesai lėmė tai, jog savininkų įpėdiniai per tą laikotarpį įgijo kitas, t. y. ne žemdirbių profesijas ir pakeitė gyvenamąją vietą. Kolektyvizacija, funkcionavusi pagal planinės ekonomikos nuostatas, kaimo gyventojų verslumo ugdymui dėmesio visai neskyrė. Melioracija ir naujų gyvenviečių formavimas, naujų kelių, energetinių tinklų ir ryšių linijų tiesimas radikaliai pakeitė visą kaimo infrastruktūrą ir net kraštovaizdį.

Užmiesčio vaidmens pokyčiai. Svarbu paminėti, kad užmiesčio samprata pagal europinį jo socioekonominės plėtros modelį iš esmės pasikeitusi ir nebeatitinka anksčiau naudoto apibrėžimo, kuris jį nusakydavo kaip priešingybę miestui. Lietuvos Respublikos administracinių vienetų ir jų ribų įstatyme teigiama, kad „kaimai yra kitos gyvenamosios vietovės, neturinčios miesto ir miestelio požymių“. Tačiau toks įvardijimas yra abstraktus ir netarnauja socialiniam planavimui. Todėl šiuo metu siūloma vietoves skirti pagal kaimiškumo lygį į priemiesčių, t. y. esančius stambųjų miestų traukos zonoje ir atokius regionus. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ekspertai 2010 m. pasiūlė išskirti penkis regionus: 1) miesto regionus; 2) pusiau kaimo regionus, esančius arti miesto; 3) atokius pusiau kaimo regionus; 4) kaimo regionus, esančius arti miesto; 5) atokius kaimo regionus. Skirstant kaimiškumas siejamas su gyventojų užimtumo specifika ir bendruomeniniu gyvenimu, neapsiribojant vien tik agrariniu sektoriumi.

Kasdieninėje vartosenoje kaimu įprasta laikyti retai apgyventą vietovę, kurioje dauguma gyventojų dirba agrariniame sektoriuje. J. Jasaitis (2014, 9 p.) atskleidžia, kad dažniausiai visuomenėje pabrėžiama, jog „kaimo gyventojų išsilavinimas yra gerokai žemesnis negu miestiečių, jų darbo našumas – gana menkas, pragyvenimas – sunkus, gyvenimo kokybė – nepakankama, laisvalaikis – primityvokas, perspektyvų suvokimas – miglotas. Autorius akcentuoja, kad „kaimas apibrėžiamas lyg **priešingybė miestui**, kaip tankiai užstatytai teritorijai, kurioje susitelkusios pramonės įmonės, švietimo ir kultūros įstaigos, aukštesnė teikiamų socialinių paslaugų kokybė. Tokia kaimo samprata yra susiformavusi remiantis kelių dešimtmečių senumo vaizdiniais, tačiau ji iki šiol vyrauja tarp miestiečių, sudarančių du trečdalius Lietuvos gyventojų“.

Kaip teigia V. Atkočiūnienė ir K. Vabolytė (2011) išvystyta kaimo socialinė infrastruktūra sudaro sąlygas kaimo gyventojų poreikių tenkinimui ir gyvenimo kokybei gerinti, didina vietovės patrauklumą, finansinių investicijų trauką. Autorės akcentuoja, kad nepakankamai išvystyta infrastruktūra neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę: tokiose vietovėse pastebimas didesnis nedarbas, mažesnės namų ūkių pajamos ir mažesnis patrauklumas investuotojams bei jaunoms šeimoms, kurios nenori kurtis **atsilikusiame** užmiestyje, kuriame nėra darbo, atitinkančio jų narių turimą išsilavinimą ir profesinį pasirengimą, kuriame neveikia socialinių paslaugų sistema, nėra aktyvios kultūrinės veiklos. Lietuvoje politiniai sprendimai dažniausiai remiasi ekonominiu kriterijumi: vyksta užmiesčio paslaugų sektoriaus centralizacija, blogėja socialinės infrastruktūros paslaugų pasiekiamumas ir prieinamumas kaimo gyventojams. Siekiant, kad užmiesčio socialinės infrastruktūros vystymasis būtų efektyvus, duotų naudą, reikalinga nuolat jį analizuoti, vertinti ir priimti tinkamus sprendimus.

J. Vanagas (2008) akcentuoja, kad miestas – žmonių bendruomenės teritorinė forma. Jo pobūdis priklauso nuo padėties krašto miestų tinklo atžvilgiu, nuo nusistovėjusių kelių, žaliavų telkinių, transporto magistralių. Tačiau panašūs veiksniai yra svarbūs ir kaimo vietovėms. Šiai

dienai yra skiriamas dėmesys kaimiškujų vietovių spartesniam vystymuisi, jų modernizavimui ir įtraukimui į bendrą regiono plėtrą, tačiau jis – nepakankamas. Lietuvos kaimiškosios vietovės per ilgą istorijos laikotarpį pasiekė nevienodą išsivystymo lygį, todėl į jas reikia žiūrėti, atsižvelgiant į geografinę padėtį, gamtinius išteklius ir jų panaudojimo galimybes, susiklosčiusi istorinį bei kultūros paveldą, taip pat susisiekimo galimybes. Tokiu būdu aktyvesniems vietos gyventojams atsiranda galimybės kurtis tose vietose, kurios atitinka jų lūkesčius tiek gyvenamosios aplinkos, tiek užimtumo ir kitos veiklos prasme. Miestui gyvybiškai būtinos užmiesčio teritorijos, nes dalis miestiečių apsigyvena erdviuose užmiesčių sodybose, kiti atvyksta čia pailsėti. Jasaitis (2010) pastebėjo, jog Lietuvoje, deja, dar visiškai nesuprantama, kas yra ta poindustrinė (žinių) visuomenė, kurioje miestai jau seniai prarado **plėtros skatintojų monopolį**. Visiškai nenorima suvokti, kad tokio „kaimiško kaimo“ išsivysčiusiame pasaulyje jau seniai nebėra.

V. Ratkevičienė ir E. Kocai (2013, 72 p.) akcentuoja kaimiškujų vietovių būklės kaitą. Jos rašo: „Plečiantis laisvajai rinkai kuriami tiek stambaus, tiek smulkaus verslo sampratą atitinkantys ūkininkų ūkiai, steigiamos kaimo turizmo sodybos, neagrarinio verslo įmonės. Formuojasi kaimo savivaldos pradmenys (naujausių laikų kaimo bendruomenės), keičiasi ir kaimo kultūrinis gyvenimas <...> Matome ir naujas priešingas tendencijas: postindustrinėje visuomenėje kai kuriose išsivysčiusiose ES valstybėse narėse daugėja gyventojų, persikeliančių į kaimiškąsias vietoves ir jose kuriančių arba įsigyjančių sodybas. Pagerėjus susisiekimui su užmiesčiais, nemaža dalis žmonių, gyvenančių kaime, kasdien važinėja dirbti į miestus. Pastarieji savęs nelaiko „kaimiečiais“. Be to, atsirado „antrųjų namų“ sąvoka, išreiškianti tai, kad miestiečiai įsigyja kaime sodybas, kuriose praleidžia laisvalaikį“. Užmiesčio kaita vyksta ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje, nes keičiasi užmiesčio gyventojų skaičius ir sudėtis, užimtumas ir gyvenimo būdas. Gyvenamosios užmiesčio vietovės svarbios dėl savo naudingumo, t.y. jų indėlio į šalies ūkį, todėl kiekvienai valstybei svarbu remti kaimo ekonomiką ir bendruomenes, kad šios vietovės taptų patrauklios gyventojams ir perspektyvios verslui.

Moksliniuose leidiniuose autoriai taip pat išsamiai analizuoja ir neigiamus reiškinius, jų įtaka užmiesčio vietovių raidai. A. Vosyliūtė (2008) atskleidžia, kad atkūrus nepriklausomybę, išsiskirsčius į individualius ūkius, pasidarė nereikalingi kai kurie ūkiniai pastatai. Maždaug prieš dešimtmetį, kai kur technikos remonto ir laikymo vietos tapo traktorių ir kitų sugedusių žemės ūkio mašinų sąvartynais. Keitėsi kaimų ir miestelių kraštovaizdis, atsirado dideli plotai apleistų laukų. J. Jasaitis (2014) pažymi, kad viena iš didžiausių užmiesčio vietovių pažangos kliūčių – visuomenės abejingumas ir išankstinės neigiamos nuostatos. Kaimo plėtros tyrimui centrui tiriant tokios elgsenos priežastis atsiskleidė dvi esminės aplinkybės:

1. Didelė besimokančio jaunimo dalis (daugiau nei 60 proc.apklaustųjų) negalėjo įvardinti jokios konkrečios vietovės, su kuria juos sietų emocinis ryšys. Žmonėms,

neišsiugdžiusiems **gimtines** jausmo, labai sunku suvokti, ką reiškia pilietiškumas ir patriotizmas, kodėl reikia tausoti savo valstybės gamtos išteklius;

2. Absoliuti dauguma apklaustųjų pažymėjo, kad augdami neturėjo galimybių suvokti, kokias galimybes suteikia **privatinė** nuosavybė. Neišmokusieji tausoti privatinės nuosavybės nepajėgia pasijusti ir valstybės turto dalininkais.

Visi išvardinti tiek teigiami, tiek neigiami užmiesčio vietovių pokyčiai tinklaveikos visuomenėje sudaro šiuolaikinį užmiesčio teritorijų šių dienų vaizdą, kuris sąlygoja visuomenės požiūrį į užmiestį ir šio požiūrio kaitą.

1.1 Agrarinio sektoriaus susiformavimas

Mokslininkai akcentuoja, kad Centrinės ir Rytų Europos valstybės žemės ūkio sektorius yra santykinai svarbesnis nei Vakarų Europos valstybėse dėl ekonominės struktūros skirtumų. Dėl to žemės ūkio sektoriaus susiformavimas ir jo efektyvumas yra ypač svarbus mokslinių tyrimų klausimas Lietuvoje. T. Baležentis, A. Baležentis, I. Kriščiukaitienė (2013) akcentuoja, jog norint padidinti žemės ūkio politikos veiksmingumą, svarbu nustatyti optimalų (racionalų) ūkininkų ūkių veiklos mastą. Optimalus ūkio dydis ir ūkių struktūra yra vienos iš aktualiausių pereinamosios ekonomikos problemų, kadangi pastarosiose ekonominėse sistemose ūkių struktūros pokyčių procesai vyko (ir vyksta) itin sparčiai.

Moksliniuose leidiniuose akcentuojamas dviejų sąvokų: ūkininkas ir verslininkas skirtumai. J. Jasaitis (2014) akcentuoja, kad nemaža dalis verslo ekspertų neatkreipė dėmesio į **svarbiausią ūkininko veiklos bruožą – ši veikla yra neatsiejama nuo ryšio su gamta**. Svarbiausias ūkininko veiklos objektas yra gyvoji gamta. Autorius akcentuoja, kad ūkį reikia suvokti ne tik kaip verslo objektą, bet ir kaip **kūrybos produktą**, o neretai net kaip **dailės kūrinį**. Ūkininko kuriama strategija grindžiama veiklos sėslumu ir yra ypač ilgalaikė, nes ūkio vizija planuojama visam jo savininko darbingo gyvenimo laikotarpiui, t.y. 40-50 metų.

Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad žinių visuomenei pritaikytas konceptualus užmiesčio politikos modelis buvo konstruojamas darant prielaidą, jog visuomenės vystymasis vyksta spiraline trajektorija, tačiau šis modelis per dešimtmetį pasikeitė. Dėl šios priežasties pakito ir agrarinis sektorius. D. Vidickienė, R. Melnikienė (2014) teigia, kad agrarinėje visuomenėje gamyba rėmėsi žemės ir darbo kaip fizinės jėgos ištekliais. Industrinėje visuomenėje ekonomikos vystymo pagrindiniais ištekliais, padedančiais pasiekti proveržį, tapo įvairūs mechaniniai įrenginiai, padedantys taupyti darbo jėgą, ir finansiniai ištekliai, sudarantys galimybę tuos įrenginius įsigyti. Dabar pagrindiniu ištekliumi tampa žinios, o turimas turtas vaidina tik pagalbinį vaidmenį. Didelė dalis žinių apibūdinamų kaip neišreikštinės žinios, yra neatskiriamos nuo žmogaus – jų turėtojo, todėl galima teigti, kad žmogiškieji ištekliai tampa svarbesni už

finansinius išteklius. Autorės akcentuoja svarbų faktą, kad didžiausią efektą galima tikėtis stiprinant žmogiškąjį kapitalą užmiesčio teritorijose ir skatinant žinių sklaidą, kūrimą ir naudojimą visose užmiesčio regionų gyvenimo srityse.

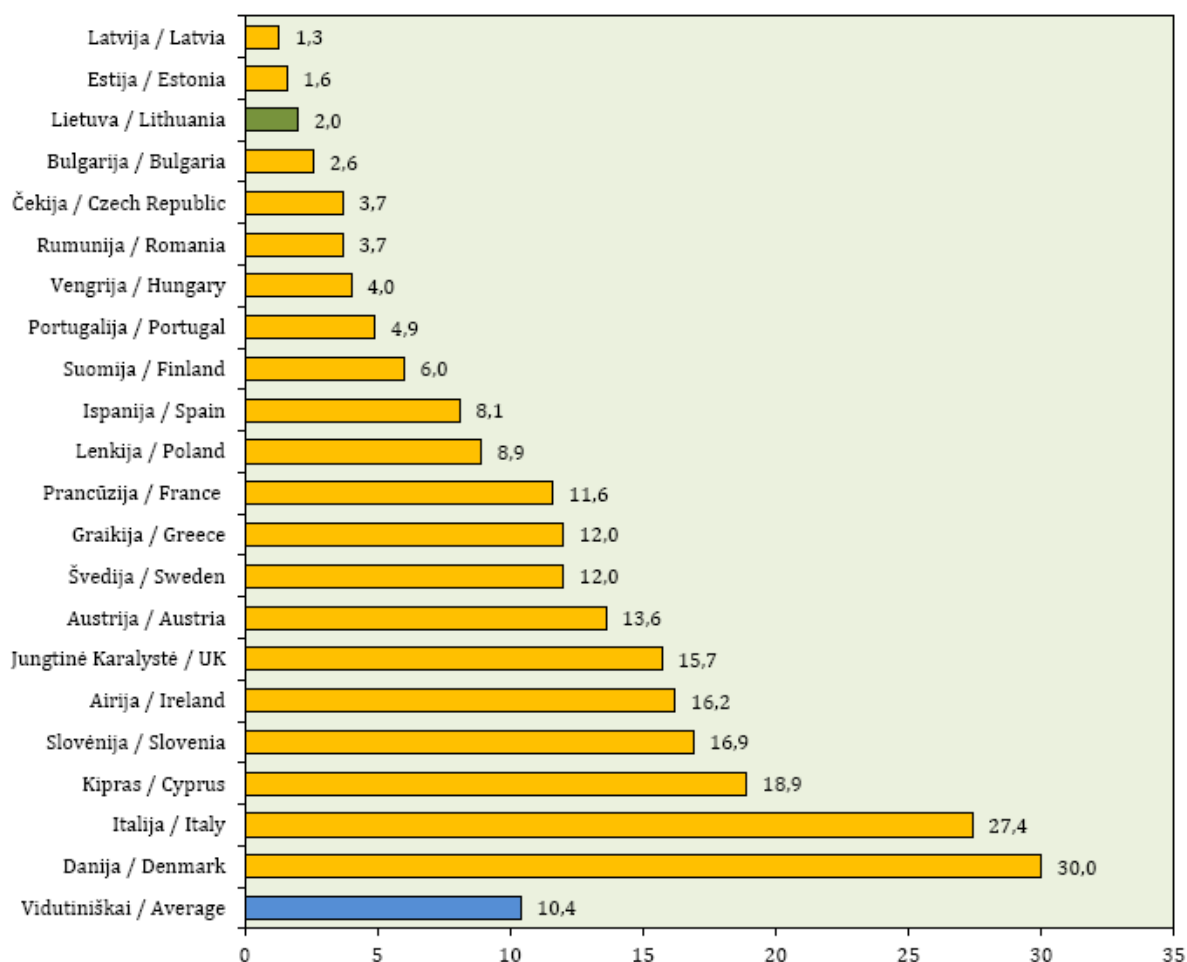
Literatūroje rašoma, kad Lietuvoje vienkiemių ėmė daugėti nuo XIX a. pradžios. Jie kūrėsi, intensyvėjant žemės ūkiui. I. Butkevičius (2008) atskleidžia, kad trilaukė sistema su daugelyje vietų esančias rėžiais, priverstine sėjomaina, bendromis ganyklomis ir kitais reiškiniais buvo didelė kliūtis intensyviai ūkininkavimui.

R. Melnikienė (2012) pastebėjo, kad keičiantis žemės ūkio gamybos struktūrai, keitėsi ir žemės ūkio bei maisto produktų eksporto struktūra. Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų eksporto didžiausią dalį sudarė pienas ir pieno produktai nuo nepriklausomybės atkūrimo, o 2007 – 2011 metais siekė 14 – 15 proc. Tačiau svarbią dalį pagal eksporto vertę užėmė ir grūdai (2011 m. – 11 proc. lietuviškos kilmės žemės ūkio ir maisto produktų eksporto). Mažėjant gyvulių skaičiui ir pašarinių grūdų paklausai vidaus rinkoje, grūdų eksportas sudarė svarią eksporto dalį nuo nepriklausomybės atkūrimo metais ir išlaikė augimo tendenciją iki šių dienų, išskyrus 2009-uosius, per kuriuos sumažėjo 1,3 karto, gerokai nukritus produkcijos kainoms.

Žemės ir maisto ūkio ekonominės veiklos pokyčiai išsamiai aptarti Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto leidinyje (2015). Prekinės žemės ūkio produkcijos gamintojų 2009–2013 metų veiklos rezultatų tyrimai kiekvienais metais apėmė ne mažiau kaip 1300 ūkininkų ūkių ir 47–49 ŽŪB.

Analizėje teigiama, kad „vidutinis ūkio ekonominis dydis atskirais analizuojamojo laikotarpio metais svyravo nuo 16,5 iki 25,3 tūkst. EUR, vidutinis ūkio plotas – nuo 39,9 iki 47,3 ha ŽŪN. Nuomojama žemė vidutiniškai sudarė atitinkamai 21,2–23,7 ha. Varpinių javų plotai svyravo nuo 17,7 iki 20,9 ha, pašarinių augalų ir pievų – nuo 14,6 iki 18,0 ha. Viename ūkyje vidutiniškai buvo laikoma nuo 9,3 iki 11,9 sutartinio gyvulio (SG), iš jų 4,1–5,5 melžiamos karvės. Vidutinis kviečių derlingumas siekė nuo 3,48 iki 4,91 t/ha. Iš vienos karvės vidutiniškai buvo primelžta nuo 4823 iki 5209 kg pieno. Ūkyje dirbo 1,7–1,8 sąlyginio darbuotojo, iš jų 1,5–1,56 – šeimos nario ir 0,18–0,23 samdomo darbuotojo. Kasmet didėjo tyrime dalyvavusių ūkininkų ūkių, ūkininkaujančių nepalankiose ūkininkauti vietovėse, bei ekologinės gamybos ūkių skaičius. 2009 metais tyrime dalyvavo 103 ekologinės gamybos ūkininkų ūkiai ir 512 ūkininkų ūkių, ūkininkaujančių nepalankiose ūkininkauti vietovėse, o 2013 m. šių ūkių skaičius atitinkamai išaugo iki 128 ir 574 ūkių“.

Lyginant su kitų ES šalių tokio paties ekonominio dydžio ūkiais, Lietuvos ūkiai – vieni iš neturtingiausių (3pav.)

3pav. Ūkių turtas 1 ha ŽŪN kai kuriose ES šalyse 2012 metais, tūkst. EUR

Šaltinis: Lietuvos žemė ir maisto ūkis 2014. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2015).

Lietuvos ūkiai, kurių ekonominis dydis – 8-25 tūkst. EUR, 2012 m. 1 ha ŽŪN turėjo turto už 2,0 tūkst. EUR, o vidutiniškai tokio paties ekonominio dydžio ES – 10,4 tūkst. EUR. Europos Sąjungoje mažiau už Lietuvą turto 1 ha ŽŪN turėjo Latvija – 1,3 tūkst. EUR, Estija – 1,9 tūkst. EUR. Tokios šalys, kaip Danija 1 ha ŽŪN turėjo 30,0 tūkst. EUR, Italija – 27,4 tūkst. EUR.

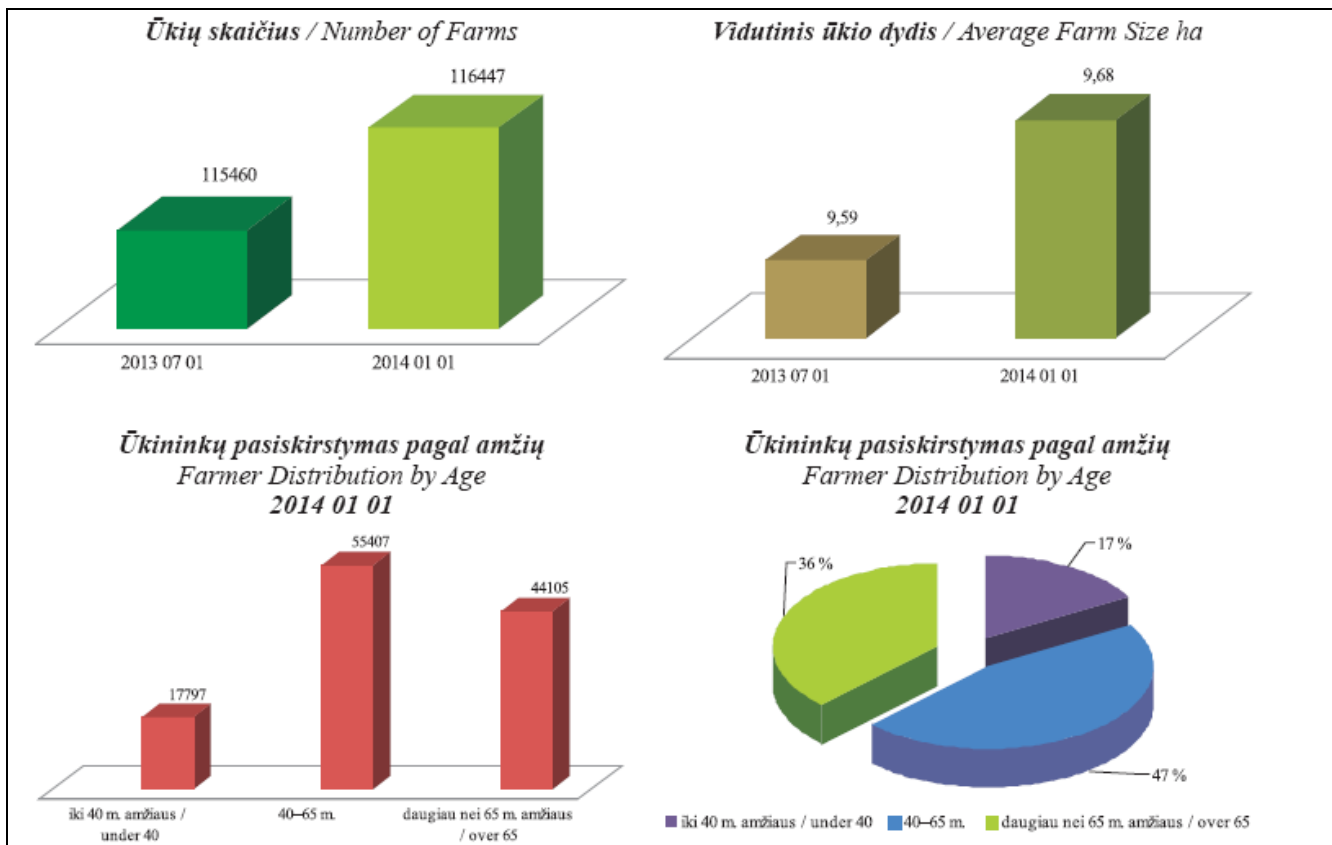
Iš dalies tokią nelygybę lėmė ir faktas, kad Lietuva eksportavo ir iki šiol eksportuoja daugiausia žaliavas (grūdus, gyvus gyvulius arba neapdorotą skerdieną ir pan.), o ne gatavus produktus. Žaliavų eksportas leidžia kitoms valstybėms plėsti maisto pramonę, kurti naujas darbo vietas. Mūsų valstybės planuotojų požiūris, kad kaime reikia tik auginti, o ne gaminti, daro didžiulę žalą agrariniam sektoriui. Eksportuodami žaliavas, o ne gaminius, ūkininkai gauna žymiai mažesnes pajamas. Žaliavų eksportas atima galimybę diversifikuoti užmiesčio ekonominę veiklą, kurti neagrarinio sektoriaus darbo vietas. Vienpusiška orientacija į žaliavų eksportą daro ūkininką visiškai priklausomą nuo produkcijos (grūdų, galvijų ir pan.) supirkėjų, o užmiestį nepatrauklų besidomintiems ne agrarine veikla. Visiškai išvengti žaliavų eksporto artimiausiais metais dar nepavyks, nes atitinkamos žaliavų perdirbimo pramonės neturime, tačiau tokios pramonės kūrimas ir eksporto struktūros tobulinimas yra svarbiausias Lietuvos užmiesčio vietovių raidos planuotojų uždavinys.

1.2 Ūkininkų sluoksnio struktūra

A. Blebienė (2008) pastebėjo, kad užmiesčio gyventojų skaičiaus proporcija, bendrame gyventojų skaičiuje, išaugo nuo 31,9 proc. – 1990 m. iki 33,1 proc. – 2008 metų pradžioje. Autorė pastebėjo, kad nuo 2004 m. užmiesčio gyventojų skaičiaus proporcija nežymiai pakito, nes kaimuose netoli didžiųjų miestų pradėjo įsikurti jaunos miestiečių šeimos, taip pat atvykėliai iš atokesnių rajonų. Tuo metu išaugus nekilnojamojo turto kainoms miestuose, priemiestiniai rajonai tapo puikia vieta naujakuriams.

Leidinyje „Lietuvos žemės ūkis. Faktai ir skaičiai“ (2014, 17 p.) atskleidžiama, kad ūkininkų ūkių registro duomenimis, Lietuvoje 2014 m. sausio 1 d. buvo registruoti 116447 ūkininkų ūkiai. Jų valdomas bendras žemės plotas sudarė 1 126 839,26 ha, o vidutinis ūkio dydis siekė 9,68 ha. 2014 m. sausio 1 d. duomenimis, lyginant su 2013 m. liepos 1 d., Lietuvoje ūkininkų ūkių padaugėjo 987 ūkiais. Per 2013 m. II pusmetį ūkininkų ūkių skaičius visose apskrityse augo. Didžiausias augimas buvo Vilniaus apskrityje (279 ūkiai), mažiausias – Telšių apskrityje (12 ūkių). Vidutinis ūkio dydis per 2013 m. II pusmetį augo Kauno ir Panevėžio apskrityse, o kitose apskrityse mažėjo. Vidutinis ūkio dydis Lietuvoje 2014 m. sausio 1 d. buvo 9,68 ha.

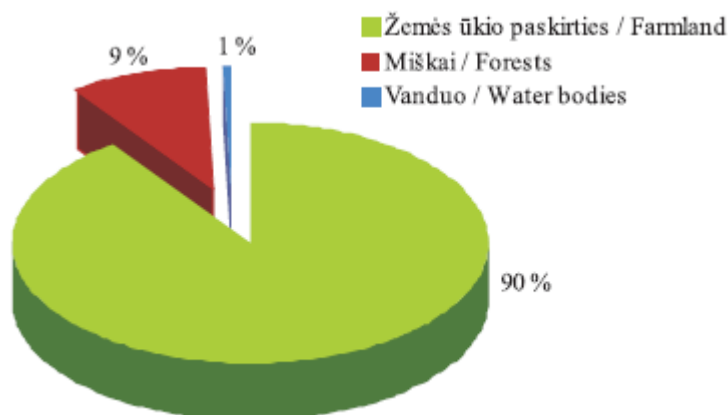
Proporcijos pagal ūkininkų amžių per pusmetį nepasikeitė ir 2014 m. sausio 1 d. 47 proc. sudaro ūkiai, kuriuose ūkininkauja asmenys nuo 40 iki 65 metų amžiaus, 17 proc. sudaro jaunesni ūkininkai, t. y. asmenys iki 40 metų amžiaus ir 36 proc. vyresni kaip 65 m. Per 2013 m. II pusmetį toliau nežymiai augo ūkių, kuriuose ūkininkaujama su partneriais, skaičius ir 2014 m. sausio 1 d. ūkininkų, turinčių partnerių, buvo 10 183. Ūkininkų ūkių žemė pagal nuosavybės teisę nesikeitė ir, 2014 m. sausio 1 d. duomenimis, daugiausia dirbama nuosava žemė, t. y. 86 proc., arba 969 545,4 ha. Iš privačių asmenų nuomojamos žemės dalis sudaro 10 proc., arba 116 528,21 ha, o iš valstybės nuomojamos žemės dalis tesiekia 4 proc., arba 40 765,65 ha, visos ūkininkų naudojamos žemės. Visa ši statistinė informacija pateikta ir 4 paveiksle.

4 pav. Ūkininkų sluoksnių struktūra

Šaltinis: LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)

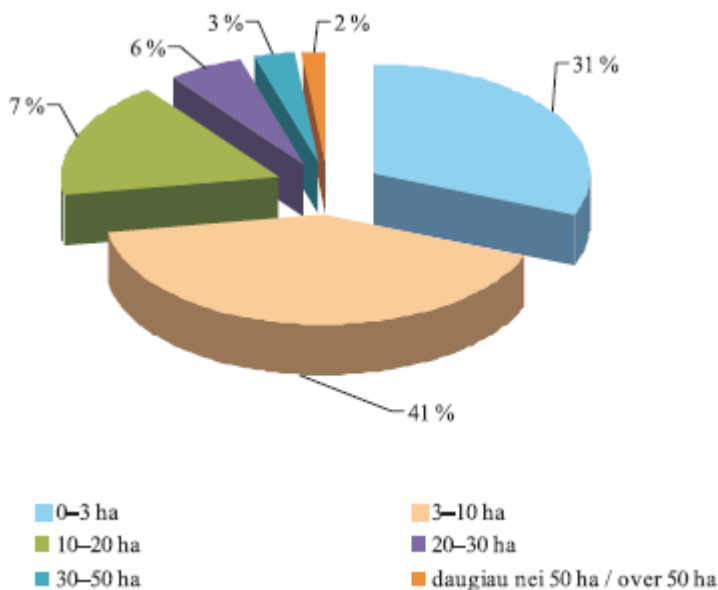
Ūkininkų naudojamos žemės pagal paskirtį, lyginant 2013 m. liepos 1 d. duomenis su 2014 m. sausio 1 d. duomenimis, struktūrinių dalių santykis išliko toks pats: 2014 m. sausio 1 d. duomenimis, didžiausią dalį ūkio užima žemės ūkio paskirties žemė – 90 proc., arba 938 940,47 ha, 9 proc., arba 95 749,84 ha, ūkininkų naudojamos žemės sudaro miškai ir 1 proc., arba 7 393,28 ha, ūkininkų naudojamos žemės sudaro vandens telkiniai (5 pav.).

5 pav. Ūkininkų ūkiuose naudojamas žemės struktūra pagal paskirtį 2014 01 01

Šaltinis: LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)

Lietuvoje toliau vyrauja ūkiai, kuriuose dirbama nuo 3 iki 10 ha žemės. Jų skaičius (47 924) sudaro 41 proc. visų ūkininkų ūkių skaičiaus. 31 proc. (36 498) sudaro ūkiai iki 3 ha, o 17 proc. (20 031) – ūkiai, kurių bendras žemės plotas yra nuo 10 iki 20 ha (6 pav.). Stambiausi ūkiai, kurių bendras žemės plotas yra didesnis nei 50 ha, sudaro 2 proc. (2 072) visų ūkininkų ūkių; 3 proc. (3 669) sudaro ūkiai, dirbantys 30–50 ha žemės, ir 6 proc. (6 253) lieka ūkiams, kurių bendras žemės plotas sudaro 20–30 ha (LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)).

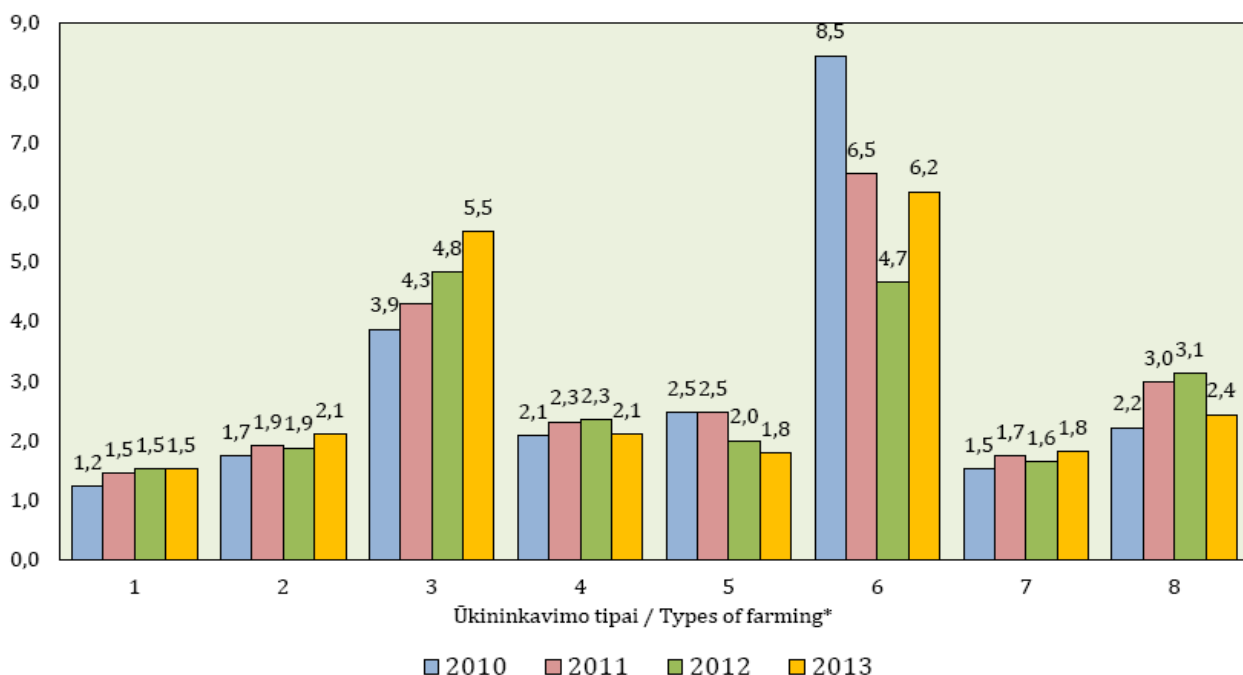
6 pav. Ūkių pasiskirstymas pagal naudojamos žemės plotą 2014 01 01.

Šaltinis: LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)

Faktai ir skaičiai patvirtina, kad praėjus dešimtmečiui, Lietuvoje vyrauja smulkūs ūkiai, kuriuose plėtojama mišri, daugiašakė gamyba. Ūkių mažėjimą, nenorą ūkininkauti lemia ir toks faktorius, kaip nusivylimas savo veiklos rezultatais. Tyrėjai išskiria pagrindines ūkininkavimo kliūtis: sunku realizuoti produkciją, per žemos žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos, brangi technika, brangūs degalai, per dideli mokesčiai, trūksta valstybės paramos.

Ūkininkų ūkių turtas analizuojamuoju laikotarpiu didėjo (7 pav.). 2013 metų pabaigoje jis sudarė daugiau kaip 1,8 tūkst. EUR 1 ha ŽŪN, arba 8,3 proc. daugiau negu 2009 metais. 2013 metų pabaigoje vidutiniškai vienam sąlyginiam darbuotojui teko 49,3 tūkst. EUR (arba 19,5 proc.) daugiau žemės ūkio turto negu 2009 metais. Daugiausia žemės ūkio turto 1 ha ŽŪN 2013 metais turėjo kiaulių ir paukščių ūkiai – 6,2 tūkst. EUR bei sodininkystės ir daržininkystės ūkiai – 5,5 tūkst. EUR (3 pav.). Ūkininkaujantys palankiose ūkininkauti vietovėse 1 ha ŽŪN turėjo 34 proc. daugiau turto negu ūkininkaujantys nepalankiose vietovėse. Turtingiausi ūkiai buvo Tauragės (2,6 tūkst. EUR), Marijampolės bei Telšių (po 2,2 tūkst. EUR) apskrityse. Neturtingiausi ūkiai buvo

Utenos (1,3 2 tūkst. EUR) bei Vilniaus (1,4 2 tūkst. EUR) apskrityse (LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13).

*1 – javų, rapsų / *specialist cereals, oilseeds and protein crops*, 2 – augalininkystės / *general field cropping, mixed cropping*, 3 – daržininkystės, sodininkystės / *horticulture and permanent crops*, 4 – pienininkystės / *specialist dairying*, 5 – žolėdžių gyvulių / *grazing livestock*, 6 – kiaulių, paukščių / *specialist granivores*, 7 – mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių / *field crops-grazing livestock, combined*, 8 – kiti mišrus ūkiai / *various crops and livestock combined*.

7 pav. Ūkininkų ūkių nuosavas žemės ūkio turtas 1 ha ŽŪN 2010–2013 metais, tūkst. EUR

Šaltinis: Lietuvos žemė ir maisto ūkis 2014. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2015).

Ūkininkaujantiems ir pradedantiems ūkininkauti svarbu ne tik žinoti dabartines valstybės paramos galimybes ir apimtis, bet ir prognozuoti, kaip koks paramos skirstymo mechanizmas bus ateityje ir kokios bus paramos apimtys. Lietuvoje, kaip ir visose ES šalyse narėse, parama planuojama ilgesniam laikotarpiui, t.y. 7 metams. Lietuvai įstojus į ES, parama žemės ūkiui teikiama pagal europinį žemės ūkio modelį (EŽŪM). ES ir daugelis kitų Europos šalių didelę paramą teikia žemės ūkiui, todėl šis modelis moksliniuose darbuose yra išsamiai analizuojamas. E. Jasinskas (2012) akcentuoja, kad europinis modelis pagrįstas pusiausvyra tarp ekonominių, socialinių ir ekologinių vertybių. Tai lemia kaimo vietovių daugiafunkciškumą, kuris reiškiasi ne tik žemės ūkio produkcijos gamyba, bet ir užmiesčio aplinkos bei kraštovaizdžio išsaugojimu, subalansuota kaimo regionų plėtra. Autorius taip pat pamini svarbiausius šio modelio bruožus, tai tvarus, daugiafunkcinis žemės ūkis bei daugiasektorinė užmiesčio plėtra, didelė parama žemės ūkiui ir alternatyviems verslams užmiestyje.

I. Jankauskas (2011) pateikia apibrėžimą, jog ekonominė analizė - tai ūkio gamybos procesų, finansinės, investicinės veiklos efektyvumo tyrimas, ieškant racionalaus išteklių panaudojimo galimybių. Ūkininkai, siekdami veiklos efektyvumo, investuoja į techniką, ieško naujų gyvūnų bei

augalų auginimo technologijų. Tačiau jie ne visada įvertina, kokį poveikį ūkio finansiniam stabilumui bei ekonominiam efektyvumui daro priimti sprendimai ir pasirinkta strategija. Tai dar vienas faktorius, lemiantis ūkių mažėjimą. Kad ūkis klestėtų, reikia visapusiškai įvertinti situaciją. Šiame straipsnyje atskleidžiamas dažniausiai naudojamas ekonominės analizės metodas – rodiklių skaičiavimas. Tai nėra paprastas ūkio valdymo procesas: jis reikalauja specifinių žinių ir įgūdžių, tačiau rezultatas - stabili ir pelninga ūkio veikla. Straipsnyje pabrėžiama, jog šis metodas lėtai skinasi kelią į Lietuvos ūkius, tačiau spartėjantis gyvenimo tempas, aštrėjanti konkurencija ateityje reikalaus naudotis įvairiomis veiklos efektyvinimo priemonėmis. Ekonominio vertinimo nauda jau įsitikino ūkininkai, kartu su Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos specialistais dalyvaujantys tarptautiniuose projektuose, skirtuose ūkių, susiduriančių su veiklos sunkumais, problemoms spręsti.

Prieš dešimtmetį buvo akcentuojama, kad Lietuvai tapus ES nare, ryškūs pokyčiai turėtų vykti mažiausių – iki 3 ha dydžio ūkių grupėje. Dalis jų dėl didėjančių produkcijos kokybės reikalavimų ir nesugebėjimo prisitaikyti prie rinkos poreikių, turės atsisakyti prekinės gamybos, kiti dalyvaus ankstyvo išėjimo į pensiją paramos schemeje, o dalis smulkių ūkių, turinčių kitus pajamų šaltinius, gamins tik savo šeimos poreikiams. Taip pat buvo akcentuojama, kad „3–10 ha ūkių grupėje bendras jų skaičius taip pat mažės, tačiau vyks pokyčiai grupės viduje: daugės didesnių ūkių. Struktūriniai ūkių pokyčiai turės įtakos vidutiniam ūkio dydžiui. Darant prielaidą, kad bendras naudojamos žemės plotas šalyje nemažės, vidutinis ūkis, įgyvendinant ES ir šalies struktūrinę bei tiesioginių išmokų paramą, 2006 m. turėtų nuo 9,1 ha padidėti iki 11 ha“ (Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004).

Europarlamentaras B. Ropė vienoje iš šiais metais surengtų diskusijų akcentavo, kad „Lietuvos ūkio sektoriuje šiuo metu yra krizė. Nuo šių metų balandžio pirmos atsisakius pieno kvotų turėjo situacija gerėti, tačiau ji tik pablogėjo. Žemdirbiai neatlaikė, organizavo mitingą Briuselyje, taip parodydami, kad negali išgyventi. Nors komisija atsižvelgdama skyrė 500 tūkst. eurų paramą, tačiau tai nėra pakankama sureguliuoti situaciją. Reikia pagalvoti apie priemones, kurios sukurtų Lietuvos ateitį“. Pasak parlamento, vienas pagrindinių problemos sprendimo būdų yra kooperacija. Šiuo metu diskutuojama, kaip sukurti sąžiningo atsiskaitymo sistemą.

Dabartiniu metu dalis įvairaus žemės ūkio sektorių atstovaujančių kooperatyvų ir kooperatinių bendrovių jungiasi į Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų asociaciją "Kooperacijos kelias", gyvuojančią nuo 2000 metų. Tai savarankiška ne pelno organizacija, vienijanti Lietuvos žemės ūkio kooperatyvus. Asociacija šiuo metu vienija 10 narių: kooperatines bendroves, mažąsias bendrijas, užsiimančias žemės ūkio ir/ar su ja susijusia veikla, bendriems jų poreikiams tenkinti ir uždaviniams įgyvendinti (LŽŪKA kooperacijos kelias). Programos „Leader“ ir žemdirbių mokymo metodikos centro direktorė L. Gumbrevičienė akcentuoja užsienio patirtį, kuri rodo, jog

valstybės ekonomikai kooperavimosi reikšmė yra labai ryški. Ji teigia, kad „svarbu išsiaiškinti tolesnius veiksmus, reikalingus paskatinti smulkiųjų ir vidutinių ūkių vystymąsi ir bendradarbiavimą bei kooperavimąsi, siekiant, kad kiekviename žemės ūkio rajone atsirastų bent po vieną plėtos ir tarpusavio bendradarbiavimo gerosios patirties pavyzdį. Tikėtina, kad gerieji pavyzdžiai užkrės ir kitus kaimo vietovėse veikiančius asmenis“. Aleksandro Stulginskio universiteto prorektorius prof. dr. J. Čaplikas taip pat svarsto, kodėl ūkininkai netgi suvokdami kooperacijos privalumus, sunkiai įsitraukia į ūkinę kooperaciją arba įsitraukę vėliau jos atsisako. Jo nuomone, „kartais geriau ieškoti alternatyvų kooperacijai. Kaip viena iš konkurencinių jėgų stiprinimo alternatyvų galėtų būti veiklos masto didinimas stambinant ūkį ir veiklos apimtį, pastarosios diferencijavimas įsisavinant unikalių produktų ar paslaugų pardavimus, surandant specialių poreikių turinčius supirkėjus ir sutartiniais pagrindais prisiimant ilgalaikius įsipareigojimus“ (Nubrėžtos naujos kooperacijos formos ir perspektyvos, 2015).

Europos Sąjungoje veikia keturi struktūriniai fondai ir Sanglaudos fondas. Vienas iš tų fondų yra Žemės ūkio vystymo fondas. Ši dalis laikoma ES struktūrinės, o ne bendrosios žemės ūkio politikos dalimi, kadangi teikiama parama diegiant naujus ūkininkavimo metodus, plėtojant alternatyvią ekonominę veiklą kaimo vietovėse.

Socialinės apsaugos ir darbo misterijos tinklapyje viename iš straipsnių apie ES paramą rašoma, kad Lietuvai skiriama Europos Sąjungos parama suteikia galimybes įgyvendinti nacionalinį ilgalaikį tikslą – užtikrinti nenutrūkstamą šalies ūkio augimą ir mažinti ekonominio išsivystymo netolygumus tarp Lietuvos ir ES vidurkio. Šiuo tikslu siekiama pagerinti Lietuvos ūkio bendrojo vidaus produkto (BVP) augimo rodiklius ir sukurti kuo daugiau naujų, geresnių darbo vietų.

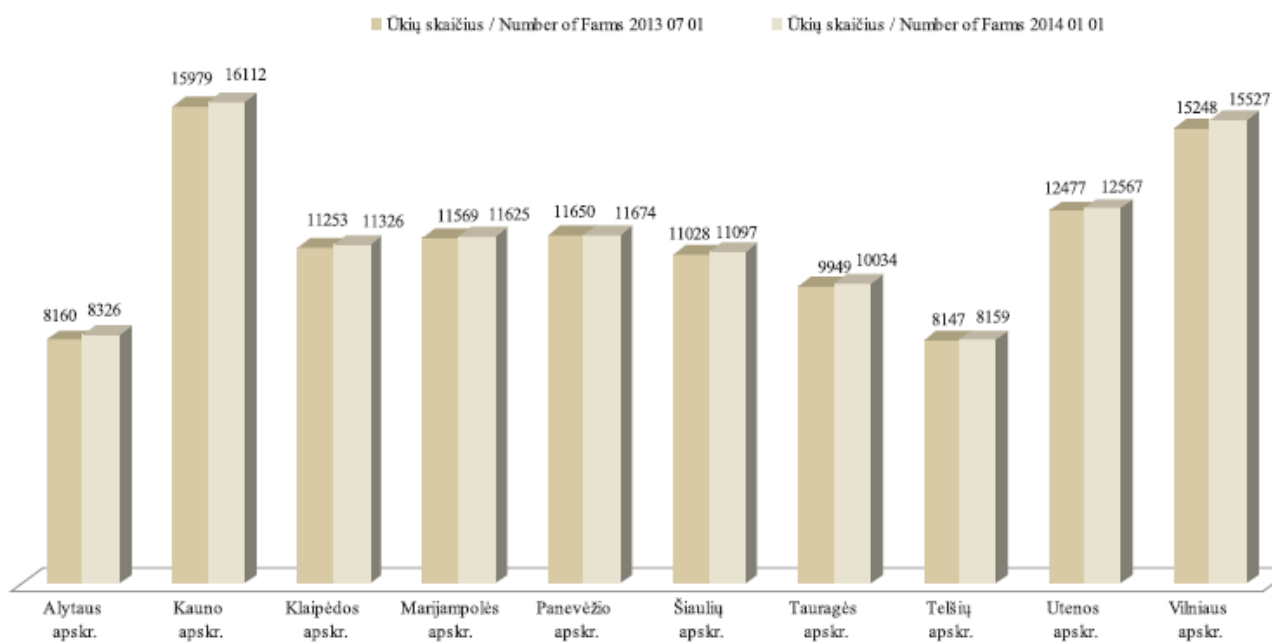
S. Elsbergas (2008) konstatuoja, kad dabar veikiantieji ir projektuojamieji įstatymai suteikia ir suteiks žemės reformoms vykdomosioms įstaigoms plačią dirvą ateities darbams, kurie pareikalaus iš tų įstaigų personalo daug energijos, sumanumo, ir, gal būt, didesnio lankstumo tvarkant žemės ūkį, sudarantį pagrindą mūsų tautos egzistencijai. Todėl nėra svarių motyvų kalbėti apie žemės reformos užbaigimą.

1.3 Šeimoms ūkių formavimasis ir svarba Lietuvos ekonomikai

Antanas Poviliūnas (2008, 49-52 p.) pastebėjo, kad „ūkininkų ūkis buvo tipiškas šeimos ūkis, susiformavęs panaikinus baudžiavą. <...> Šeimos ūkyje buvo derinama natūrinė ūkinė veikla ir prekybinė verslininkystė. <...> Realizavimui buvo skiriami tie patys žemės ūkio produktai, kurie buvo naudojami namų ūkyje. Prekių gaminimas rinkai nebuvo visuotinis reiškinys, nes tam reikėjo palankių sąlygų. Joms esant buvo gaminami žemės ūkio produktai ir net kaimo amatininkų darbai“. J. Jasaitis (2014, 17 p.) pažymėjo, kad šeimos ūkiai, „kuriuose darbuojasi šeimos nariai,

įdarbindami ir vieną ir kitą pagalbininką, yra labiausiai paplitęs ūkininkavimo modelis visose Europos Sąjungos (ES-15) valstybėse“. A. Maslauskaitė (2006) įvardija, kad Lietuvai būdingas gana netolygus regioninis namų ūkių pagal jų vidutinį dydį pasiskirstymas. Mažesni už šalies vidurkį namų ūkiai būdingi Rytų Lietuvai, didesni – Šiaurės, Vakarų ir Pietų Lietuvos regionams. Daugumai didžiųjų miestų būdingi mažesni, o juos juosiančioms savivaldybėms – didesni namų ūkiai.

Tiek prieš dešimtmetį, tiek ir dabar literatūroje akcentuojama, kad žemės ūkis – viena iš svarbiausių Lietuvos ekonomikos šakų. D. Stanikūnas (2001) pažymėjo, kad daugiau kaip pusę šalies žemės ploto sudaro ūkio naudmenos. Autorius teigia, kad žemės ūkyje prieš dešimtmetį dirbo 19,2 proc. visų šalies gyventojų ir apie 58 proc. užimtųjų užmiesčio gyventojų. D. Stanikūnas (2001) taip pat akcentuoja, kad žemės ūkio ir maisto produktų eksportas turi svarbią reikšmę žemės ūkio plėtrai, nes nuo sėkmingo jų realizavimo užsienyje priklauso viso žemės ūkio sektoriaus veiklos rezultatai. Apie 90 proc. užmiesčio gyventojų vienaip ar kitaip buvo susiję su žemės ūkio veikla. Tai iliustruoja 8 pav.

8 pav. Ūkių skaičius pagal apskritis 2013 07 01 – 2014 01 01

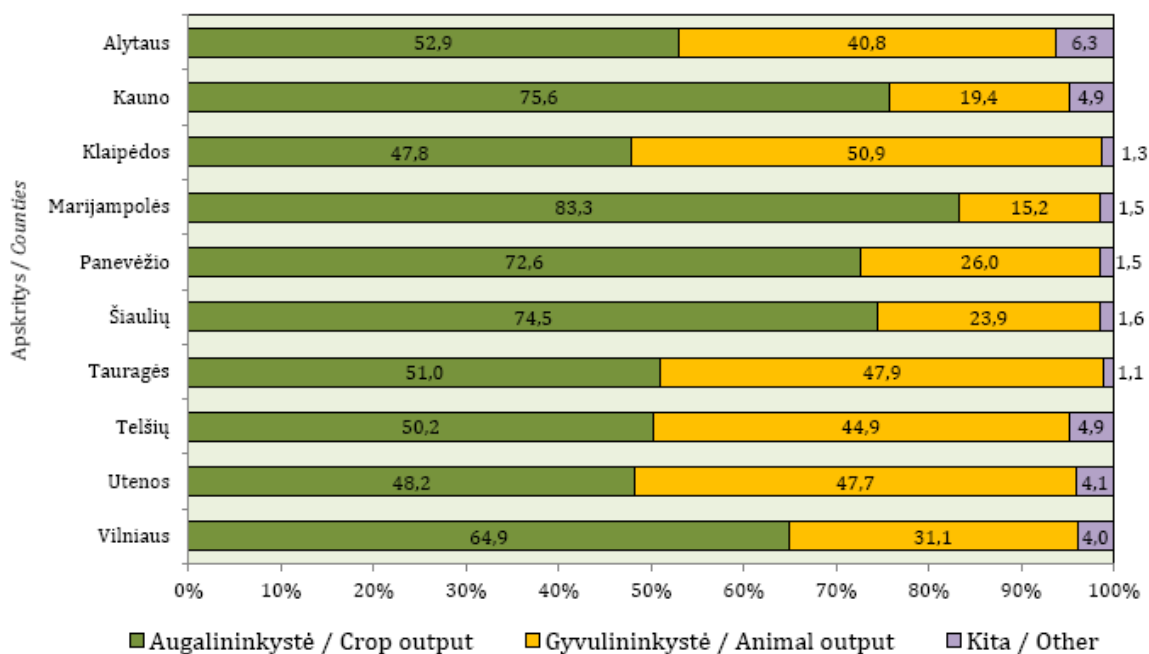
Šaltinis: Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2014. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2015).

Lietuvos žemės ūkis sukūrė apie 45 tūkst. darbo vietų vien tik perdirbamoje ir maisto pramonėje. Jų įtaka leido kurti darbo vietas transporto, statybos, prekybos ir kitose srityse. Galimybė didinti eksportą leidžia kurti naujas darbo vietas ir skatina gamintojų pajamų augimą. Padidėjus pajamoms plečiasi vartojimo prekių ir gamybos priemonių rinką, todėl sudaro galimybes patiems gamintojams diegti naujas technologijas ir gaminti konkurencingą produkciją. Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014–2020 m. strateginės kryptys dokumente akcentuojama, kad „Lietuvos žemės ūkis yra svarbus ekonominiu, socialiniu, etnokultūriniu bei gamtos saugos

požiūriu. Žemės ir maisto ūkis sukuria beveik 8 proc. šalies bendrojo vidaus produkto, darbo vietas kas devintam darbuotojui ir netoli penktadalio viso Lietuvos eksporto. Šios ūkio šakos remia ir palaiko mūsų kaimo bendruomenes ir miestus, patiekia ant šalies gyventojų stalo aukštos kokybės įvairių ir saugų maistą“.

Žiniasklaidoje akcentuojama, kad sėkmingą lietuviškos kilmės produktų konkurencingumą tiek vidaus, tiek ES bendroje rinkoje šiai dienai lemia moderni restruktūrizuota žemės ūkio gamyba ir perdirbamoji pramonė, gera produktų kokybė bei efektyvi produktų paskirstymo grandinė.

Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto atlikta analizė atskleidžia, kad „ūkininkų ūkių augalininkystės ir gyvulininkystės produkcija nuo 2009 iki 2012 metų kasmet didėjo, tačiau 2013 metais, palyginti su 2012-aisiais, augalininkystės produkcija 1 ha ŽŪN – atitinkamai sumažėjo 15,6 proc., o gyvulininkystės – 1 SG – 4,4 proc.. Didžiausią dalį bendrosios produkcijos struktūroje sudarė augalininkystės produkcija (9 pav.)“.

9 pav. Ūkininkų ūkių bendrosios produkcijos struktūra apskrityse 2013 metais, proc.

Šaltinis: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2015). Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2014.

2015-2017 metų įvairių institucijų veiklos planuose didelis dėmesys skiriamas žemės ūkio sektoriui ir jo gyvybingumui plėtoti. Žemės ūkio ministerijos 2015-2017 metų strateginiame veiklos plane akcentuojama „skatinti konkurencingą žemės ūkio ir maisto produktų gamybą, užmiėsčio gyventojų užimtumą, užtikrinti sektoriaus darbuotojų pajamų didėjimą ir gyvenimo kokybės užmiestyje gerinimą, dalyvauti formuojant žemės ir maisto ūkio, žuvininkystės, užmiėsčio plėtros, žemės tvarkymo ir administravimo politiką ir ją įgyvendinti, vykdyti

ministerijai priskirtų sričių valdymą“. Taip pat akcentuojami veiklos prioritetai – gyvulininkystės, sodininkystės ir daržininkystės skatinimas, užimtumo didinimas užmiestyje. Veiklos plane nurodomas ir pirmasis strateginis tikslas – užtikrinti ilgalaikę konkurencingo žemės ir maisto ūkio plėtrą, skatinti įvairesnę ekonominę veiklą užmiestyje, bioenergetikos plėtrą, aplinką saugantį ir puoselejantį ūkininkavimą. VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūros 2015-2017 metų strateginiam veiklos plane akcentuoja, kad „būtina skatinti žemės ūkio ir maisto produktų eksportą tarptautinėse rinkose, taip pat efektyviai vykdyti žemės ūkio ir maisto produktų reguliavimo priemones“.

1.4 Neagrarinių verslų formavimasis

Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad per paskutinius keletą metų užmiesčio vietovėse plėtojama ne tik agrarinė veikla. J. Jasaitis (2014) nurodė, kad dabartiniu metu yra žymiai didesnės verslo diversifikacijos galimybės, negu prieš 7-8 dešimtmečius. Autorius akcentuoja, kad neagrariniai ir vadinamieji netradiciniai agrariniai verslai turi būti plėtojami, atsižvelgiant į naujus vartotojų poreikius, sparčiai kintančią rinkos situaciją, globalizacijos įtaką. Tarp tokių perspektyvių plėtros krypčių yra:

- Ekologinių maisto produktų, natūralių maisto papildų ir iš organinių medžiagų pagamintų medikamentų, drabužių ir kitų buities reikmenų (baldų ir kt.) gamyba;
- Platesnis natūralių medžiagų (molio, šiaudų, rąstų, lentų ir pan.) panaudojimas būstu statybai, remontui ir rekonstrukcijai bei steigiant vadinamąsias ekologiškas gyvenvietes;
- Įvairesnis krašto rekreacinis išteklių panaudojimas, plėtojant agroturizmą, pažintinį turizmą, relaksacinę ir reabilitacinę veiklą, steigiant sveiką gyvenseną propaguojančias stovyklavietes ir naujas sporto bazines, kuriant mažuosius viešbučius, metelius, kempingus ir pan.;
- Augantis socialinių paslaugų (vaikų ir paauglių popamokinio ugdymo, neįgaliųjų, ligotų ir senyvų asmenų priežiūros ir pa.) poreikis;
- Konsultacinių ir kitų paslaugų (teisės, verslo, medicinos, vertimo, reklamos priemonių kūrimo ir pan.) populiarėjimas;
- Statybos, būsto ir gamybinio patalpų remonto bei rekonstrukcijos darbai;
- Buitinio aptarnavimo paslaugų (transporto priemonių aptarnavimo ir remonto, agroserviso paslaugų ir žemės ūkio technikos bei buities reikmenų remonto, drabužių modeliavimo ir t.t.) plėtra.

J. Jasaitis (2014, 13 p.) pažymėjo, kad „Lietuvoje kuriasi **specializuoti** ūkiai, užsiimantys, pavyzdžiui, tik javų, daržovių ar vaistinių augalų auginimu, daržininkyste, gėlininkyste arba sodininkyste. Tačiau dauguma ūkininkų ūkių yra **mišrios paskirties**, lengviau prisitaikantys prie vis labiau skatinamo ekologinio ūkininkavimo reikalavimų“. Pastaraisiais metais atsivėrė gerokai didesnės galimybės restruktūrizuoti iki šiol neefektyviai tvarkomus pusiau natūrinius ūkius, atsižvelgiant į žemės derlingumą ir kitas aplinkybes bei rinkos poreikius, keliant žemdirbių profesinę kvalifikaciją.

Puiki alternatyva tradiciniam ūkininkavimui yra trumpos rotacijos plantacinių želdinių įveisimas. Šiai veiklai yra skirtas finansavimas Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programos (KPP) priemonėje „Žemės ūkio valdų modernizavimas“ pagal trečiąją veiklos sritį. Pagal KPP priemonės parama skiriama gluosniams (karklams), drebulėms, baltalksniams įveisti. Šiuos želdinius labiausiai apsimoka auginti nederlingose žemėse. Iš šių augalų gaminama energetinė žaliava – biomasė, kuri gali pakeisti šiuo metu importuojamas naftą, dujas ir anglis. Pagal šią veiklos sritį jau gaunantys paramą ūkininkai pripažįsta, jog auginti medelius biokurai apsimoka (žr. „Puiki alternatyva tradiciniam ūkininkavimui“, Valstiečių laikraštis, 2014 m.).

Netradicine žemės ūkio produktų gamyba taip pat gali būti vaistinių augalų, gėlių ir kitų dekoratyvinių augalų auginimas, bitininkystė, netradicinė paukštininkystė, avių ir ožkų, kailinių ir kitų smulkių naminių žvėrelių auginimas, ekologinis ūkininkavimas, užmiesčio turizmas (Vietos plėtros 2008-2014 metų strategija).

Neagrarinių verslų formavimasis ir verslo diversifikacija leidžia spręsti svarbią problemą – sumažinti agrarinės veiklos sezoniškumą. J. Jasaitis (2014, 84 p.) analizuodamas prof. J. P. Aleksos darbus ir jo idėjas ateities Lietuvai, primena jo svarbią mintį: „Žiemos metu dauguma mūsų ūkininkų yra mažadarbiai <...> daugelis mūsų kaimiečių verčiasi kone išimtinai vasaros darbais. Ateityje, kitaip susitvarkius, šitie šimtai milijonų darbo valandų galėtų duoti šimtus milijonų litų metinių pajamų. Šitai „mažadarbei“ panaikinti – pagrindinė šiuo metu priemonė yra išplėsti atitinkamas namų priemones šakas“. Jis atkreipia dėmesį į dar vieną problemą, kuri, beje, yra labai aktuali ir mūsų dienomis: „Šiandien tūkstančiai šiek tiek prasilavinusių mūsų mokyklose jaunuolių ieško, bet labai dažnai neberanda tarnystės, darbo. <...> Tuo tarpu, darbo iš tikrųjų yra be galo daug. Daugybę ūkio šakų galima būtų organizuoti ir plėsti, jeigu turėtume pakankamą skaičių savarankaus darbo inteligentų“.

Labai svarbi ir dar viena aplinkybė: visos kaimiškosios savivaldybės šiai dienai skundžiasi didėjančiu **jaunimo stygiumi**. Tačiau ar galima tikėtis, kad į gimtąsias vietas sugrįš jaunimas, kuris nuo ankstyvosios vaikystės pratinamas prie miestietiško gyvenimo būdo? (V. Aleksa, J. Jasaitis, 2013).

1.5 Užmiesčio gyvenviečių raida ir perspektyvos

Analizuojant pastarųjų daugiau kaip dvidešimties metų Lietuvos demografinių procesų raidą, išryškėjo, kad prasidėjus politinėms, ekonominėms, socialinėms transformacijoms iš esmės pakito užmiesčio gyventojų struktūra. Tarp ES šalių Lietuva, kartu su Latvija ir Estija, išsiskiria vienais sparčiausių gyventojų skaičiaus mažėjimo tempais. Vieni didžiausių yra depopuliacijos mastai. Mažesnis nei Lietuvoje tarp ES šalių gyventojų reprodukcijos neto rodiklis yra tik Lenkijoje, Slovakijoje, Bulgarijoje ir Italijoje. Emigracijos intensyvumas Lietuvoje taip pat yra vienas didžiausių tarp naujų ES šalių (V. Stankūnienė, D. Jasilionis, S. Mikulionienė, A. Sipavičienė, 2007). Lietuvoje išryškėjo gana dideli užmiesčio gyvenviečių sistemos kaitos regioniniai skirtumai. V. Daugirdas, D. Burneika, E. Kriaučiūnas, G. Ribokas, S. Stanaitis, R. Uberavičienė (2013) teigia, kad „šie skirtumai pastebėti ir analizuoti mokslo darbuose anksčiau (Stanaitis 1995, 2010; Vaitiekūnas 1989, 2006; Stanaitis A., Stanaitis S., 2008 ir kt.). Gamtinės ir istorinės sąlygos lėmė, kad Šiaurės Rytų Lietuva pasižymi smulkiais ir mažais kaimais, Vakarų Lietuva – stambesnėmis kaimo gyvenvietėmis. Vidutinis kaimo dydis Lietuvoje 2011 m. buvo 60 gyventojų viename kaime (2001 m. vidutinis kaimo dydis buvo 62 gyventojai)“.

Dar 2009 metais J. Jasaitis taip pat akcentavo, kad „socioekonominiai procesai, vykstantys mūsų šalyje, buvo beveik absoliučiai priešingi šiuolaikinėms išsivysčiusių valstybių demokratinės plėtros nuostatomis ir tendencijoms. Lietuvos statistikos departamentas jau buvo priverstas įvesti naują kategoriją – retai apgyventos teritorijos (RAT). Nors įvairių šaltinių pateikiami duomenys gana skirtingi, tačiau visiškai pagrįstai buvo galima teigti, kad per pastaruosius du dešimtmečius netekome daugiau nei pusės milijono savo piliečių, t. y. aktyviausios gyventojų dalies – mokesčių mokėtojų, kvalifikuotų specialistų. Masiškai buvo uždarinėjamos kaimo gyvenviečių ir nedidelių miestelių mokyklos, medicinos įstaigos ir kultūros centrai, viešosios tvarkos apsaugos įstaigos. Todėl iš šių vietovių išsikėlė jaunos šeimos. Universitetinį išsilavinimą turintys buvę kaimiškujų vietovių specialistai priversti pamiršti savo diplomus bei profesinę patirtį ir ieškoti bet kokio, net nekvalifikuoto darbo. Mokytojos, kultūros kolektyvų vadovės ir bibliotekininkės tampa parduotuvinių kasininkėmis ir prekybos salių prižiūrėtojomis, agronomai ir ekonomistai – vairuotojais arba pagalbiniais darbininkais statybose. Daugelis kaimo gyventojų buvo priversti pasirinkti emigranto dalį, o jų vaikai lieka beglobiais arba (geriausiu atveju) yra palikti giminaičių priežiūrai“.

Tik pastaraisiais metais pastebimos kitokios užmiesčio raidos tendencijos. J. Jasaitis (2014) įžvelgia tam tikrus kaimiškujų vietovių atsigavimo ženklus. Tai paspartėję būsto bei jų aplinkos tvarkymo darbai, naujų gyvenamųjų namų ir verslo objektų statyba. „Naujai paskirčiai pritaikomi kai kurie jau ilgus metus nenaudojami stovėję ūkiniai pastatai: garažai, dirbtuvės, sandėliai ir kt.

Remontuojami arba pritaikomi kitai paskirčiai buvę kolektyvinių ūkių tvartai.“ Bedarbystės mažėjimą, respondentų nuomonė, lėmė tik emigracija, nes darbo vietų šiuo metu veikiančiose įmonėse ir ūkiuose nepadaugėjo. Tirtose gyvenvietėse nuo 30 iki 45 proc. darbingų gyventojų kasdien važinėja dirbti į miestus. Per trečdalį kaimo gyventojų sudaro pensininkai ir neįgalieji, tačiau tik dešimtadalį – vaikai ir paaugliai.

V. Atkočiūnienė (2013) kaimo pokyčių vadybą įvardija taip: „Mokslas apie kaimo vietovių (teritorinių sistemų) valdymo dėsningumus, principus, metodus, kaimo pokyčio valdymo sprendimų priėmimo ir įgyvendinimo sistemą ir kaimo plėtros veikėjų organizacinę mechanizmą, kompleksas priemonių viešajam interesui tenkinti siekiant darnios kaimo plėtros tikslų“. Ji pateikia modelį, kuris padeda nustatyti, koks arba kiek modernus yra užmiesčio vietovių vystymasis (1 lentelė).

1 lentelė

Prielaidų, kuriomis remiasi kaimo vystymas, kaita

Senoji paradigma	Naujoji paradigma
Ekonominis augimas	Kokybinis augimas: aplinkosauga, socialinis teisingumas ir harmonijos užtikrinimas
Valstybės investicija perskirstant	Atskirtųjų įtraukimas į sprendimų priėmimą
Autoritarizmas, kaip augimo kaina, yra toleruojamas	Nematerialios vertybės: laisvė, autonomija
Valstybės subsidijos teikiamos smulkioms įmonėms	Palankios aplinkos įmonių augimui skūrimas
Socialinė apsauga (ir kitos apsaugos formos) užtikrinama tik valstybės	Vietovės institucijų vystymosi socialinei apsaugai užtikrinti
Išteklių perdavimas ekonomiškai išsivysčiusiems šalims	Institucijos besirūpinančios besivystančių šalių (bendruomenių) išteklių apsauga
Akivaizdus plėtros ekonominis vertinimas. Valdžia priima sprendimus	Daugiadimensinis dažniausiai neapibrėžtas vystymasis. Gyventojai daro įtaką sprendimams
Bendro turto privatizavimas, nacionalizavimas	Bendro turto patvirtinimas kaip bendrų viešųjų gėrybių plėtojimas
Didelių įtakingų organizacijų plėtra, dėmesys valstybinėms ir didelėms NVO	Policentrinė institucijų susitarimai: valdymo „rėmai“, bendruomeninės organizacijos
Planavimas yra svarbiausias procesas	Tinkamumo analizė ir vertinimas yra

	svarbiausias procesas
Technologijų priėmimas iš ekonomiškai išsivysčiusių šalių	Vietovės technologijų ir žinių įvertinimas ir technologijų plėtojimas dalyvaujant kaimo žmonėms
Sektorinis vystymasis	Integruotas teritorinis kompleksinis vystymas
Valstybės vaidmuo: stambus gamintojas, tiekėjas ir reguliuotojas	Valstybės vaidmuo: teisinės aplinkos kūrimas, įgaliojimas, asociacijų rėmimas
Organizacijos hierarchija: planų įgyvendinimas	Nehierarchinės, besimokančios organizacijos

Šaltinis: Atkočiūnienė V. (2013) Kaimo pokyčių vadyba.

V. Atkočiūnienė (2013) pažymi, kad „kaimas nėra gyvybiškai pajėgus *visiškam savaiminiam, savarankiškam vystymuisi*. Ekonomikoje tobulai nevyksta kapitalo persilieėjimas, o kaimo gyventojai, ilgą laiką buvę regionų ekonominės, socialinės, kultūrinės ir t.t. plėtos rezultatų vartotojais, o ne potencialiais vystymosi veikėjais (kūrėjais), yra nepakankamai aktyvūs ir besirūpinantys savimi. Jei yra kaimiški regionai, *reikalingas profesionalusis valdymas, konsultavimas, didesnis rėmimas, transferai iš miesto, šalies, užsienio*“.

Mokslo darbų autoriai akcentuoja, kad Lietuva yra labai tinkamas gyventi žmogui kraštas, vienas tinkamiausių pasaulyje ne tik dėl gamtinių, bet ir dėl socialinių ekonominių sąlygų, vietos gyventojų pastangų grąžinti ir puoselėti savo gimtinę. Prognozuojama, kad retai apgyvendintos teritorijos ateityje įgaus vis didesnę vertę, nes greitai Europoje tiesiog ims trūkti „laisvos“erdvės nenorintiems gyventi mieste ir gyventojų perpildytoje teritorijoje. Spėjama, kad dalis Lietuvos užmiesčio gyvenviečių ateityje atsigaus, ims kurtis iš naujo. Ir pirmiausia čia norės apsigyventi sugrįžę emigrantai ir didžiųjų miestų lietuviai. Tačiau manoma, kad tai bus ne taip greitai ir ne taip gausiai, kaip norėtųsi. V. Atkočiūnienė (2013) akcentuoja, kad „vietiniai gyventojai, ūkininkai ir verslininkai, vietovės organizacijų darbuotojai yra kaimo vystymosi ašis ir pagrindinis išteklius, kurio pagalba gali būti kuriamos kaimo vietovių vystymosi potencialas: ištekliai, pajėgumai, kompetencija“.

J. Jasaitis dar 2009 m. pabrėžė, kad būtina pateikti naują edukacinę koncepciją, numatančią vadovautis besimokančiųjų visapusiško pažinimo ir ugdymo diferencijavimo, šeimos ir mokyklos siekių vienovės bei tautos gyvenimo kokybės tobulinimo principais. Autorius taip pat akcentavo, kad pastarųjų metų tyrimai liudija apie būtinybę modernizuoti socialinės paramos koncepciją, įgalinančią skatinti gyventojų verslumą, gebėjimą pasirūpinti savimi, eliminuojančią veltėdystės plitimą bei diskriminaciją dėl amžiaus. Pensijų ir pašalpų sistema turi skatinti gyventojų siekį kuo ilgiau efektyviai dalyvauti valstybės ūkinėje veikloje, šeimos suinteresuotumą pasirūpinti savo nariais, jiems nusenus arba susirgus. Žinių visuomenėje ir Darbo birža turi keisti savo veiklos

kryptį: užuot didžiąją savo pastangų dalį skyrusi pasyviai nedarbo registravimui ir bedarbių šelpimui, pereiti prie visuomenės skatinimo sistemingai kelti savo profesinę kompetenciją ir taikytis prie darbo rinkos reikalavimų.

Vienas ryškiausių ūkmiesčio tyrėjų – prof. Mečislovas Treinys (2008, 300 p.), žvelgdamas į kaimo ateities viziją akcentavo, kad „bus sukurtas techniniu, ekonominiu ir vadybiniu požiūriu pažangus, konkurencingas, į rinką orientuotas šalies ūkis, o jo žaliavų bazėje „nuo lauko iki stalo“ integruotas maisto ūkis. Vidutinis ūkio dydis turėtų pasiekti 20 ha, o komercinių visiško užimtumo ūkių turėtų būti apie 20 tūkst. <...> Bus konsoliduota apie 108 tūkst. ha žemių, renovuojamos ir remontuojamos melioracinės sistemos. <...> Bus ūkininkaujama pagal tausojančias žemės ūkio principus, saugoma aplinka, išplėtotą infrastruktūrą, alternatyvūs verslai sukurs saugią ir palankią aplinką žmonių darbui ir poilsiui kaime“.

1.6 Miestelių vaidmens pokyčiai ir perspektyvos

J. Jasaitis (2006) prieš dešimtmetį pastebėjo, kad jau tuo laikotarpiu ekonominiai ir socialiniai procesai, sąlygojantys poindustrinės visuomenės formavimąsi, iš esmės keitė neurbanizuotų vietovių vaidmenį. Intensyviau modernizuojami keliai, greitaiegių transporto priemonių plitimas, o ypač – naujųjų informacinių technologijų panaudojimas atvėrė naujas šių vietovių galimybes dalyvauti ūkio plėtroje tiek valstybiniu, tiek ir tarptautiniu lygmeniu: „Nauji verslo centrai gali būti steigiami visur, kur tik yra prieiga prie greitojo interneto ir patogaus susisiekiimo. Stipriai keitėsi kaimo gyventojų struktūra, formavosi naujos šių vietovių funkcijos“. Šis autorius (2014, 45 p.) priminė, kad 1920-1940 m. absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų buvo susijusi su kaimu: „Sėslus ūkininkų gyvenimo būdas ir jų veiklos specifika, pavyzdžiui, pasėlių ir ypač gyvulių priežiūra, reikalaujanti nuolatinio žmogaus dalyvavimo, lėmė specifinį **uždaro kaimo** įvaizdį. Jį dar labiau sustiprino nepakankamai išplėtotas kelių tinklas ir greitesnių transporto priemonių stygius. Tačiau švietimo ir mokslo plėtra mažino kaimo uždaramą ir sudarė sąlygas ūkininkavimo pažangai, formuojant pavyzdinių ūkių tinklą, keliant žemdirbių profesinę kvalifikaciją. Ūkininkų, perdirbėjų ir prekybininkų veiklos derinimu pagrįstas kooperacijos modelis didino kaimo gyventojų pajamas, skatino modernesnių gyvenamųjų namų ir ūkinių pastatų statybą, naujų technologijų diegimą. Vis daugiau kaimo jaunimo siekė aukštojo išsilavinimo. Tai liudija kaimiškoji daugumos Lietuvos mokslininkų ir menininkų kilmė. Darbštus, pažangią veiklą užsiimantis pasiturintis ūkininkas imtas vertinti ir miestiškojoje visuomenės dalyje“.

Minėtas autorius (2014, 14 p.) akcentavo, kad „verslo plėtra užmiestyje – ypač sudėtingų uždavinių kompleksas. Vienapusiška nemažos dalies verslininkų orientacija į importą ir vietinę prekybą yra trumparegiška ir neperspektyvi. Prekyba negali būti sėkmingai plėtojama esant labai mažai gyventojų perkamajai galiai. <...> Vykstant kardinalioms politinėms ir ekonominėms

reformoms, kaimiškosios vietovės patyrė ir neigiamų permainų poveikį: mažesnėse gyvenvietėse uždarytos kultūros, švietimo ir sveikatos apsaugos įstaigos, bankrutavo kaimo parduotuvės, buitinio aptarnavimo įmonės. Net kurortinėse vietovėse stovi apleisti administraciniai pastatai ir buvusios žinybinės poilsiavietės. Kaimuose riogso likimo valiai palikti ūkiniai objektai, uždaryti mokyklų ir kultūros centrų pastatai, griūva niekieno neprižiūrimi nebaigti statyti, be savininkų likę namai“.

A. Vosyliūtė (2008) pažymėjo, kad kaimo teritorijos poindustrinėje visuomenėje vis labiau vertinamos ir kaip rekreacinės žmonių veiklos, jų poilsio ir kultūros vystymosi vieta. Autorė pabrėžia, kad vietovė (miestas ar kaimas) vertinamas gerai, jei jame įsikūrusios reikalingos bendruomenei organizacijos, vietų sutvarkymas patenkina pagrindinius žmonių poreikius. Po nepriklausomybės atkūrimo, veikiant administracinėms reformoms, kitų savivaldybių tvarkomų vietovių gyventojų būklė, buvo atsisakoma valdžios komandinio pobūdžio santykių. Tiek didesniuose centruose, tiek mažesnėse gyvenvietėse atsiranda naudingi mainai tarp darbdavių ir samdomųjų, kuriasi rinkos santykiai. Taigi, galima teigti, kad tiek mieste, tiek kaime gyvenimo sąlygos per dešimtmetį supanašėjo.

J. Jasaitis (2009, 14 p.) pažymėjo, kad „per keletą pastarųjų dešimtmečių kaimiškųjų vietovių vaidmuo pasaulyje kardinaliai pasikeitė: „Asmenys, tiesiogiai dalyvaujantys pirminėje agrarinėje veikloje, t. y. žemdirbiai, Jungtinėje Karalystėje sudaro tik apytiksliai 3 proc. šios valstybės gyventojų. Kitose ES-15 šalyse jų skaičius svyruoja tarp 4–6 proc. Lietuvoje šis rodiklis kol kas siekia 9–10 proc., nes mūsų agrarinės veiklos darbo našumas dar gerokai mažesnis. Tai sąlygoja ne tik istorinės aplinkybės, nesusiformavusios šiuolaikinio privataus agrarinio sektoriaus tradicijos, nepakankamas darbuotojų profesinis pasirengimas, bet ir nemoderni techninė bazė. Pavyzdžiui, į Lietuvą atvežama gana nedaug mažagabaritinės žemės ūkio technikos, skirtos smulkiems šeimos ūkiams, ir ši technika Lietuvoje labai brangiai kainuoja. Žemės ūkio technikos pardavėjai daugiausia orientuojasi tik į stambius, „latifundinius“ ūkius. Lietuvoje vis dar jaučiama tendencija atkurti „kolektyvinius ūkius“, tik dabar jau turinčius privačius savininkus. Į Lietuvą, kaip įspėjo dar a. a. prof. Mečislovas Treinys (2005), vis brukamas ne europinis, o kai kurioms Lotynų Amerikos ir Australijos sritims būdingas vadinamosios „CAIRNS grupės“ modelis.

R. Dužinskas, V. Ratkevičienė, J. Jasaitis (2007, 30 p.) akcentavo, kad veiklos įvairinimui ypač daug dėmesio skiriama tose srityse, kurios yra nepalankios intensyviajai žemdirbystei: nederlingose žemėse, kalnų, miškų bei pelkių rajonuose. Valstybė suinteresuota remti tokių sričių vietinius gyventojus finansiškai, kad jos liktų apgyvendintos ir stipriai prižiūrimos.“ Šie autoriai, žvelgdami į perspektyvą, pažymėjo, kad „įvairinti nedidelių miestelių ir kaimiškųjų gyvenviečių ūkinę veiklą padėtų naujų įmonių steigimas. Ypač didelį teigiamą poveikį visam tokių vietovių gyvenimui darytų įmonės, kuriose gamyba vyksta, naudojantis pažangiausiomis technologijomis.

Tai skatintų gyventojų norą mokytis, pagyvintų kultūrinę veiklą, padidintu tarptautinio bendradarbiavimo galimybes. Pasaulio praktika rodo, kad poindustrinėje visuomenėje tokias įmones tikslinga kurti ne didmiesčiuose, kuriose jau būtų sunku rasti vietas jų statybai, o priemiesčiuose ir nedidelėse gyvenvietėse, esančiose šalia gerų kelių ir turinčiose greitojo interneto galimybes. <...> Akivaizdžiai mažėjant didžiųjų miestų (megapolių) vaidmeniui šiuolaikinėje gamyboje ir keičiantis šeimos būsto sampratai, mažesnių gyvenviečių patrauklumas sparčiai auga“.

1.7 Miesto gamybinio ir intelektualio potencialo įtaka užmiesčio vietovių pažangai

J. Čaplikas, N. Michailovaitė (2003) akcentuoja, kad civilizacijos istorijoje miestų plėtra siejama su ekonomine ir socialine pažanga, raštingumo ir švietimo sklaida, sveikatingumo bendrosios būklės gerinimu, geresnių socialinių, kultūros, religijos ir politikos poreikių tenkinimu. Miestų augimas – vienas iš pagrindinių regionų ir valstybių ekonominės galios didėjimo požymių. Tačiau miestų augimas sukėlė neigiamus socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius pokyčius už miesto ribų, tai yra užmiesčio vietovėse. Miesto ir užmiesčio sąveikai buvo charakteringas vienpusiškumas. Miestas, naudodamasis savo augimui kaimo išteklius, labai apribojo užmiesčio endogenines plėtros galimybes. Tačiau Europos Sąjungoje kaimo atskirties problemos yra mažesnės, nes čia skiriama nemažas dėmesys kaimo plėtros politikai. Užmiestis traktuojamas kaip neįkainojama vertybė, savo gimtine, ekonomine, socialine ir etnokultūrine įvairove lemianti regiono ir visos šalies išskirtinumą, įvaizdį turistinį patrauklumą. J. Čaplikas, N. Michailovaitė pažymi, kad subalansuota plėtra reiškia miesto ir kaimo ekonominę ir socialinę partnerystę, nes miestas ne tik naudojami kaimo teikiamais privalumais, bet ir sudaro stiprias ekonomines prielaidas kaimo plėtrai.

Mokslininkai pastebi, kad miesto – kaimo ryšiai yra veikiantys funkciniai ryšiai tarp miesto ir užmiesčio vietovių, kurie tam tikrose ES vietovėse tampa ypač stipriais, kad net vargu ar įmanoma atskirti, kas yra miesto, nuo to, kas yra užmiesčio. V. Atkočiūnienė (2010, 23 p.) išsamiai analizuoja miesto – užmiesčio partnerystę ir nurodo šiuos pagrindinius sanglaudą stiprinančius principus:

- Daugiacentrinė miesto plėtra, nauji santykiai tarp miesto ir kaimo vietovių, formuojant bendrą infrastruktūrą, patyrimo (know-how) pasiekiamumą bei protingą gamtinių ir kultūrinių išteklių valdymą;
- Sąveika yra grindžiama principu: miestas negali visapusiškai funkcionuoti be kaimo, kaimas – be miesto;

- Miestas kaimo požiūriu – didelės galimybes kaimo ekonominei ir socialinei plėtrai teikiantis veiksnys;
- Miestų gyventojų didėjančių vartojimo poreikių maisto produktams, rekreacijos paslaugoms, bioenergetikai, viešosioms gerybėms patenkinimas;
- Miestas, kaip pažangos nešėjas, prisideda prie pažangą kaime užtikrinančių inovacinių procesų, ypač naujų technologinių ir vadybinių gebėjimų ugdymo.
- Vietos kūrybinio potencialo vystymas ir naujovės.
- Didesnis dėmesys miestų vidaus, o ne užmiesčių planavimui, prioritetas esamo užstatymo atnaujinimui ir pertvarkymo gerinimui, dažniausiai pasitelkiant tausojančią žemės plotų valdymą, prieš pradėdant statybas naujose teritorijose.

Naujajame programavimo laikotarpyje (2014-2020 m.) skatinamas Vietos veiklos grupių kūrimasis ir miestuose. Tai leis plėtoti šiuolaikinę miesto - kaimo partnerystę, panaudoti miestų ekonominę ir intelektinį potencialą kaimiškųjų vietovių pažangai. Ne tik užmiesčio, bet ir miesto gyventojų gyvenimo kokybė priklauso nuo užmiesčio socialinės infrastruktūros, kuri vertinama kaip neatskiriama valstybės infrastruktūros dalis. V. Atkočiūnienė, A. Aleksandravičius, I. Kiaušienė, G. Vaznonienė, R. Pakeltienė, R. Lukė (2015, 15 p.) pažymi, kad „XX a. pabaigoje kaimo vietovės, kuriose dominuoja natūrali gamtinė aplinka, o gyventojams būdinga nedidelė koncentracija, buvo pradėtas traktuoti ir vertinti ne tik teritorijos su gamtine aplinka, kurių paskirtis aprūpinti šalies gyventojus maistu, bet kaip sudėtinga, teritorinė, socialinė ir ekonominė sistema, kurios vystymasis turi būti integruotai valdomas, kuriamos patogesnės gyventi, dirbti ir ugdyti jaunąją kartą sąlygos. Tiek mokslininkai (Miller, 2001; Melnikas, 2003; Skinner, 2006, Jasaitis, Ratkevičienė, 2012; Snieška, Zykienė, 2010), tiek ir praktikai, politikai <...> pripažįsta, kad esminė sąlyga aktyvinti socialinę ir ekonominę raidą kaimiškuose regionuose – visapusiškai plėtoti regionų infrastruktūrą pagal darnaus vystymosi principus“.

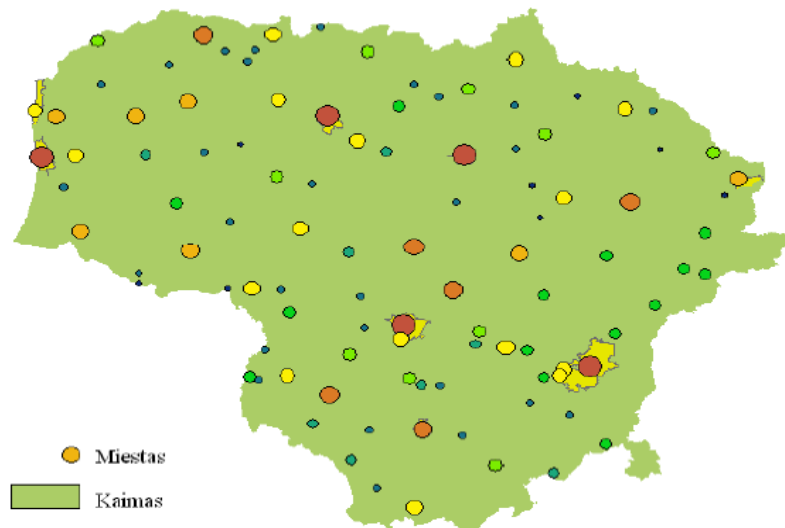
2. BENDRUOMENINIS JUDĖJIMAS UŽMIESČIO VIETOVĖSE

J. Zaleckienė (2007) akcentuoja, kad bendruomeninis judėjimas – tai kaimo žmonių bendras ir savanoriškas darbas, siekiant pagerinti savo bendruomenės gyvenimą. Sparti bendruomenių plėtra įrodo, kad kaimo gyventojams to reikia, nes viskas laikosi tik žmonių entuziazmo dėka. Bendruomenių lyderiai dirba už „ačiū“ ir perspektyvoje nesimato, kad bus kitaip. Tačiau bendruomeninis judėjimas užmiesčio vietovėse per dešimtmetį labai pakito. Prof. Artūras Poviliūnas (2008) pastebėjo, kad kaimo plėtrai svarbus veiksmas prieš dešimtmetį buvo interesų grupės susibūrimas. Užmiesčio bendruomenių atstovų tinklas tapo junginiu, kuris vienija aktyviausius užmiesčio bendruomenių organizatorius ir užmiesčio socialines problemas analizuojančius mokslininkus.

Mokslinėje literatūroje atskleidžiama, kad Lietuvos užmiesčio bendruomenių socialinės atskirties bruožai yra labai ryškūs. Jau minėtas Artūras Poviliūnas (2008) priminė, kad prieš dešimtmetį Lietuvos užmiestyje gyveno 1129,6 tūkst. žmonių, kurie sudarė 33,3 proc. visų šalies gyventojų. Nors tuomet absoliutus užmiesčio gyventojų skaičius mažėjo kartu su visos Lietuvos gyventojų skaičiumi, tačiau užmiesčio gyventojų dalis per pastaruosius dešimt metų nesikeitė. Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje labai sparčiai augo užmiesčio bendruomenių centrų skaičius. Teisiškai įregistruotų užmiesčio bendruomenių centrų padidėjo nuo keliolikos iki pusanthro tūkstančio, t. y. mažiausiai keliasdešimt kartų. Kitas svarbus dalykas tas, kad įstojus į Europos Sąjungą, Lietuvos žemės ūkis sulaukė palyginti didelių investicijų. Tačiau Poviliūno A. teigimu, jos pasiekia anaiptol ne visus užmiesčio gyventojus.

2.1 Vietos bendruomenių atsikūrimas ir jų vaidmens pokyčiai

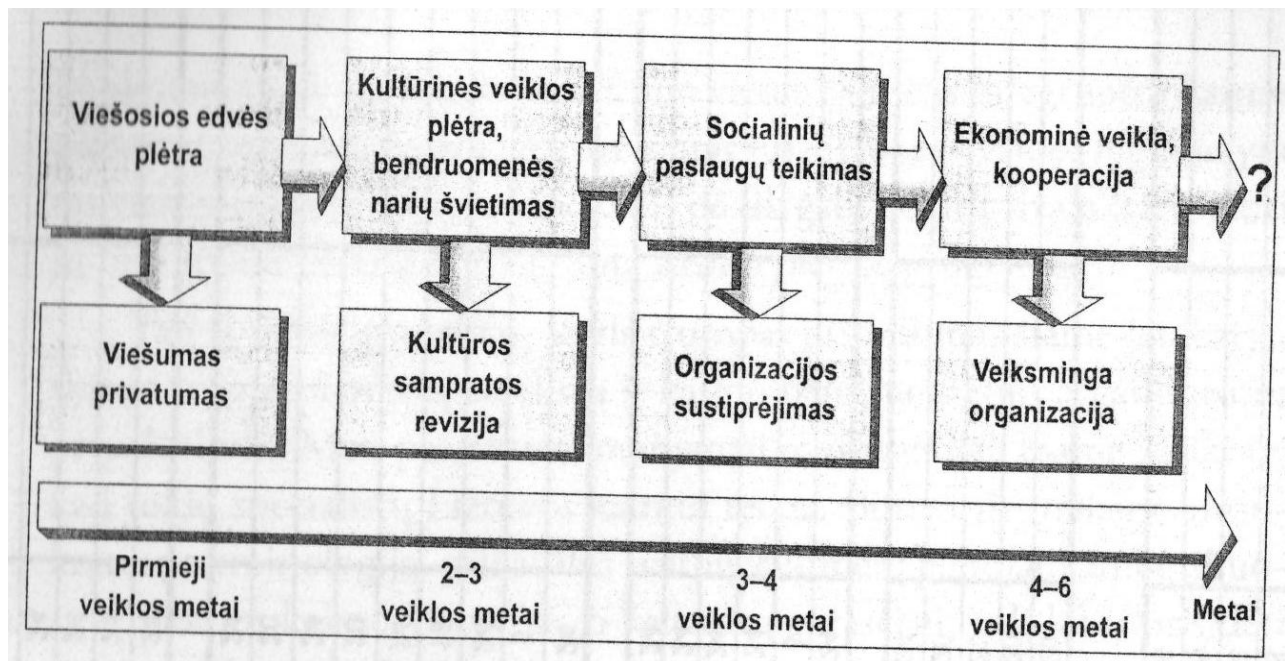
Galimybė pretenduoti į nacionalinę ir ES struktūrinę paramą skatino sodiečius burtis į bendruomenes, ugdyti ir stiprinti gebėjimą dirbti kartu, nuo švenčių bei kitokių bendrų mažaverčių renginių organizavimo pereiti prie bendruomenei ir jos nariams prasmingesnių dalykų, ieškoti efektyvesnių veiklos, didesnių lėšų pritraukimo ir kaimo gyvenimo kokybės gerinimo būdų. Lietuvos kaimų ir miestelių gyventojai entuziastingai kuria bendruomenių centrus. Visoje šalyje jų yra- jau daugiau kaip 1300. Žmonės, sutelkę jėgas, siekia praskaidrinti savo gyvenimą, savarankiškai tvarkyti savo aplinkoje. G. Kuliešis, L. Pareiginė (2011) priminė, kad 97 proc. mūsų šalies teritorijos užima užmiesčio vietovės (10 paveikslėlis).

10 pav. Kaimas ir miestas pagal galiojančių teisės aktų nuostatas.
 Šaltinis: G. Kuliešis, L. Pareiginė (2011). Lietuvos kaimo raidos tendencijos. Mokslo studija

Kaimo ir užmiesčio bendruomenės yra tos organizacijos, kurios turi nemažai įtakos kaimo ir užmiesčio ateičiai. Į bendruomenes buriasi iniciatyvūs gyventojai, tie, kuriems ne tas pats, kaip kaimo žmonės gyvena šiandien, kokia jų laukia ateitis, kaip gyvens jų vaikai. Š. Preikšas (2008) teigia, kad „kaimas neišsivaikščiotų, daug ką turi ir gali padaryti pačios kaimo bendruomenės. <...> Deja, vienos verkšlena, skundžiasi ir laukia, kol kas nors pasiūlys, pateiks ant padėklo išpildytus jų norus, o kitos, tos, kurios yra veiklios ir atkaklios, supranta, kad dėl kaimo ateities nedaug kam galva skauda, nelaukia malones iš dangaus, o rašo projektus, kasmet gauna ir žino, kad net ir krizės akivaizdoje reikalingų lėšų gaus“. Ateities kartos geru žodžiu už išlikusius, neišsivaikščiojusius kaimus minės tik veiklių kaimo bendruomenių aktyvistus. Tuos, kurie ant savo pečių neša sunkią, bet garbią naštą, nuo kurios lengviau gyventi ne tik patiems, bet ir šalia esantiems. Tuos, kurie jau šiandien išmoko ir įprato vietoje „aš“ sakyti „mes“. Tokia veikla nelieka nepastebėta ir jaunimo, kuris nuo vyresniųjų užsikrečia noru puoselėti ir saugoti savo užmiesčio tradicijas, burtis į bendruomenę ir padėti vieni kitiems.

Artūras Poviliūnas (2008) analizuoja užmiesčio bendruomenių centrų veiklos raidą (11 pav.).

11 pav. Pagrindiniai kaimo bendruomenės centro raidos etapai.

Šaltinis: A. Poviliūnas (2008). Socialinės inovacijos kaimo plėtrai

Minėtas autorius pastebėjo, kad „viskas prasideda nuo veiksmų, kuriuos būtų galima apibūdinti kaip viešosios erdvės supratimą. Maždaug po metų centrai imasi kryptingesnės kultūrinės veiklos ir bendruomenės narių švietimo; trečiais, ketvirtais veiklos metais stipresni bendruomenių centrai imasi socialinių paslaugos teikimo; steigiami dienos centrai socialinės rizikos šeimų vaikams, pagyvenusių žmonių centrai vienišiams seneliams ir pan. stiprėjančios bendruomenių organizacijos ima aktyviai ieškoti finansinių išteklių ir pirmiausiai imasi socialinių paslaugų“.

V. Atkočiūnienė (2008, 53 p.) nustatė, kokie pagrindiniai veiksniai, lemia kaimo bendruomenės tvarumą, gebėjimus (potencialą) geriau vykdyti bendras vietos plėtros funkcijas, kurti viešąsias vertybes: „bendruomeniškumo ir partnerystės stiprumas, bendruomenės sėslumas ir skaitlingumas, bendruomeninės organizacijos, atstovaujančios gyventojų interesus, gyvavimo ciklo etapas, kaimo socialinės infrastruktūros būklė, kaimo vietovės gyvybingumas. Siekiant, kad veiksniai būtų palankūs ir padėtų kaimo gerovei, jie turi būti aiškiai apibūdinti ir suvokti pačių kaimo plėtros veikėjų“. Ji teigia, kad „kaimo plėtros varomosios jėgos: gyventojų įtraukimas / dalyvavimas, nuolatinė vietos išteklių analizė ir vertinimas, savos iniciatyvos (žmonės turi jaustis idėjų ir iniciatyvų savininkais), partnerystė ir bendradarbiavimas, nuolatinis mokymasis, strateginis planavimas. Kaimo bendruomenės ugdymo organizavimo principai: individų įgalinimas veikla, individualių ir visuomenės pokyčių įtaka, pasikeitimas žiniomis; ryšio palaikymas naujais ryšiais ir organizacinėmis struktūromis, pasitikėjimas ir lygiaverčių santykių kūrimas“.

A. Poviliūnas (2008) taip pat atskleidžia ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) patvirtintą Naujoji kaimo paradigmą, kuri pabrėžia užmiesčio vietovių konkurencingumą, vietinių gėrybių ir nepanaudotų vietinių išteklių, tarp jų ir žmogiškųjų išteklių, naudojimą (2 lentelė).

2 lentelė

Nauja kaimo paradigma

	Senas požiūris	Naujas požiūris
Tikslai	Palyginimas, žemės ūkio pajamos, žemės ūkio įmonių konkurencingumas	Kaimo vietovių konkurencingumas, vietinių gėrybių įvertinimas, nepanaudotų vietinių išteklių panaudojimas
Pagrindinis sektorius	Žemės ūkis	Įvairūs kaimo ekonomikos sektoriai (pvz. kaimo turizmas, amatai, informacinių ir komunikacinių technologijų pramonė ir pa.)
Pagrindiniai įrankiai	Subsidijos	Investicijos
Pagrindiniai veikėjai	Nacionalinės vyriausybės, ūkininkai	Visų lygių valdžios institucijos (tarptautinės, nacionalinės, regioninės ir vietos), įvairios vietinės interesų grupės (viešasis sektorius, privatus verslas, NVO)

Šaltinis: A. Poviliūnas (2008) Socialinės inovacijos kaimo plėtrai

Šis autorius konstatuoja, kad visos užmiesčio vietovės konkurencingumas neatsiejamas nuo vietos lygmens integruotos kaimo plėtros strategijos. Pagal Lietuvos įstatymus vietos savivaldos lygmuo yra tas viešosios tvarkos lygmuo, kuris ne tik gali, bet ir privalo patvirtinti jų nurodymų parengtą integruotą užmiesčio plėtros programą.

Naujausiuose Žemės ūkio ministerijos strateginiuose dokumentuose 2014-2020 metams akcentuojami keturi veiklos prioritetai: gyvulininkystės skatinimas, melioracija, maisto kokybė ir sauga, bioenergetika. Planuojama, kaip padidės ariamų žemių plotas, grūdinių ir kitų kultūrų derlius, galvijų kiekis, primilžiai ir mėsos produktų asortimentas. Tiek verslas, tiek savivaldos ir valstybinės institucijos, tiek ir akademinė bendruomenė ieško būdų, kaip gaivinti dėl krizės smukusią ekonomiką, mažinti jaunimo nedarbą, profesionaliai valdyti socialinius ekonominius pokyčius senėjančioje visuomenėje. Anot V. Atkočiūnienės ir S. Navasaitienės (2013, 6 p.) vienas iš būdų – *skatinti jaunimo verslumą*. Tačiau užmiesčio jaunimui tai padaryti ypač sunku. Autorės teigia, kad „jie neturi patirties ir ryšių, į juos įtariai žiūri bankai, jauni žmonės neturi finansinio užstato, reikalingo verslo paskolai gauti, ne visos ekonominės veiklos gali būti efektyviai

plėtojamos kaimo vietovėse, nedidelis gyventojų tankumas ir mažos pajamos, nepakankamas paslaugų ar prekių vietinių vartotojų skaičius. Todėl reikalinga speciali Lietuvos ir ES politika jaunimo verslumui remti, visapusiškas kaimo bendruomenės aktyvumas ir iniciatyvos verslumui skatinti. <...> Dažniausiai kaimo bendruomenės organizuoja kultūrinius renginius, gyventojų talkas, jaunimo laisvalaikio veiklas. Jaunimas, dalyvaudamas projektinėje veikloje <...> užmezga ryšį su vietos verslininkais ir ūkininkais, skatinamas bendravimas ir partnerystė tarp įvairių kartų, pasitikėjimas savimi“.

Autorės taip pat išvelgia šios dienos pagrindinę Lietuvos užmiesčių bendruomeninių organizacijų problemą – mažą užmiesčio bendruomenių organizacijų projektinės veiklos veiksmingumą. Jos akcentuoja, kad „Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų projektinę veiklą reikėtų gerinti tobulinant projektų valdymo ciklo etapus, į juos integruojant kultūrinę, socialinę, ekonominę ir gamtinę dimensijas, stiprinant bendruomenės narių verslumo kompetencijas projektų valdyme, bei gerinant savanoriškos veiklos organizavimą“.

Užmiesčio plėtros klausimams spręsti įsteigtas Lietuvos kaimo tinklas neveiksmingai prisideda prie ekonominių, socialinių ir aplinkosauginių kaimo problemų sprendimo. Ribašauskienė E. ir Šalengaitė D. (2013) pateikia duomenis, jog 73,1 proc. visų tyrimo metu apklaustų LKT (Lietuvos Kaimo Tinklas) narių įvykdytų ar vykdomų projektų susiję su socialiniu kaimo vystymusi ir tik 21,4 proc. projektų skirti kaimo ekonominiam vystymuisi skatinti. Mažiausiai projektinė veikla buvo susijusi su kaimo aplinkosauga – vos 5,5 proc. projektų. Taip pat paaiškėjo, kad tarp Tinklo narių neužtikrinamas bendradarbiavimas, per mažai dėmesio skiriama informacijos, gerosios patirties ir žinių sklaidai, kas lemia Tinklo finansuojamų projektų fragmentiškumą ir orientavimą į atskiro nario poreikius, neįvertinant su užmiesčio plėtra susijusių keliamų tikslų.

2.2 LEADER iniciatyvos raida ir Vietos veiklų grupių (VVG) susiformavimas

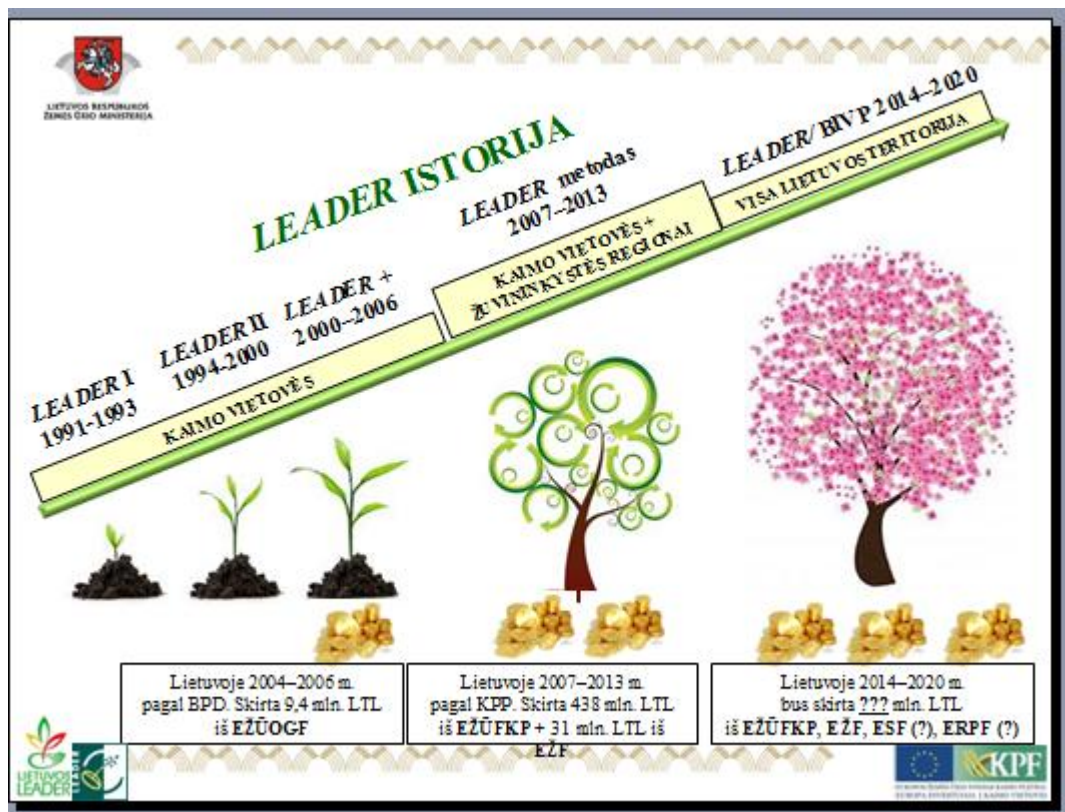
J. Jasaitis (2014, 19 p.) atskleidžia, jog „tiek mokslinėje literatūroje, nagrinėjančioje VVG veiklą, tiek direktyviniuose dokumentuose ir metodiniuose leidiniuose sutinkame įvairias sąvokas, apibūdinančias LEADER esmę: *LEADER iniciatyva*, *LEADER pobūdžio priemonė*, *LEADER metodas*, *LEADER programa*. Tokią įvairovę iš dalies sąlygojo tiek skirtinga vertėjų kvalifikacija, tiek ir jų verčiamų į lietuvių kalbą dokumentų turinys. Iš tikrųjų tai yra prancūziškų žodžių „Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale“ (Veiksmų, skatinančių kaimo ekonomikos plėtrą, tarpusavio ryšys) pirmųjų raidžių junginys, atsitiktinai sutampantis su gerai žinomą anglų kalbos žodžiu, reiškiančiu vadovą arba vedlį. Tačiau šiuo atveju minėtas trumpinys išreiškia ne lyderystę, o bendruomenių, verslo ir valdžios institucijų partnerystę, t.y. jų pastovų sistemišką bendradarbiavimą“. LEADER + programa tikslas yra skatinti ir paremti idėjas, kurias

įgyvendinant siekiama išnaudoti ilgalaikį užmiesčio vietovių potencialą, parengiant ir įgyvendinant integruotas užmiesčio vietovių plėtros strategijas (Kaimo bendruomenių plėtra, 2004).

2007–2013 m. Europos Sąjungos finansinė parama užmiesčio plėtrai Lietuvoje teikiama pagal Nacionalinę kaimo plėtros strategiją ir jai įgyvendinti parengtą Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programą. Nuo programos pradžios mūsų šalies ūkiui gerinti skirtos lėšos siekia 7 mlrd. 896 mln. Lt. Vienas iš programos tikslų – skatinti užmiesčio plėtrą per vietos iniciatyvas ir partnerystės ryšius. Pagal LEADER metodą parama skiriama trimis priemonėmis: „Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas“, „Tarptertorinis ir tarptautinis bendradarbiavimas“, „Parama VVG veiklai, įgūdžiams įgyti ir aktyviai pritaikyti“. Įgyvendinant veiklas pagal šias priemones, siekiama prisidėti prie III krypties (III krypties bendrasis tikslas – gerinti gyvenimo kokybę ir didinti gyventojų užimtumą kaimo vietovėse) tikslų pasiekimo, vietos veiklos grupių teritorinio ir tarptautinio bendradarbiavimo skatinimo, jų įgūdžių stiprinimo, kaimo ekonomikos įvairinimo ir gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimo. IV krypties įgyvendinimui iš viso skirta 464 tūkst. Lt (E. Meisytė, 2014).

J. Jasaitis (2014) pažymėjo, kad paskutiniajame 20-ojo amžiaus dešimtmetyje buvo pradėta įgyvendinti „LEADER“ programos svarbiausias bruožas – vietos bendruomenių vaidmens stiprinimas. Užmiesčio bendruomenės tampa aktyviu partneriu, atsakingu tiek už šių vietovių ekonomiką, tiek už socialinių uždavinių sprendimą. Vienu iš svarbiausių užmiesčio plėtros veiksnių yra **partnerystė** tarp bendruomenių, valdžios institucijų ir verslo struktūrų, o pagrindinė veiklos kryptis – iniciatyvos „iš apačios“ skatinimas. Lietuva dėl istorinių priežasčių neturėjo galimybės dalyvauti nei „LEADER I“ (1991), nei „LEADER II“ (1994) programose. 2000 metais Europos Sąjungos valstybėse pradėta trečioji - „LEADER +“ programa. Mūsų valstybė į šią veiklą įsijungė tik 2004 metais, tapusi ES nare, t. y. pavėlavusi net ketveriais metais.

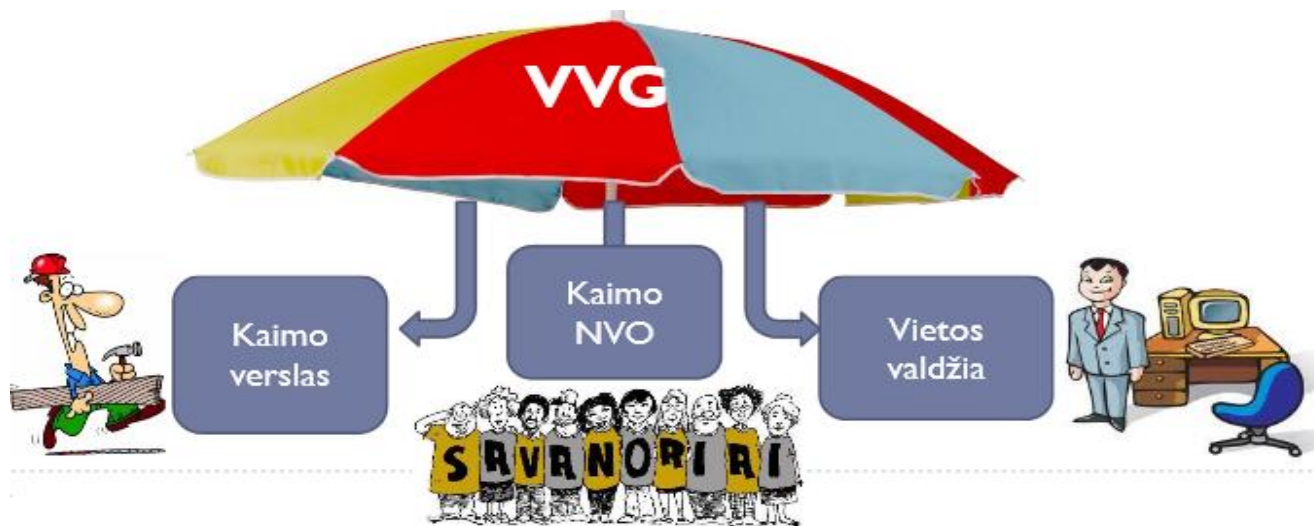
LEADER istorija prasideda nuo 1991 m. Šios programos tikslas buvo mažinti regioninę atskirtį ir įpūsti naujos dvasios į kaimiškas vietas, buvo įgyvendinta šimtai projektų – nuo visuomeninių pastatų remonto iki naujų verslų įkūrimo (žr. 12 pav.)

12 pav. LEADER istorija

Šaltinis: LEADER bendruomenių inicijuota vietos plėtra (BIVP) 2014–2020 m. pagal ES teisės aktų projektus (2013)

T. Tamošiūnas, E. Šiaulianskienė (2010) įvardijo, kad „kaimo plėtros atsakingasis organas yra teritorinės partnerystės principu **suformuota organizacija – vietos veiklos grupė (VVG)**; ypatingas dėmesys skiriamas vietos gyventojų (kaimo bendruomenių) įtraukimui ir dalyvavimui plėtros strategijos rengime; kaimo plėtra vykdoma per VVG parengtas integruotas plėtros strategijas; vietos valdžios institucijoms reikia prisiderinti prie naujo kaimo plėtros modelio, kuriame nėra subordinacijos, akcentuojamas bendradarbiavimas visais lygiais“. VVG partnerystė (3 sektorių) vietos lygmenyje remiasi bendradarbiavimu ir konsultavimusi, veiksmų koordinavimu ir regiono plėtros programavimu, pabrėžiant plėtros vizijos, tikslų, prioritetų ir „horizontalių“ poveikio priemonių svarbą (13 pav.). Ilgametė Rokiškio VVG vadovė R. Stankevičiūtė-Vilimienė, pastoviai ir aktyviai bendradarbiaujanti ir su Šiaulių universitetu, 2014 metų publikacijoje priminė VVG vaidmenį (13 pav.)

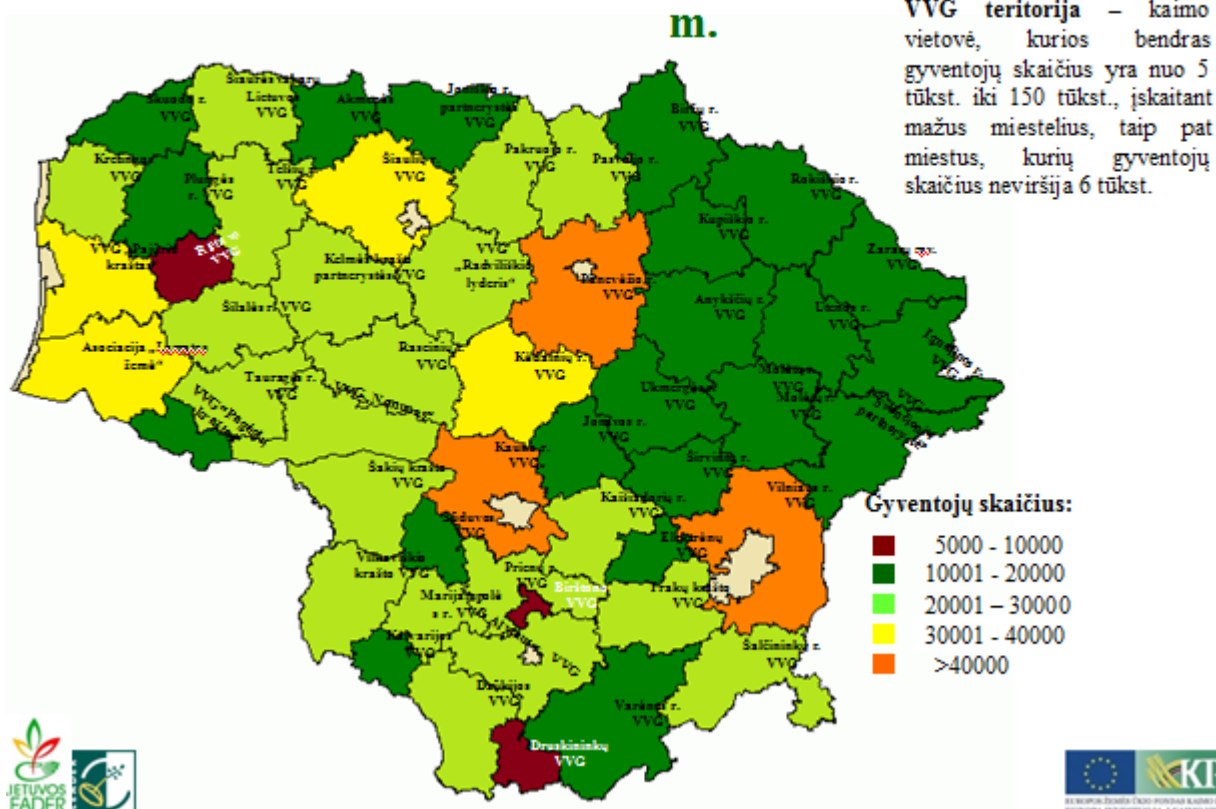

13 pav. VVG – vietos veiklos grupė

Šaltinis: R. Stankevičiūtė – Vilimienė (2014). Inovatyvūs kultūros akcentai (Kaimo strategijos patirtis).

VVG tinklo misija - skatinti šalies ir tarptautinį vietos veiklos grupių bendradarbiavimą, atstovauti bendriems interesams siekiant sėkmingo LEADER metodo ir naujoviško kaimo plėtros įgyvendinimo Europos, nacionaliniu bei regioniniu lygmeniu. Kaupti ir skleisti informaciją, spręsti problemas, susijusias su VVG tinklo narių veikla, dalintis žiniomis, patirtimi pasiekimais ir idėjomis (Kas yra LIEDER, <http://www.leaderlietuva.lt/lt/vietos-veiklos-grupiu-tinklas/vizija-misija-funkcijos.html>).

T. Tamošiūnas, E. Šiaulianskienė (2010) taip pat atskleidė, kad Lietuvoje jau nuo 2003 metų besisteigiančios VVG kūrė ir įgyvendino bandomąsias integruotas 2004–2006 metų vietos plėtros strategijas. Nauji neformalios vietos valdžios dariniai (VVG) prieš dešimtmetį prisiėmė didelius iššūkius ir savo žmogiškąjį potencialą nukreipė strateginio valdymo sistemos pritaikymui. Taip pat autoriai pažymi, kad „VVG išanalizavo vietovių situaciją, ją įvertino, numatė prioritетines strategines veiklos sritis, išvelgė strategijos įgyvendinimo sėkmės rodiklius, apskaičiavo naudos gavėjus, administravo strategijų įgyvendinimą. 2006 – 2007 metais Lietuvos VVG suformavo 2007 – 2013 metų kaimo plėtros strategijas. 2003 – 2007 metais VVG skaičius Lietuvoje labai išaugo, kai kurios VVG šiuo laikotarpiu sugebėjo parengti tris kaimo plėtros strategijas“.

14 pav. Kaimo vietovių VVG teritorija iki 2014 m.

Šaltinis: LEADER bendruomenių inicijuota vietos plėtra (BIVP) 2014–2020 m. pagal ES teisės aktų projektus (2013).

Vietos veiklos grupės tapo labai efektyvia pilietinės visuomenės formavimo priemone. Šios grupės geografiškai aprėpia visą mūsų valstybės kaimiškąją teritoriją. Į VVG valdybas išrinkti labai kvalifikuoti specialistai, didelį visuomenės pasitikėjimą turintys asmenys. Jų teikiami projektai liudija apie puikų vietinių ir regioninių problemų suvokimą. Ypač svarbu, kad ši veikla nepaliekama savieigai: rengiami metodiniai leidiniai, organizuojami kursai, keičiamasi patirtimi, suteikiama galimybė susipažinti su kitų ES šalių VVG atliekamais darbais.

Sėkmingai pasinaudota Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos galimybėmis, skatinant bendrą užmiesčio plėtrą. ES finansine parama jau pasinaudojo tūkstančiai šalies užmiesčio žmonių, verslui skatinti bei plėsti išmokėtos milijoninės sumos. Įgyvendinant Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programą, gyvenimo kokybę užmiestyje stengtasi gerinti įvairiomis priemonėmis: didintos užmiesčio gyventojų įsidarbinimo galimybės, skatinamas veiklos įvairinimas ir verslumas, pagrindinių paslaugų užmiesčio gyventojams, amatų ir kaimo turizmo plėtra. Per dešimtmetį kuriant gyventi ir dirbti patrauklią aplinką, užtikrinamas užmiesčio vietovių atnaujinimas ir plėtra, gerinama kaimo infrastruktūra, rūpinamasi kultūrinių objektų atnaujinimu,

nes visus vienija bendras tikslas – konkurencingas, aplinką tausojantis, tradicijas puoselėjantis bei patrauklus gyventi ir dirbti užmiestis (E. Meisyte, 2014).

Kaimo plėtros 2014 – 2020 m. vienas iš svarbiausiųjų prioritetų yra mažinti skurdą ir skatinti ekonominę plėtrą kaimo vietovėse. Šiam prioritetui įgyvendinti numatomos tokios priemonės: veiklos įvairinimas, mažų įmonių ir darbo vietų kūrimo lengvinimas, prieiga prie IRT (informacinių ryšių technologijos) plėtros, jų naudojimo skatinimui ir kokybės gerinimui kaimo vietovėse. LEADER programavimo 2014 – 2020 m. pagrindas – vietos plėtros kaimo vietovėse skatinimas, todėl parama gali būti teikiama vietos projektams, VVG bendradarbiavimo projektams įgyvendinti. LEADER 2014 – 2020 m. programoje siūloma jaunimą laikyti viena iš svarbiausių BIVP / LEADER tikslinių grupių. Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje itin didelis dėmesys skiriamas jaunimo politikai ir siekiama sudaryti palankias sąlygas jaunimui kurti verslą kaimo vietovėse (tiek žemės ūkio, tiek ne žemės ūkio). Siekiama sudaryti tinkamas gyvenimo ir darbo sąlygas. Taip pat siekiama remti jaunimo nevyriausybinių organizacijų veiklą, išskeltas iniciatyvas užimtumo, švietimo ir socialinės integracijos srityse ir taptu aktyvia visuomenės dalis (LEADER bendruomenių inicijuota vietos plėtra (BIVP) 2014-2020 m. pagal ES teisės aktų projektus, 2013).

2.3 Nacionalinis kaimo tinklas

Lietuvos kaimo plėtros tinklapyje išsamiai aprašoma šio tinklo paskirtis. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programoje nustatyta, kad žemės ūkio ir kaimo plėtros bus siekiama per žemės, maisto ir miškų ūkio konkurencingumo didinimą, aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimą, ekonominės veiklos diversifikaciją ir gyvenimo kokybės kaime gerinimą. Akcentuojama, kad bus siekiama, jog užmiesčio vietovės vystytųsi vienodai ir kryptingai ekonominiu, socialiniu ir ekologiniu požiūriu. Nacionalinis kaimo tinklas, apimdamas visas Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. (toliau – KPP) programoje išdėstytas plėtros kryptis, siekia užtikrinti efektyvų KPP bei joje iškeltų tikslų įgyvendinimą.

Žemės ūkio ir užmiesčio plėtroje dalyvauja įvairios institucijos ir struktūros, siekiančios paspartinti plėtrą užmiesčio vietovėse. Tinklas bendrai veiklai sujungia visas kaimo plėtros procesuose, KPP įgyvendinime dalyvaujančias valstybės ir mokslo institucijas, nevyriausybines ir verslą atstovaujančias organizacijas, savivaldybes. Tinklas yra viena priemonių, skirtų sėkmingam KPP įgyvendinimui. Pagrindinis tinklo uždavinys – sujungus kaimo plėtros procese dalyvaujančias valstybės institucijas, įstaigas bei nevyriausybines organizacijas, mokslo ir verslo sektoriams atstovaujančias institucijas siekti darnios užmiesčio ir žemės ūkio plėtros. Tinklas, įgyvendindamas jam pavestą uždavinį, atlieka funkcijas, kurios yra susijusios su geros

perduotinos praktikos nustatymu ir analize, informacijos apie šią praktiką teikimu, keitimosi patirtimi nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu organizavimu ir kt.

Narystė šiame tinkle yra grindžiama partnerystės, bendradarbiavimo, savanoriškumo, lygybės principais. Tinklo tikslas yra sujungti kiek įmanoma daugiau prie kaimo plėtros prisidedančių institucijų ir organizacijų, kurios ir sudaro tinklo, kaip priemonės/galimybės aktyviai ir glaudžiai bendradarbiauti, esmę. 2014 m. šis tinklas jungė daugiau kaip 900 kaimo plėtros procesuose dalyvaujančių organizacijų ir institucijų.

Lietuvos kaimo tinklas yra atvira struktūra, todėl dalyvauti LKT veikloje kviečiamos visos su KPP įgyvendinimu susijusios ir prie žemės, miškų ir maisto ūkio ir kaimo plėtros prisidedančios nevyriausybines organizacijos, kaimo bendruomenės, vietos veiklos grupės, mokslo institucijos, verslo sektoriui atstovaujančios organizacijos, savivaldybės, valstybės institucijos, įstaigos. Privatūs juridiniai asmenys (įmonės) negali būti Tinklo nariais (Lietuvos kaimo tinklas, <http://www.kaimotinklas.lt/apie-lkt-7/Lt/>).

D.Vidickienė, R. Melnikienė (2014) akcentavo, kad žinių visuomenėje kaimo politikos priemonės skiriamos ne vien ūkininkų, bet viso kaimiškojo regiono vystymui. Todėl turėtų būti siekiama ne tik atskirų ūkio subjektų, bet ir viso kaimiškojo regiono specializacijos, prisidedančios prie konkurencinių gebėjimų didinimo. Tokio tikslo įgyvendinimui, autorių nuomone, ypač naudinga skatinti viename regione specializuotis tam tikros rūšies produkcijos gamyboje. Kaimiškieji regionai turėtų specializuotis gaminti didelę pridėtinę vertę duodančius produktus, sutelkdami ūkinę veiklą į vietinius gamtinių išteklių panaudojimą.

2.4 Bendruomeninio judėjimo tarptautiniai ryšiai

Vietos bendruomenių tarptautinio bendradarbiavimo svarba šiai dienai yra labai aktuali. J. Zaleckienė (2007) įvardija, kad Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga dalyvauja Europos šalių kaimo judėjimuose PREPARE ir ERA. PREPARE yra mokymo organizacija, savotiškas EK Kaimo plėtros patariamasis organas. ERA (Europos kaimų aljansas) – lobistinė organizacija, įkurta 2005 m. Suomijoje, susivienijus Suomijos, Graikijos, Lenkijos, Lietuvos, Slovakijos, Slovėnijos ir Švedijos kaimo judėjimams. Kaip COPA/COGECA atstovauja žemdirbių ūkininkų interesus, taip ERA – kitus kaimo gyventojus.

Jau minėjome, kad LEADER yra viena iš keturių Europos Sąjungos programų, skatinančių pilietines iniciatyvas, regionų bendradarbiavimą, bendruomeninę veiklą ir pan. LEADER iniciatyva tai galima vadinti tais atvejais, kai kalbame apie šio judėjimo kilmę, nes vietos valdžios, verslo ir bendruomenių partnerystės idėją pasiūlė visuomenininkai, susirūpinę nedarniu regionų, ypač atokesnių, nuo pagrindinių pramonės centrų nutolusių vietovių vystymusi (J. Jasaitis, 2014, 19 p.).

Darbo vietų kūrimas ir gyvenimo kokybės gerinimas užmiestyje yra vienas iš pagrindinių Europos bendrijos tikslų. Puikių pavyzdžių, kaip galima pagerinti gyvenimo kokybę ir sukurti naujas darbo vietas, pateikė Jungtinė Karalystė ir Vokietija. Jungtinėje Karalystėje, pasinaudojant LEADER+ programa, buvo finansuojami projektai, kuriuos įgyvendinus sukurtos ilgalaikės darbo vietos. Vietinės VVG nusprendė paskatinti mažąsias ir mikro įmones, subsidijuojant jų veiklą. Svarbiausia ir tikslinga buvo pasinaudoti vietovės pranašumais – čia esančiu nacionaliniu parku ir viduramžiams būdingu kraštovaizdžiu, todėl buvo subsidijuojamos veiklos, pagerinusios žemės naudojimą ir paskatinusios vietinių produktų gamybą, padidinusios kaime teikiamų paslaugų įvairovę. Šio projekto dėka daug moterų galėjo sugrįžti į darbo rinką. Įgyvendintos įvairiausios verslo idėjos: įsigyta įranga įvairiems sūriams slėgti ir taip paskatinta sūrių gamyba. Nusipirkus kilnojamąją mėsos apdorojimo įrangą buvo pradėta rinkai tiekti stirniena. Įkurta taikomiosios dailės ir tautodailės studija bei teatro grupė. Pradėta prekiauti šviežiais kepiniais, tiekiamais iš kėliko tik įkurtos vietinės kepyklėlės. (Leader+ magazine, 2008).

Vokietijoje Kelervaldi-Ederzės žemės ūkio ir miškininkystės sektoriai buvo pagrindiniai darbo vietų teikėjai vietos gyventojams. Susidėvėjus veikusių įmonių įrangai bei pasenus gyvenviečių infrastruktūrai, daugybė jaunų žmonių paliko vietovę, nematydami tolesnės veiklos perspektyvų. Pagal LEADER+ programą buvo įgyvendintas projektas, sudaręs galimybę gauti finansavimą veiklos įvairinimui, naujų įmonių kūrimui ir infrastruktūros atnaujinimui. Šių vietovės gyventojai įgyvendino daug naujų idėjų, įkurdami mažųjų gyvūnų priežiūra besiverčiančią įmonę, ekologišką statybinių medžiagų gamybos įmonę, ėmė propaguoti naujus statybos metodus, įgyvendino sveikos gyvensenos priemones, atidarė bakalėjos parduotuvę, kurioje parduodami vietos produktai. Visa tai padėjo atkurti buvusias ir įkurti naujas darbo vietas. Visa tai atskleidžia, kad vietos bendruomenės pradėjo drąsiai diegti naujovės, ieškojo alternatyvių sprendimų ir mąstė apie ateities perspektyvas. (Leader+ magazine, 2008).

Konkurencingumo didinimas – vienas iš svarbiausių uždavinių atviroje ir globalizuotoje ekonomikoje. Kai kurių šalių regionai kuria koordinuojančius tinklus ir bendrus prekių ženklus, taip skatindami vietinio ūkio plėtrą. Pavyzdžiui Belgijoje, pasinaudojus ES paramos lėšomis, buvo sukurta kooperacinė sistema, kuri leido pagerinti vietinių gamintojų ir jų produktų reklamą bei tiekimą rinkai. Kooperatyvas surenka įvairių ūkių pagamintus produktus ir, siekdamas pritraukti naujus vartotojus, šio regiono produkciją pažymi bendru prekių ženklu „Mmm...eetjesland“. Įgyvendinus bendrą produktų realizacijos ir reklamos sistemą pavyko ženkliai padidinti vartotojų skaičių. Didžiausia nauda yra tai, jog šiuos produktus gamina arba jiems žaliavą tiekia buvę ilgalaikiai bedarbiai. Šis projektas į kooperatinę struktūrą sėkmingai suvienijo 17 gamintojų.

Kitas puikus pavyzdys, kaip Portugalija ir Ispanija sukūrė bendrus turizmo maršrutus neįgaliesiems ir apmokė turizmo įstaigų darbuotojus, kaip dirbti su neįgaliaisiais. Projekto tikslas buvo sukurti visiems piliečiams vienodas galimybes mėgautis turizmo teikiamomis galimybėmis ir paslaugomis. Kaip žinia, nemaža turizmo maršrutų dalis yra neprieinama neįgaliesiems, todėl šis projektas padėjo atskleisti tikrąją vietos ūkio plėtros „iš apačios į viršų“ dvasią ir sustiprinti teritorijų sanglaudą. (Leader+ Magazine, 2007).

Kaip rodo šiame poskyryje pateikti bendruomeninio tarptautinio judėjimo gerosios patirties pavyzdžiai, užmiesčio vietovės, panaudodamos vietinius gamtos ir kultūros išteklius, pabrėždamos savo kultūros paveldo įvairovę ir išskirtinumą, gali plėtoti ekonominę veiklą, kuri sąlygotų didesnę pridėtinę vertę ir sukurtų naujas darbo vietas. Bendradarbiaujant įvairių šalių vietos bendruomenėms perduodama geroji patirtis, diegiamos naujovės, skatinamas užmiesčio gyventojų išprusimas. Ši patirtis gali pasitarnauti, tobulinant nacionalines užmiesčio ekonominės ir socialinės plėtros strategijas.

3. UŽMIESCIO VIETOVIU EKONOMINĖS IR SOCIALINĖS SITUACIJOS ANALIZĖ TELŠIŲ RAJONE

3.1 Rajono bendroji charakteristika

Žemaitijos krašte esanti Telšių apskritis – mažiausias šalies regionas, užimantis 6,7 proc. Lietuvos teritorijos (15 pav.). Išsamus jo aprašymas pateiktas Telšių rajono savivaldybės 2004 - 2014 m. strateginiame plėtros plane. Rajono savivaldybės administracinis centras – Telšių miestas, kuris yra ir Telšių apskrities centras. Tai sustiprina miesto administracinę ir socialinę - ekonominę įtaką rajono vystymui, tačiau kartu sąlygoja ir rajono teritorijos raidos netolygumus. Iš dalies šiuos netolygumus mažina tankus kelių tinklas, miestą jungiantis su rajono miesteliais bei kaimais. Telšiai – viso etnografinio regiono – Žemaitijos sostinė, Žemaitijos katalikybės centras.

15 pav. Telšių raj. savivaldybės geografinė padėtis

Šaltinis: Internetinė prieiga: <http://maps.lt/lt/zemelapis>

Geografiniu požiūriu Telšių rajono savivaldybė yra Lietuvos šiaurės vakaruose, Vidurio Žemaitijos aukštumoje. Tarp 60 savivaldybių Telšių rajono savivaldybė yra viena didesnių: pagal teritorijos plotą jai tenka 19 vieta. LR internetiniame tinklapyje apie Telšių rajono savivaldybę pateikiami išsamūs duomenys: rajone yra **2 miestai** (Telšiai ir Varniai), **11 miestelių** (Eigirdžiai, Gadūnavas, Janapolė, Lauko Soda, Luokė, Nerimdaičiai, Nevarėnai, Pavandenė, Tryškiai, Ubiškė ir Žarėnai) ir **415 kaimų**.

2014 m. duomenimis Telšių rajono gyventojų skaičius – 44,6 tūkst. Gyventojų tankumas - 31,0 žm./km². Rajono savivaldybė suskirstyta į **11 seniūnijų** (skliausteliuose nurodomas seniūnijos centras, žr. 16 pav.):

- Degaičių seniūnija (Degaičiai);
- Gadūnavo seniūnija (Gadūnavas);
- Luokės seniūnija (Luokė);
- Nevarėnų seniūnija (Nevarėnai);
- Ryškėnų seniūnija (Ryškėnai);
- Telšių miesto seniūnija (Telšiai);
- Tryškių seniūnija (Tryškiai);
- Upynos seniūnija (Upyna);
- Varnių seniūnija (Varniai);
- Viešvėnų seniūnija (Viešvėnai);
- Žarėnų seniūnija (Žarėnai).

16 pav. Telšių rajono seniūnijos

Šaltinis: Lietuvos ir Pasaulio analitika. Internetinė prieiga: <https://valstybe.wordpress.com/2011/01/10/seniuniju-reforma>

Telšių apskritį išsamiai apžvelgia ir Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertas L. Rekašius. Telšių krašte gyvena 4,9 proc. visų šalies gyventojų. 2012 metais apskritis pagal sukuriamą šalies bendrąjį vidaus produktą (BVP) užėmė šeštą vietą. Daugiausia bendrosios pridėtinės vertės sukurta pramonės (37,5 proc.), didmeninės bei mažmeninės prekybos, transporto ir saugojimo, apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų sektoriuose (25,6 proc.). Telšių rajono savivaldybėje 85 proc. gaminamos produkcijos sudaro maisto pramonės gaminiai: pieno produktai, įvairūs mėsos gaminiai, mineraliniai, gazuoti ir nealkoholiniai gėrimai. 2013 metais iš Telšių apskrities lietuviškos kilmės prekių eksportuota už 17,645 mlrd. litų. Tai sudarė 34,5 proc. viso lietuviškos kilmės prekių eksporto. Daugiausia iš Telšių apskrities eksportuota naftos produktų – 93,6 proc.

viso lietuviškos kilmės prekių eksporto apskrityje. Neabejotinas Telšių rajono pramonės lyderis – bendrovė „Žemaitijos pienas“. Įmonė yra viena didžiausių ir moderniausių pieno perdirbimo bendrovių Lietuvoje. Joje šiuo metu dirba daugiau kaip 1200 darbuotojų.

3.2 Tyrimo metodika ir organizavimas

Kaip jau minėta įvade, atliekant empirinį tyrimą buvo taikomi kiekybinio ir kokybinio tyrimo metodai. Siekiant identifikuoti Telšių rajono užmiesčio vietovių ekonominės ir socialinę situaciją buvo atlikta Telšių rajono seniūnų, užmiesčio gyventojų ir bendruomenių aktyvo anketinė apklausa, o kaimo plėtros ekspertai (rajono bendruomeninio judėjimo žinovai ir organizatoriai) apklausti interviu metodu. Rajono ekonominės ir socialinės aplinkos situacijos analizei buvo naudojami Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centro parengti gyventojų ir vietos bendruomenių apklausos klausimynai, adaptuoti šiam tyrimui.

Klausimyną „Gyventojų apklausa“ (žr. 1 priedą) sudaro trys struktūrinės dalys: įvadinė, socialinių-demografinių klausimų ir diagnostinė. Įvadinėje dalyje paaiškinama, kas atlieka anketavimą ir ką siekiama išsiaiškinti apklausos metu, taip pat pateikiama trumpa anketos užpildymo instrukcija. Socialinių-demografinių klausimų dalis suteikia informaciją apie respondentų lytį, amžių, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, darbo sritį, pragyvenimo šaltinį, šeimos padėtį ir sudėtį, gyvenimo sąlygas ir kt. Diagnostinę dalį sudaro klausimai, susiję su užmiesčio vietovių gyventojų ekonomine, socialine, kultūrine, visuomenine veikla. Pateiktieji klausimai – uždarojo tipo, todėl klausimyno užpildymas užima labai nedaug laiko. Respondentams reikia tik pažymėti jų situaciją arba požiūrį atitinkantį atsakymų variantą.

Klausimyną „Seniūnų apklausa“ (žr. 2 priedą) taip pat sudaro analogiškos struktūrinės dalys. Įvadinėje dalyje paaiškintas tyrimo tikslas ir įvardijama tyrimą organizuojanti institucija. Socialinių - demografinių klausimų dalis suteikia informaciją apie respondentų lytį, amžių, išsilavinimą, padėtį darbo rinkoje, gaunamas pajamas per mėnesį vienam šeimos nariui ir pagrindinį pajamų šaltinį. Diagnostiniame kintamųjų bloke pateikti klausimai suteikia informaciją apie kaimo vietovėse teikiamų paslaugų kokybę, aktualiausias ir mažiau aktualias veiklos sritis vietovėje, gyventojų emigraciją, visuomeninę ir bendruomeninę veiklą, gyventojų skaičiaus pokyčius, ūkinės veiklos įvertinimą ir gyventojų saugumą. Klausimyno pabaigoje prašome, kad seniūnai nurodytų, ko reikia, kad Telšių rajonas galėtų transformuotis į ekonomiškai augantį rajoną.

Bendruomenių aktyvo apklausa interviu metodu buvo atliekama pagal Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centro parengtą interviu klausimyną „Vietos veiklos grupių vaidmuo rajone“ (žr. 3 priedą). Jame yra 27 klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti, kaip seniūnijose teikiamos socialinės paslaugos, kaip įvairinti ir sustiprinti ūkinę veiklą, sukurti naujas darbo

vietas, koks vietos bendruomenių vaidmuo ir kt. Kokybinio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip tiriamieji vertina užmiesčio vietovių dabartinę padėtį ir perspektyvas, kaip jie analizuoja ekonominių bei socialinių problemų priežastis ir kaip siūlo jas spręsti.

Užmiesčio plėtros organizatorių apklausai buvo taikomas struktūrizuotas interviu metodas. Šiuo metodu apklausti trijų seniūnijų vietos bendruomenių pirmininkai. Šią trijų respondentų grupę galima vadinti užmiesčio plėtros ekspertais, nes jie geriausiai žino dabartinę situaciją ir gali argumentuotai išdėstyti, kaip ši situacija susiformavo. Pokalbiai su ekspertais atskleidė, ar jie yra susitaikę su dabartine padėtimi ir mano, kad šiuo metu nėra galimybių ją pakeisti, ar vis dėlto mato naujus dabartinių problemų sprendimo būdus. Pasitelkiant ekspertų interviu metodą buvo siekiama išsiaiškinti Telšių rajono ekonominę ir socialinę situaciją, užmiesčio bendruomenių ūkinės veiklos galimybes, visuomeninės ir kultūrinės veiklos pokyčius.

Kaip jau minėta, Telšių VVG vienas iš pagrindinių tikslų – užmiesčio verslų įvairinimas, gyventojų užimtumo ir pajamų didinimas, todėl analizuojant rajono socialinę situaciją ir perspektyvas, atlikta ir VVG veiklos analizė. Analizė atlikta, remiantis Telšių VVG 2008–2014 m. strategija, kurioje išsamiai pateikiama VVG istorija, veikla, esami ir būsimi prioritetai.

Vykdamas kiekybinį tyrimą Telšių rajone, taikyta kvotinė atranka. Jos kriterijais pasirinktos demografinės charakteristikos (amžius ir lytis) bei gyvenamoji vietovė. Kokybiniam tyrimui ekspertų imtis pasirinkta pagal tikslinę arba kriterijumi grindžiamą atranką. Tiriamųjų požymiai ir taikomi kriterijai: aktyviai dalyvauja kaimo raidos procesuose, bei kuriant ir įgyvendinant bendruomenių projektus.

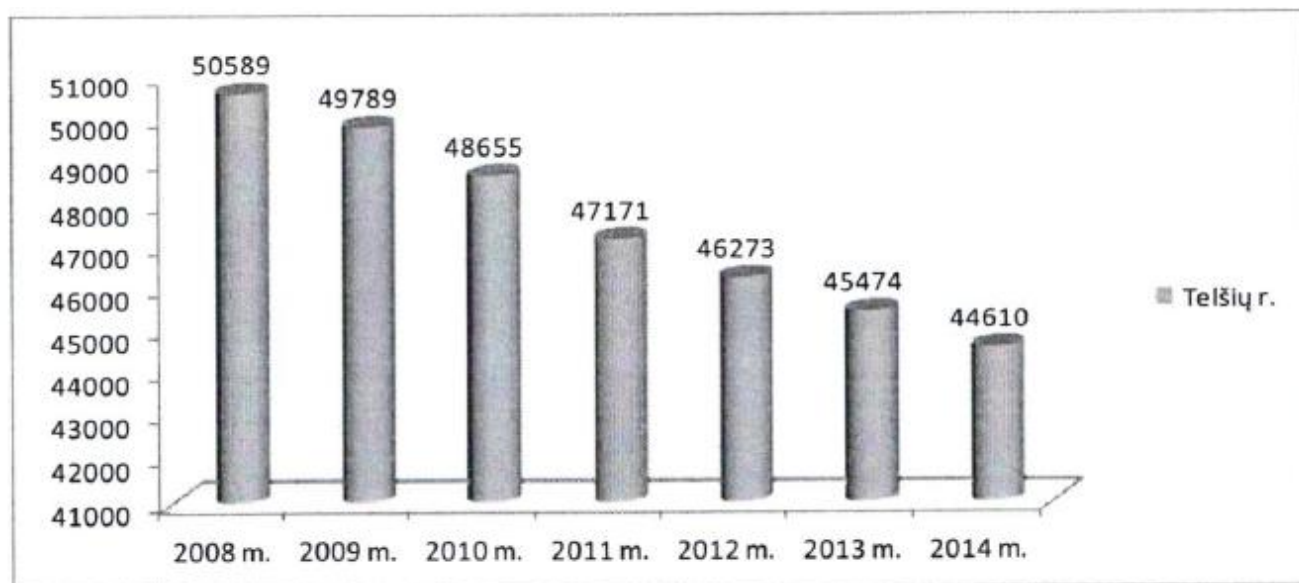
3.3 Ekonominės ir socialinės situacijos tyrimo duomenų analizė

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti Telšių rajono užmiesčio vietovių ekonominę ir socialinę situaciją, užmiesčio bendruomenių ūkinės veiklos galimybes, visuomeninės ir kultūrinės veiklos pokyčius bei užmiesčio gyventojų dalyvavimą visuomeninėje veikloje. Surinkta informacija apie užmiesčio vietovėse teikiamų paslaugų kokybę, aktualiausias ir mažiau aktualias veiklos sritis, gyventojų emigraciją, visuomeninę ir bendruomeninę veiklą, gyventojų skaičiaus pokyčius, bedarbių skaičiaus kitimą, gyvenvietės ūkinės veiklos vertinimą, gyventojų saugumą, gyvenviečių perspektyvas, VVG galimybes kurti naujas darbo vietas ir kt.

3.3.1 Telšių rajono ekonominės situacijos tyrimas

Kaip jau minėta, Lietuvoje daugiau nei dešimtmetį trunkantys socialiniai ir ekonominiai pokyčiai turi įtakos demografiniams procesams, kurie klostosi gana nepalankia linkme. Telšių rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, gyventojų skaičius sparčiai mažėja. 2014 m. pradžioje Telšių

rajone gyveno daugiau nei 46 tūkst. gyventojų. Tyrimo metu gautos žinios apie gyventojų skaičių bei amžiaus struktūrą ir jų pokyčius yra labai svarbios, kadangi jos leidžia daryti prielaidas ne tik apie demografinių procesų tendencijas ateityje, bet ir numatyti gyventojų poreikius, susijusius su ekonomika, švietimu, sveikatos apsauga ir kita (17 pav.).

17 pav. Telšių rajono gyventojų skaičiaus pokytis 2008 - 2014 m. (abs. sk.)
Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015)

Telšių rajone per nagrinėjamą laikotarpį gyventojų skaičius sumažėjo beveik 6 tūkst. arba 11,8 proc. Gyventojų skaičiaus mažėjimą lemia daugelis veiksnių, tačiau didžiausią įtaką turi tarptautinė migracija.

2014 m. pradžioje Telšių rajone moterys sudarė 53,6 proc. visų rajono gyventojų. Tūkstančiui vyrų teko 1157 moterys (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

Gyventojų skaičius pagal lytį Telšių rajone (abs. sk.)

	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
Moterys	27117	26669	26106	25312	24880	24443	23933
Vyrai	23472	23120	22549	21859	21393	21031	20677
Iš viso	50589	49789	48655	47171	46273	45474	44610

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015)

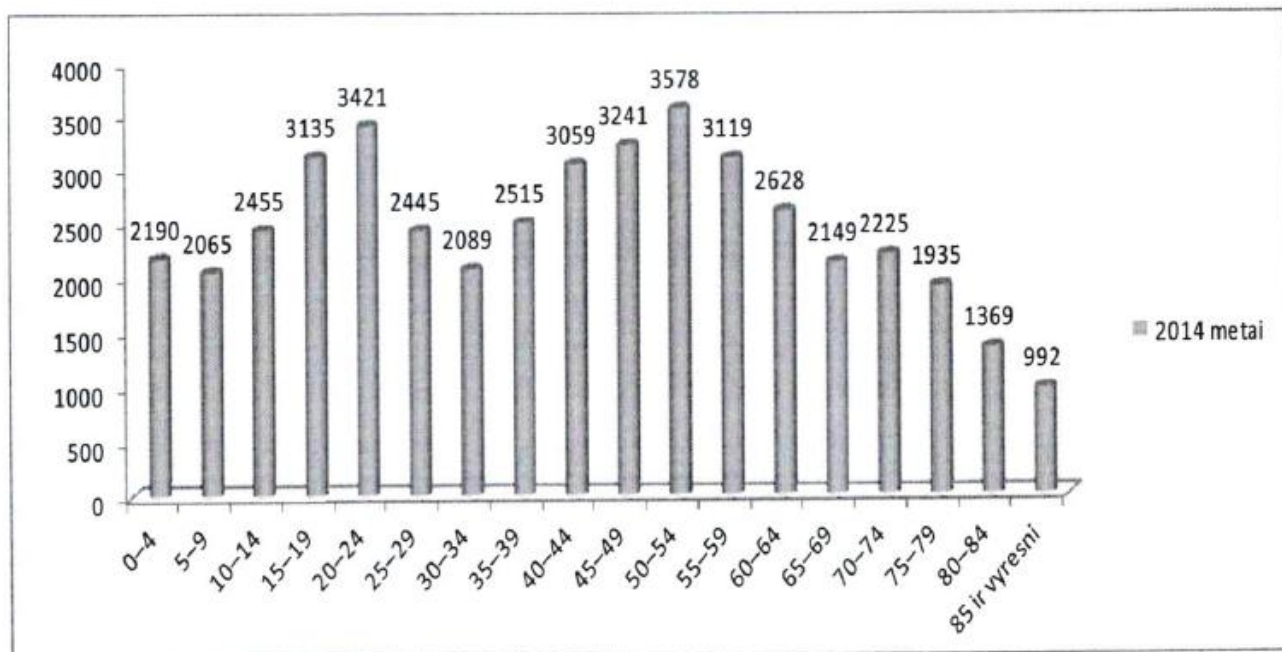
2014 m. pradžioje Telšių miesto gyventojai sudarė 56,9 proc. visų rajono gyventojų (žr.4 lentelė).

Gyventojų skaičius pagal gyvenamąją vietą Telšių rajone (abs. sk.)

	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2014 m.
Miestas	28575	28171	27571	26789	26330	25863	25379
Kaimas	22014	21618	21084	20382	19943	19611	19231
Iš viso	50589	49789	48655	47171	46273	45474	44610

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015)

Lietuvos statistikos departamento ir Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaitos (2015) duomenimis 2014 m. pradžioje Telšių rajone daugiausiai gyveno 20–24 m. ir 50–54 m. asmenys. **Tik mažą dalį gyventojų sudaro 25-29 m. ir 30-34 m. asmenys** (18 pav.). Dalis šios grupės asmenų yra studentai, studijuojantieji kituose miestuose, bei emigravusieji, t. y. faktiškai nedalyvaujantieji rajono ekonominėje bei sociokultūrinėje veikloje,

18 pav. Telšių rajono gyventojų skaičius pagal amžiau grupes 2014 m. pradžioje (abs. sk.)

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015)

Šią prielaidą patvirtina ir Lietuvos statistikos departamento bei Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaitos (2015) duomenys, kurie rodo, kad 2013 m. iš Telšių r. išvyko daugiau žmonių nei atvyko gyventi. Iš Telšių r. 2013 m. išvyko 1648 asmenų, atvyko 1019 asmenys (5 lentelė).

Tarpautinė ir vidinė migracija Telšių rajone 2008-2013 m. (abs. sk)

Migracija	Metai					
	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.
Atvyko	1 064	885	874	1 013	1122	1019
Išvyko	1 680	1 793	2 161	1 691	1739	1648
Neto migracija	-616	-908	-1 287	-678	-617	-629

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015)

Telšių rajono agrarinio sektoriaus analizė. Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje 2014 m. sausio 1 d. buvo registruoti 116 447 ūkininkų ūkiai, o jų valdomas bendras žemės plotas sudarė 1 126 839,26 ha. Vidutinis ūkio dydis siekė 9,68 ha. Žemės ūkio informacijos centro 2015 m. lapkričio 1 d. duomenimis matyti, kad Lietuvoje ūkių skaičius per metus padidėjo 4,9 proc., o vidutinis ūkio dydis sumažėjo iki 9,35 ha. Nors vidutinis ūkio dydis Telšių rajono savivaldybėje viršija apskrities ir šalies vidurkį, galima tačiau akivaizdu, kad rajone dominuoja smulkūs ūkiai.

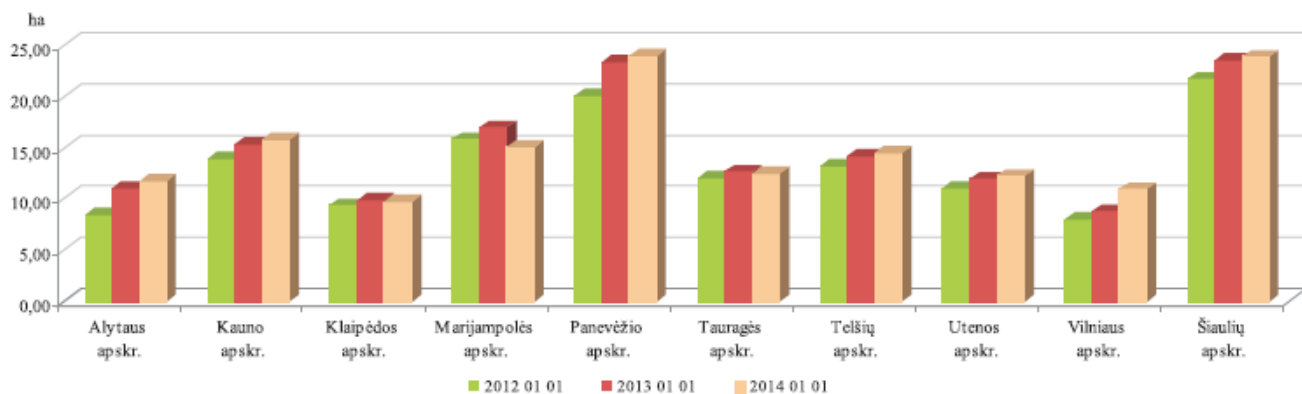
6 lentelė

Telšių rajono ūkininkų ūkių skaičius pagal naudojamą plotą (2015 m. lapkričio 1 d.)

Valdomos žemės plotas	Ūkių skaičius Telšių rajone	Ūkių skaičius Lietuvoje
Neturi nuosavos žemės	7	-
Iki 1 ha	39	7952
1-3 ha	354	32205
4-10 ha	836	49943
11-30 ha	889	26479
31-100 ha	365	5315
100 ha ir daugiau	66	525
Viso	2556	122419

Šaltinis: Ūkininkų ūkių žemės grupavimas pagal nuosavybės teisę. Internetinė prieiga: <https://www.vic.lt/uploads/file/3%2826%29.pdf>

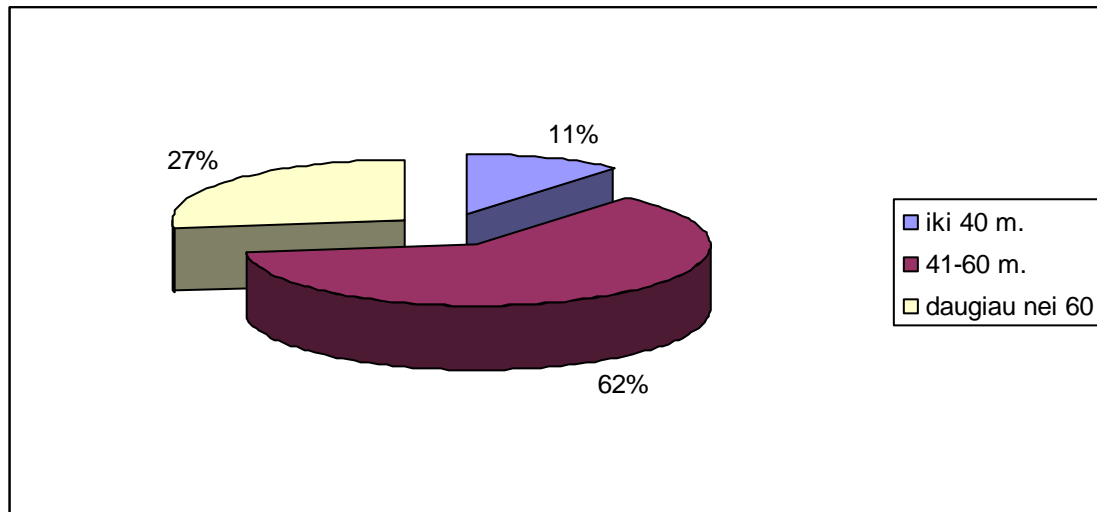
Palyginus su 2011 metais, 2012 metais valdos didėjo visose apskrityse, 2013 metais ši tendencija tęsėsi visose apskrityse, taip pat ir Telšių rajone, išskyrus Marijampolės, Tauragės ir Alytaus apskritis, tačiau valdų išsidėstymas pagal dydį apskrityse beveik nepakito (19 pav.)

19 pav. Vidutinis valdos dydis pagal apskritis, ha 2012-2014 m.

Šaltinis: LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)

Tyrimo metu domėtasi, kokia rajono ūkininkų struktūra pagal amžių (20 pav.). 2015 m. lapkričio 30 d. Telšių rajono savivaldybės administracijos Kaimo plėtros skyrius duomenimis, 27 proc. aktyviai užsiimančių žemės ūkio arba alternatyviąja veikla valdų valdytojų – fizinių asmenų yra asmenys, jaunesni nei 40 m. amžiaus (276 ūkininkų), 62 proc., – asmenys nuo 41 iki 60 m. amžiaus (1591 ūkininkų), o 11 proc., – asmenys, vyresni nei 60 m. amžiaus (689 ūkininkų). Pasikalbėjus su Kaimo plėtros skyriaus vedėju, ar per pastaruosius 5 metus keitėsi ūkininkų amžiaus struktūra, pašnekovas užtikrino, kad akivaizdaus pokyčio nebuvo.

20 pav. Telšių rajono ūkininkų skaičius pagal amžių, 2015 m. lapkričio 30 d. (abs. sk.)

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės administracijos Kaimo plėtros skyrius.

Kaip jau minėta, Lietuvoje kuriasi specializuoti ūkiai, užsiimantys, pavyzdžiui, tik javų, daržovių ar vaistinių augalų auginimu, daržininkyste, gėlininkyste arba sodininkyste. Tačiau dauguma Telšių rajone ūkininkų ūkių yra mišrios paskirties, lengviau prisitaikantys prie vis labiau skatinamo ekologinio ūkininkavimo reikalavimų arba pagal produkcijos paklausą ir kitas rinkos sąlygas. 2015 m. lapkričio 30 d. Telšių rajono savivaldybės administracijos Kaimo plėtros skyrius

duomenimis rajone vyrauja mišrūs ūkiai, sudarantys net 76,8 proc. visų ūkių. Mišrių ūkių savininkai augina grūdines kultūras, galvijų bandas, užsiima daržinininkyste. Tačiau yra ir specializuotų ūkių: 16,4 proc. ūkininkų augina grūdines kultūras, kiti ūkininkai užsiima tik daržinininkyste (2,1 proc.). Yra du stambūs augalininkystės ūkiai, o dešimt ūkių verčiasi avių auginimu. Kaimo plėtros skyriaus vedėjas akcentavo, kad „*rajono žemė yra labai nederlinga. Norint gauto maksimalų javų derlių, reikia daug lėšų skirti dirvos tręšimui. Geriausia verstis mėsinių galvijų auginimu, nes mažiau reikia skirti lėšų ganyklų priežiūrai*“.

7 lentelė

Telšių rajono ūkių struktūra pagal profilį, 2015 m. pradžios duomenys

Profilis	Ūkių skaičius	Proc.
Mišrus ūkis	1965	76,8
Pieno ūkis	72	2,8
Mėsinių galvijų ūkis	37	1,4
Javų ūkis	420	16,4
Daržinininkystės ūkis	50	2,1
Avių ūkis	10	0,4
Augalininkystės ūkis	2	0,1

Šaltinis: Telšių rajono savivaldybės administracijos Kaimo plėtros skyriaus duomenys

Darbo rinkos analizė Telšių rajone. Darbo biržos duomenimis šių metų lapkričio 1 d. Telšių teritorinės darbo biržos aptarnaujamoje teritorijoje buvo įregistruoti 8274 bedarbiai (spalio 1 d. – 8013), ir tai sudarė 9,3 proc. visų Telšių apskrityje registruotų darbingo amžiaus gyventojų (8 lentelė)

Telšių rajono bedarbių statistika 2015-01-01

Per spalio mėnesį, tūkst. (proc.)	2015	2014	Pokytis	
Įregistruota bedarbių	1222	1287	-5,1%	↘
Įregistruota laisvų darbo vietų	560	817	-31,5%	↘
iš jų neterminuotam darbui	448	638	-29,8%	↘
Įdarbinta asmenų	946	928	1,9%	↗
iš jų pagal neterminuotas darbo sutartis	775	738	5,0%	↗
Nusiųsta į aktyvias darbo rinkos politikos priemones	455	514	-11,5%	↘
Nuo metų pradžios:	2015	2014	Pokytis	
Įregistruota bedarbių	11308	11080	2,1%	↗
Įdarbinta asmenų	9549	9085	5,1%	↗
Nusiųsta į priemones	4296	4085	5,2%	↗
Mėnesio pabaigoje:	2015	2014	Pokytis	
Įregistruota bedarbių	8274	8536	-3,1%	↘
iš jų: moterų	4643 (56,1)	5017 (58,8)	-7,5%	↘
vyrų	3631 (43,9)	3519 (41,2)	3,2%	↗
dalyvaujančių laikino užimtumo priemonėse	1444	2211	-34,7%	↘
jaunimo iki 29 m. amžiaus	1453	1534	-5,3%	↘
ilgalaikių bedarbių	2898	3814	-24,0%	↘
Bedarbių santykis su darbingo amžiaus gyventojais	9,3	9,5	-0,2	↘

Šaltinis: Telšių teritorinės darbo biržos duomenys

Per mėnesį įregistruoti 1282 darbo neturintys asmenys. Iš jų bedarbio statusas suteiktas 1222 asmenims, t. y. 66 asmenimis (5,4 proc.) mažiau, negu per rugsėjo mėnesį. Įregistruota 560 laisvų darbo vietų, t. y. 3 vietomis mažiau, negu per rugsėjo mėnesį ir 257 vietomis (31,5 proc.) mažiau, negu per 2014 metų tą patį laikotarpį. Įdarbinti pagal neterminuotas bei terminuotas darbo sutartis 934 asmenys, t. y. 145 asmenimis (15,5 proc.) mažiau, negu per rugsėjo mėnesį ir 6 asmenimis daugiau, negu per 2014 metų tą patį laikotarpį. Į aktyvios darbo rinkos politikos priemones nukreipti 455 asmenys, t. y. 40 asmenų daugiau nei prieš metus tuo pačiu metu. Paklausiausios specialybės: administratoriai ir automatikos įrangos derintojai. Reikia apdailininkų, medienos apdirbimo staklių operatorių, pardavėjų, santechnikų, siuvėjų, suvirintojų, virėjų. Yra ir nekvalifikuotų darbininkų paklausa: reikia pagalbinių darbininkų, kelio darbininkų, valytojų. Lapkričio 30 d. Darbo biržos duomenimis buvo siūloma 60 laisvų vietų. Daugiausiai trūko nekvalifikuotų darbininkų (28 laisvos darbo vietos), administratorių, ekonomistų, pardavimų vadybininkų.

Esant tokiam dideliame bedarbių skaičiui ir tokiai mažai laisvų darbo vietų pasiūlai, išryškėjo rajono ekonominis sąstingis – ypač Telšių mieste. Seniūnijose taip pat yra nemažas bedarbių

skaičius, todėl būtinai reikia plėtoti gamybinius sektorius ir skatinti vietos bendruomenės aktyviau dalyvauti kuriant naujas darbo vietas.

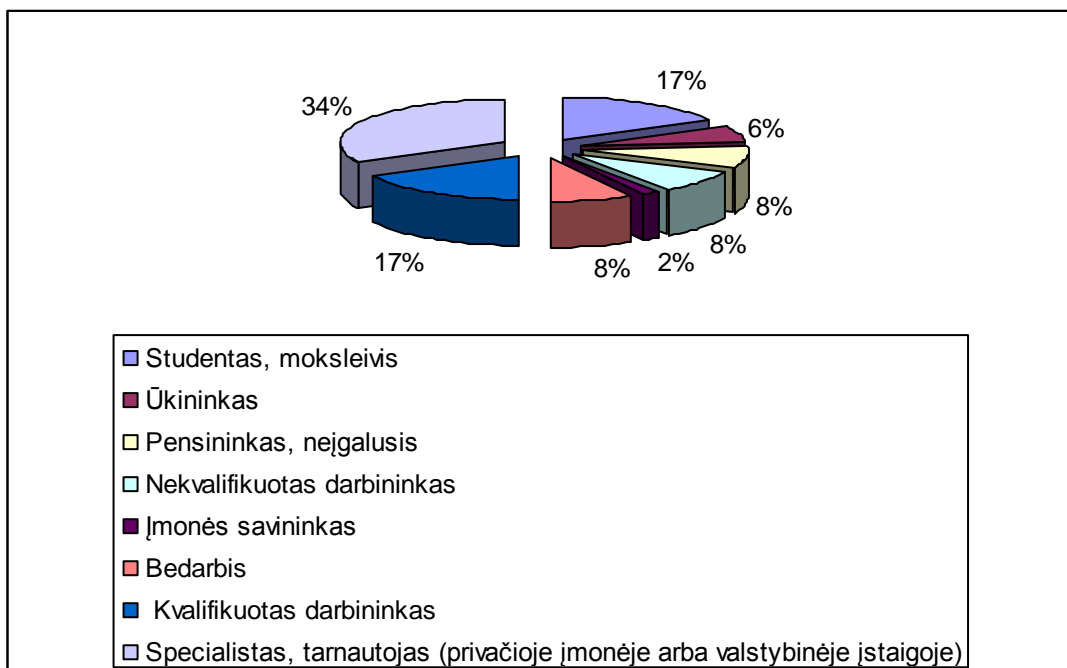
3.3.2 Socialinės situacijos Telšių rajone tyrimo duomenų analizė

Kaip jau minėta, anketinėje apklausoje dalyvavo 214 respondentai. Per du trečdalius (62 proc.) tyrime dalyvavusių sudaro moterys. Apklausti didesnę skaičių vyrų užmiesčio vietovėse yra labai sunku. Jie gana skeptiškai vertina dalyvavimą įvairiose apklausose ir neretai yra žymiai pasyvesni už moteris visuomeninėje veikloje. Tačiau 38 proc. vyrų dalyvavimas apklausoje yra pakankamai reikšmingas ir leidžiantis objektyviai įvertinti jų dabartinę situaciją. 43 proc. respondentų gyvena kaimo gyvenvietėse ir vienkiemiuose, 34 proc. – miesteliuose, 23 proc. miestuose.

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių: iki 30 metų – 26 proc., 31-50 metų – 30 proc., vyresni kaip 50 metų – 44 proc. Toks respondentų skirstymas pagal amžių yra taikomas Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centro organizuojamuose tyrimuose. Asmenys iki 30 metų amžiaus atstovauja tą amžiaus grupę, kurioje vyksta esminiai asmenybės formavimosi procesai: jie įgyja bendrąjį ir profesinį pasirengimą, pradeda dirbti ir įgyja darbinės veiklos įgūdžius, įsigyja būstus, sukuria šeimas, susilaukia pirmųjų palikuonių. 31-50 metų amžiaus gyventojai gali būti traktuojami kaip aktyviausiai valstybės ūkinėje veikloje besireiškianti grupė. Jų indėlis į valstybės BVP kūrimą neabejotinai yra pats didžiausias. Vyresnius kaip 50 metų asmenis tenka skirstyti į dirbančius ir nedirbančius, t.y. pensininkus. Šiame tyrime dalyvavo 10 proc. respondentų, vyresnių kaip 65 m. Pastebima, kad vieni, vos tik peržengę 50-ties metų ribą, dėl įvairiausių priežasčių nekantriai laukia, kada galės išeiti į išankstinę pensiją, o kiti išvis neįsivaizduoja savęs nedirbančiais ir tęsia ūkinę bei visuomeninę veiklą. Vieni dėl nesveiko gyvenimo būdo ar dėl netinkamai pasirinktos profesijos yra kamuojami įvairiausių negalių ir tampa nuolatinių pašalpų prašytojais, o kiti būtent šiame laikotarpyje pasiekia didžiausių laimėjimų ir tampa pripažintais profesionalais.

Tyrime didžiausią respondentų dalį sudarė dirbantys asmenys (55 proc.), nedirbantys ir nesimokantys sudarė 21 proc. dalyvavusių, besimokantys – 14 proc., o 10 proc. respondentų dirba ir mokosi. Darbo arba mokymosi vieta daugiausiai nurodyta užmiesčio vietovėje (54 proc.), o 32 proc. – mieste. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą: daugiausiai dalyvavo turinčių aukštesnįjį (anksčiau - specialų vidurinį) arba aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą – 36 proc., aukštąjį universitetinį išsilavinimą turėjo 21 proc., vidurinį (be profesijos) – 18 proc., profesinį – 15 proc. ir nebaigtą vidurinį – 10 proc.

21 paveiksle pateiktas respondentų pasiskirstymas pagal padėtį darbo rinkoje Telšių rajone.

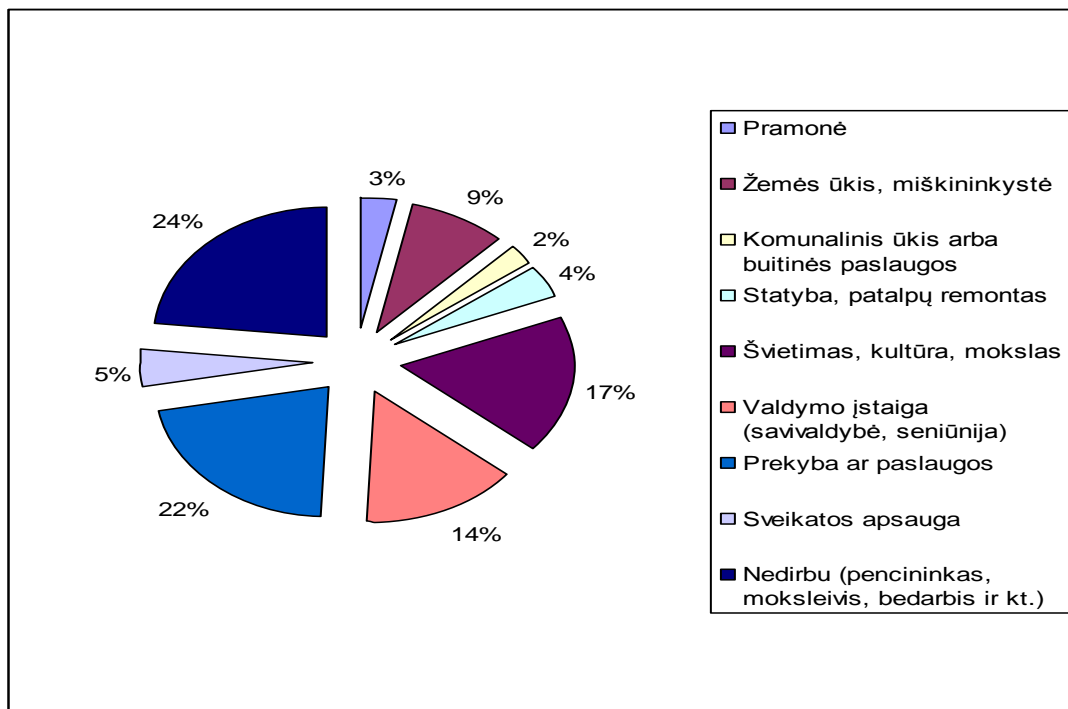
21 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal padėtį darbo rinkoje (procentais)

Didžiausią dalį dalyvavusių apklausoje sudarė specialistai ir tarnautojai, dirbantys privačiose arba valstybinėse įmonėse ir kvalifikuoti darbininkai. Mažiausią dalį sudarė įmonių savininkai (tik 2 proc.) bei ūkininkai (6 proc.). Statistiniai duomenys patvirtina, kad jų dalis bendroje gyventojų struktūroje šiuo metu ir yra mažiausia. Be to, dėl jų intensyvaus užimtumo juos sunkiausia apklausti. Iš visų apklaustųjų privatų verslą turi tik 2 proc., o bedarbių yra 8 proc. Tyrimas parodė, kad jei didesnė dabartinių bedarbių dalis ryžtųsi patys kurti savo verslą, užimtumo problema būtų sprendžiama žymiai sparčiau. Asmenims neturintiems darbo, o ypač ilgalaikiams bedarbiams, dėmesys turėtų būti žymiai didesnis, negu dabar. Nepraradusiems motyvacijos ieškotis darbo reikia žymia aktyvesnių paramos priemonių, o nemotyvuotiems praverstų ir griežtesnės poveikio priemonės, nes tarp jų yra ir atvirai veltėdžiaujančių, bandančių gyventi mokesčių mokėtojų sąskaita. Kaip rodo pastarųjų mėnesių tragiški įvykiai (žudynės Kražiuose, smurtas šeimoje ir kūdikių nužudymas Kėdainių rajone, mirtys gaisruose dėl girtavimo ir pan.) nemotyvuoti ieškotis darbo ilgalaikiai bedarbiai jau tapo ypatingai sudėtinga problema. Ypač pavojinga situacija susidaro, kai tarp ilgalaikių bedarbių patenka jauni asmenys, metę mokyklą arba nesiruošiantys įgyti profesiją. Spontaniška valdžios reakcija, kai nauji teisės aktai priiminėjami, tik įvykus tragedijai (teistų asmenų režimo sugriežtinimas, priverstinis alkoholikų gydymas ir pan.) rodo, kad valstybė neturi ilgalaikės strategijos, kaip išvengti panašių, itin pavojingų gyventojų struktūros pokyčių.

Kadangi beveik 77 proc. apklaustųjų gyvena užmiesčio vietovėse (vienkiemiuose, gyvenvietėse ir miesteliuose), galima daryti išvadą, kad daugumai respondentų šių vietovių

problemos yra suprantamos. Tokių respondentų nuomonės tyrimas sudaro itin vertingą viso mūsų tyrimo dalį, leidžiančią spręsti iškeltus uždavinius.

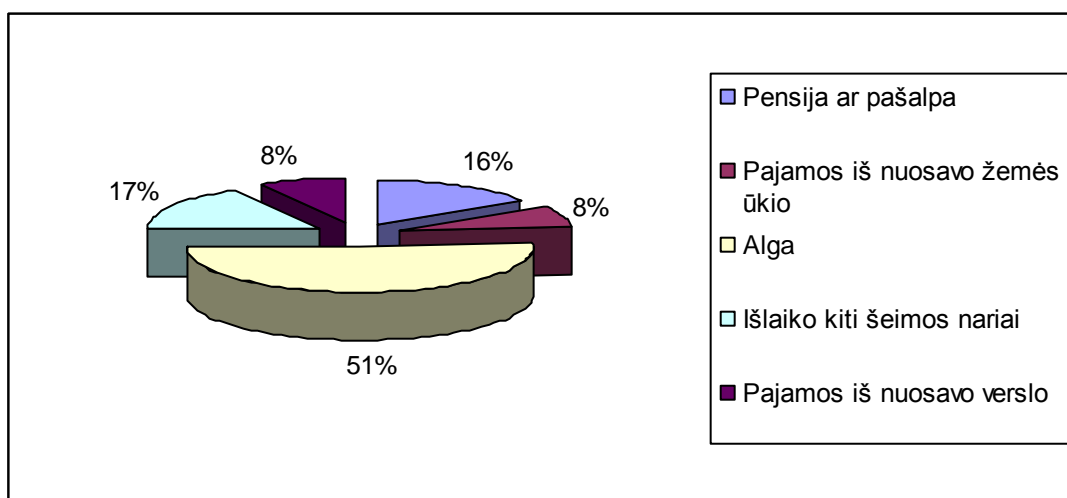
Kitoje diagramoje pateikta respondentų pasiskirstymą pagal darbo sritį (22 pav.)

22 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo sritį (procentais).

Daugiausia apklausta nedirbančių užmiesčio gyventojų: bedarbių, pensininkų, moksleivių, studentų ir kt. – 38 proc. Dirbantys žemės ūkyje sudaro 9 proc., švietimo, kultūros ir mokslo atstovai – 17 proc., sveikatos apsaugos darbuotojai – 5 proc., komunalinio ūkio – 2 proc. Tyrimas patvirtino, kad bedarbystės mastas Telšių rajone yra pakankamai didelis.

Apklauskos metu buvo siekiama išsiaiškinti, koks yra **pagrindinis** respondentų pragyvenimo šaltinis (žr. 23 pav.).

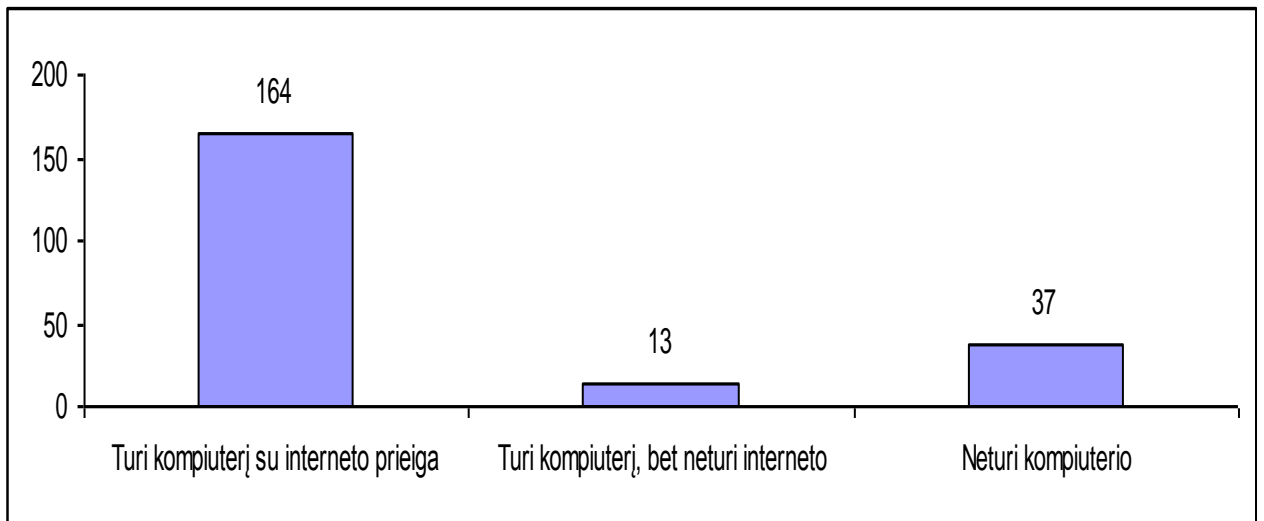

23 pav. Respondentų pragyvenimo šaltinis

Daugiau kaip pusė apklaustųjų nurodė, jog pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra gaunama alga. Trečdalis apklaustųjų gyvena iš pensijų ir pašalpų arba juos išlaiko kiti šeimos nariai (33 proc.). Taigi nemaža dalis Telšių rajono gyventojų yra valstybės arba šeimos išlaikytiniai. Pajamas iš nuosavo ne žemės ūkio verslo kaip pagrindinį pragyvenimo šaltinio gali įvardinti mažiau kaip 8 proc. apklaustųjų. Tai rodo, kad privati neagrarinė veikla plėtojama labai vangiai. Telšių rajono užmiesčio vietovėse tebevyrauja samdomas darbas – daugiausiai prekybos ir paslaugos sektoriuje bei valstybei priklausančiose įmonėse ir įstaigose. Analizuojant pajamų pastovumo duomenis nustatyta, kad 69 proc. respondentų nurodė, jog jų pajamos yra pastovios, t.y. daugiausiai alga arba pensija.

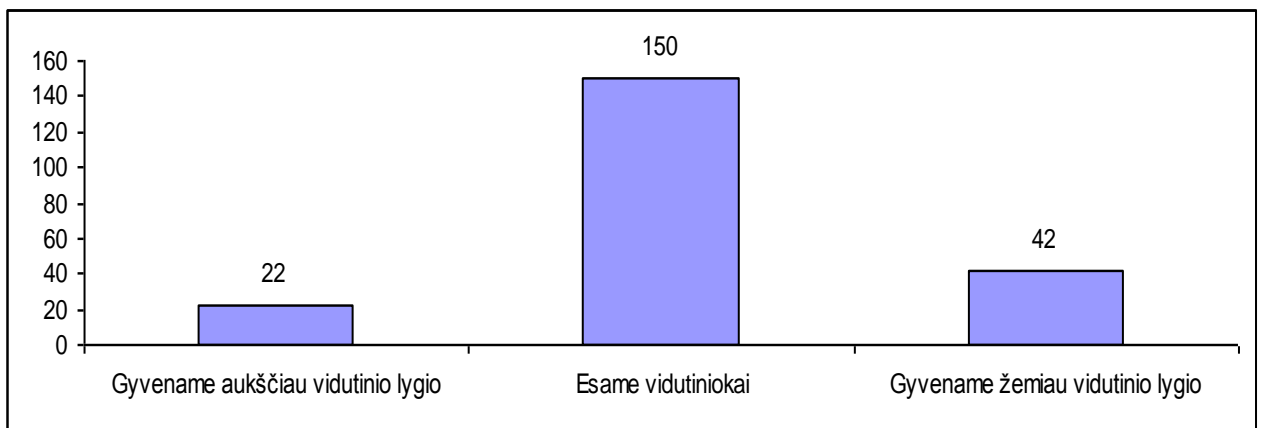
Respondentų gyvenimo kokybę taip pat sąlygoja ir jų šeimyninė padėtis. Tai lemia ne tik žmogaus gyvenimo būdą, pragyvenimo lygį, bet ir jo emocinę būklę, apsisprendimą pastoviai gyventi šioje vietovėje ir pan. Tyrimo duomenys parodė, kad tarp apklaustųjų 78 proc. yra sukūrę šeimas. Populiariausios šeimos, kuriose auga 1-2 vaikai. Gana daug šeimų sudaro du asmenys, t.y. patys sutuoktiniai arba vienas iš sutuoktinių ir vaikas. Daugiau kaip ketvirtadalis apklaustųjų neturi šeimos (22 proc.).

Respondentų taip pat teiravomės apie jų turimas naujųjų informacinių technologijų ir susisiekimo priemones. Nustatyta (žr. 24 pav.), kad net 77 proc. apklaustųjų yra apsirūpinę kompiuteriais. Pastebėta, kad viena iš priežasčių, kodėl auga kompiuterių naudotojų skaičius, yra spartėjanti emigracija, nes kompiuteris tampa populiaria bendravimo su išvykusiais priemone. Kita tendencija rodo, kad internete galima rasti daug informacijos, neišėjus iš namų. Tiek jaunimas, tiek vyresnio amžiaus žmonės stebi atsirandančias informacines naujoves ir stengiasi jomis pasinaudoti. Kompiuterio neturi 17 proc. respondentų. Tik 6 proc. respondentų turi kompiuterį, bet ten nėra interneto priegos. 68 proc. gyventojų turi nuosavą automobilį, tačiau 40 proc. automobilių yra daugiau kaip 10 metų senumo. Tik 6 proc. apklaustųjų turi naują ar apynaują (1-5 m.) automobilį. 22 proc. naudojami automobiliais, pagamintais prieš 6-10 metų.

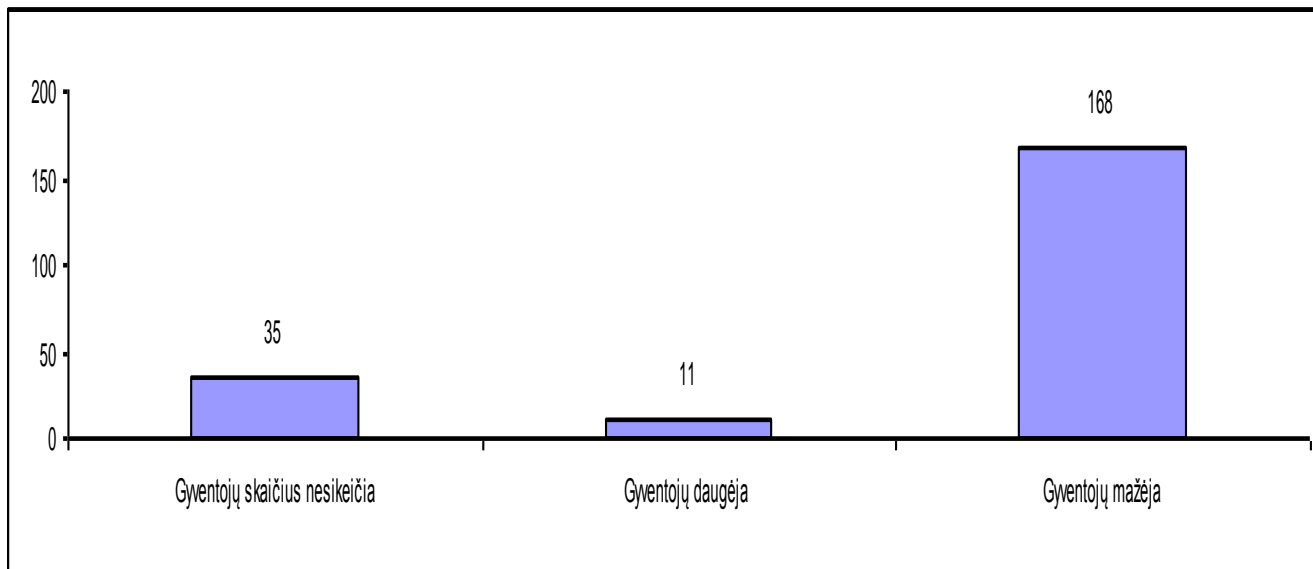
24 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal galimybę naudotis nuosavu kompiuteriu ir prieiga prie interneto, proc.

Tyrimo metu domėtasi, kaip patys apklaustieji vertina savo gyvenimo kokybę. Apsiribota tik pačiu bendriausiu gyvenimo kokybės įvertinimu, pasinaudojant klasikine trijų balų sistema, kai patys respondentai save priskiria kuriai nors socialinės stratifikacijos grupei.

25 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal socialinę stratifikaciją (procentais)

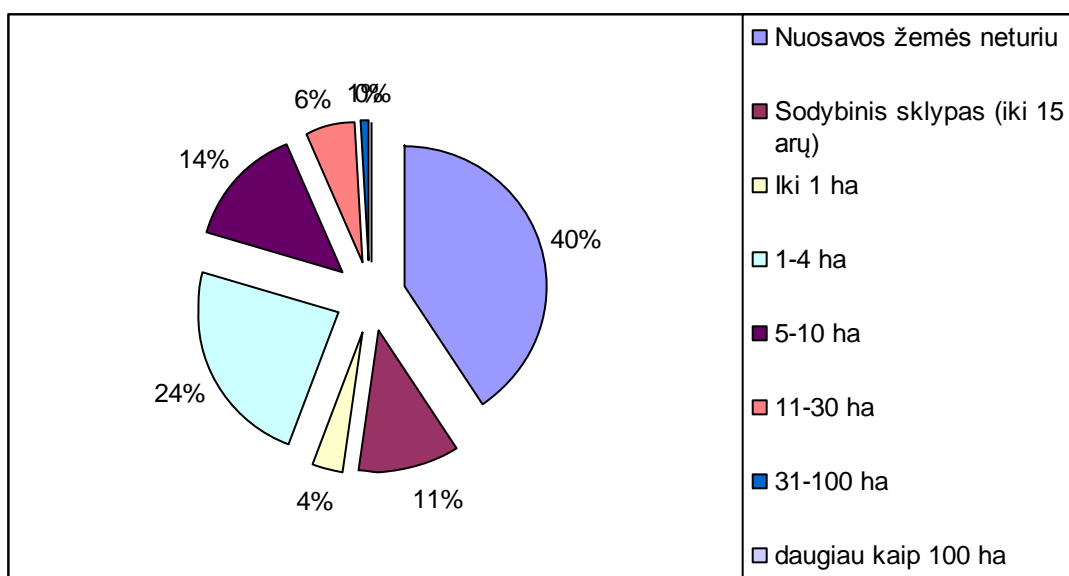
Tyrimo metu buvo prašoma įvertinti gyventojų skaičiaus pokyčius jų gyvenvietėse (žr. 26 pav.).

26 pav. Gyventojų skaičiaus kitimas užmiesčio vietovėse, proc.

Didžioji dalis respondentų mano, jog darbingų gyventojų skaičius Telšių rajone mažėja. Gyventojų skaičiaus, o ypač jaunimo skaičiaus mažėjimą labiausiai lemia darbo vietų stoka.

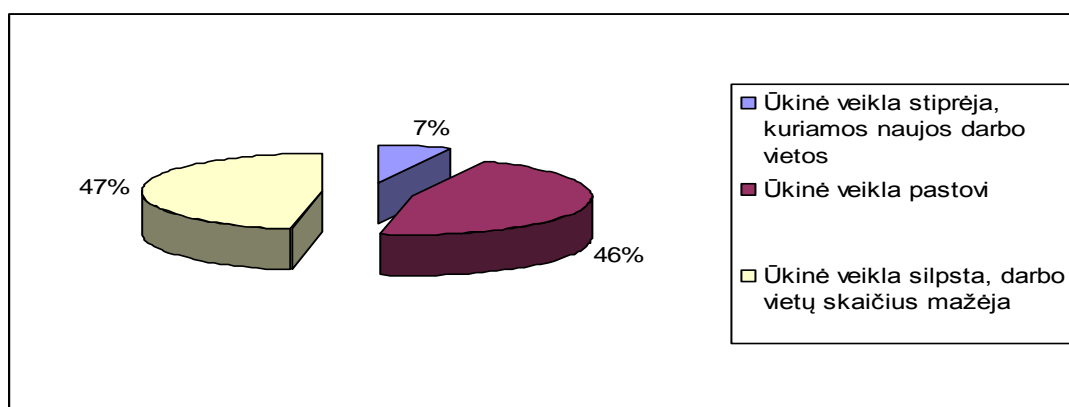
Mūsų tyrimas parodė, jog didžioji dalis (40 proc.) apklaustųjų visai neturi nuosavos žemės arba ta nuosavybė apsiriboja sodybiniu sklypu (iki 15 arų). Apklausoje dalyvavo tik du stambesnių ūkių ūkininkai, turintys 31-100 ha. Labiausiai ūkių veiklos plėtrą stabdo akivaizdžiai nepakankamas dėmesys smulkaus agrarinio verslo plėtrai kaimiškose vietovėse. Vienas iš pavyzdžių, rodantis nepakankamą dėmesį verslo plėtrai užmiesčio vietovėse, yra tai, kad rajono parduotuvėse dominuoja iš kitų valstybių atvežtos daržovės ir vaisiai, mėsos ir pieno produktai. Vietiniai ūkininkai, jeigu jiems būtų suteiktos didesnės galimybės, galėtų pilnai patenkinti tokių prekių poreikį. Visiškai įmanoma pasiekti, kad jų pagaminta produkcija būtų ekologiška, šviežesnė ir sveikesnė.

27 pav. Respondentų turimos nuosavos žemės dydis, proc.

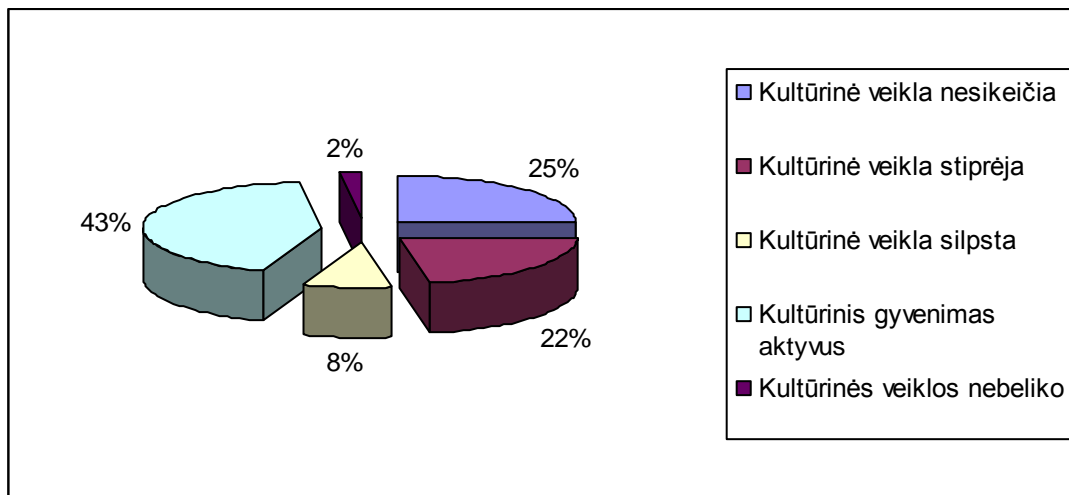
Domėjomės, ar užmiesčio gyvenvietėse yra laisvų, nebenaudojamų (apleistų, likusių be šeimininkų) pastatų. Kartais restauruoti ir pritaikyti naujai paskirčiai šiuo metu nebereikalingą pastatą kainuoja pigiau, negu statyti naują. Didžioji dalis respondentų (65 proc.) patvirtino, kad tokių pastatų tikrai yra. Nemažą dalį šiuo metu apleistų pastatų būtų galima panaudoti įvairiems ūkiniams ar naujo verslo steigimo tikslais.

Respondentų prašėme įvertinti gyvenvietės dabartinę ūkinę situaciją. 46 proc. apklaustųjų ją įvertino kaip pastovią, o 47 proc. nurodė, kad ši veikla silpsta ir darbo vietų skaičius mažėja. Tyrimas atskleidė, kad rajone yra tik kelios, arčiau miesto esančios gyvenvietės, kuriose steigiamos naujos įmonės ir daugėja darbo vietų. Apie tai nurodė tik 7 proc. respondentų.

28 pav. Ūkinės veiklos būklė Telšių rajone (procentais)

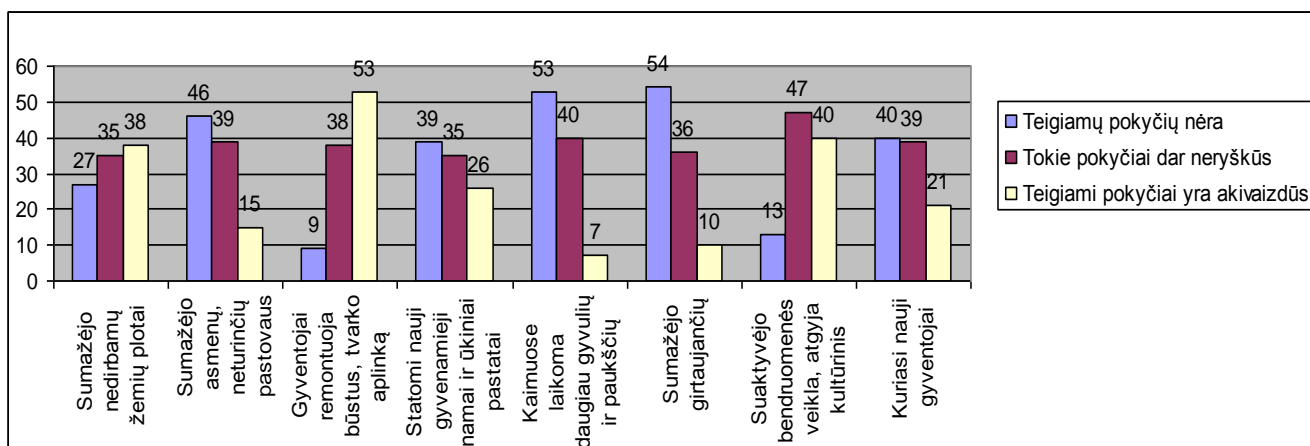
Respondentų taip pat prašėme įvertinti kultūrinę veiklą. Aktyvi kultūrinė veikla taip pat yra vienas iš esminių veiksnių, įtakančių gyvenvietės patrauklumą esamiems gyventojams arba naujakuriams.

29 pav. Respondentų kultūrinės veiklos vertinimas, proc.

Tyrimas atskleidė, kad 43 proc. respondentų kultūrinę veiklą įvertino kaip aktyvią (žr. 29 pav.)

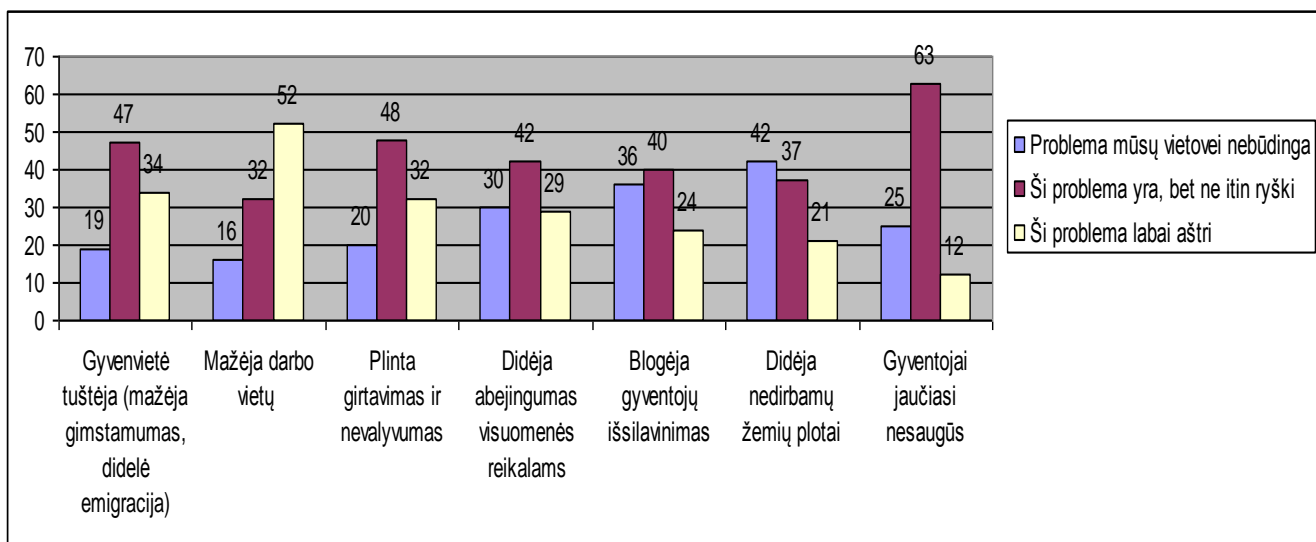
Tyrimo metu respondentų klausėme apie jų pastebėtus teigiamus pokyčius ir didžiausias gyvenviečių problemas (30 pav.).

30 pav. Respondentų nuomonė apie teigiamus pokyčius Telšių rajone (procentais)

Dauguma respondentų nurodė, kad mažėja nedarbiamų žemių plotas (38 proc.), o gyventojai remontuoja būstus ir tvarkosi sodybas (53 proc.). Tačiau jie nesutinka su teiginiais, kad kaimuose mažėja girtavimas, kad statomi nauji gyvenamieji namai ir ūkiniai pastatai, arba kad gyventojai būtų pradėję plėtoti tokią įprastą ir daugiausiai pajamų duodančią veiklą, kaip gyvulininkystė. Vienas iš respondentų dar pažymėjo, kad „sugriuvusiuose ir parduotų pastatų

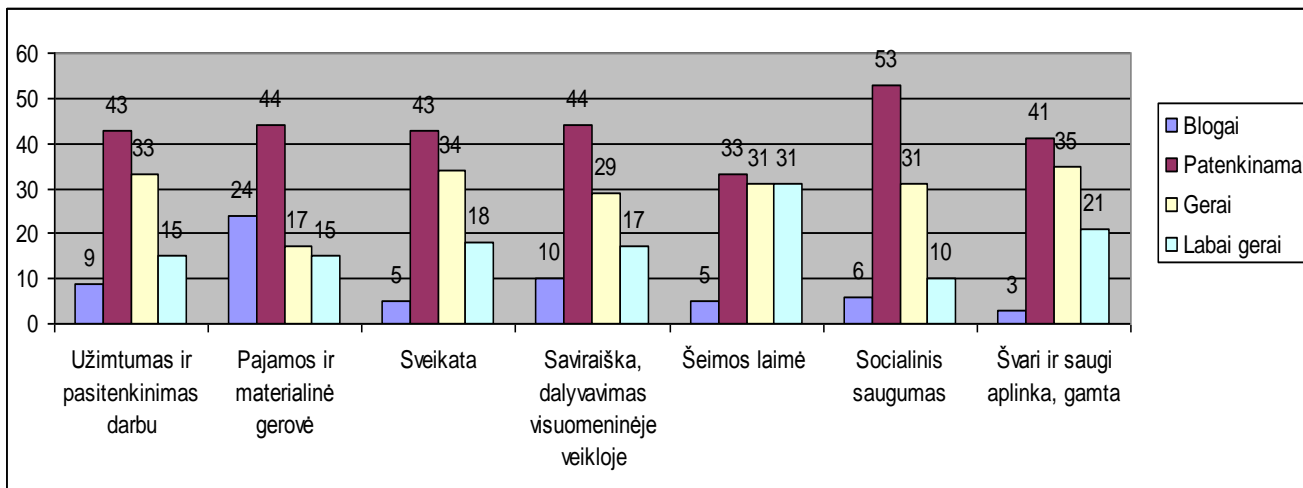
vietose kuriasi jaunos šeimos“. Jos tuos senus pastatus nugriauna ir statosi toje vietoje naujus namus ir ūkinius pastatus (31 pav.). Šis tyrimas atskleidė, kad užmiesčio vietovės pasižymi nežymiai gerėjančia socialine aplinka, tačiau ekonominės veiklos stiprėjimo čia nematyti. Minėdami aštriausias užmiesčio gyvenviečių problemas respondentai labiausiai išskyrė darbo vietų mažėjimą išsilavinusiems žmonėms ir išplitusį girtavimą, kuris sąlygoja nevalyvumą ir abejingumą viskam, kas vyksta aplink. Tokie atsakymai iš dalies paaiškina, kodėl mažėja ūkininkaujančių asmenų. Kaip sako užmiesčio gyventojai: „Kam dirbti, jei gali užsiregistruoti Darbo biržoje ir vegetuoti, gaudamas pašalpą“. Tyrimas atskleidė, kad didžiausia problema yra nepakankamas užimtumas: net 52 proc. respondentų nuodė, kad mažėja darbo vietų. 63 proc. gyventojų jaučiasi nesaugūs, 48 proc. respondentų nurodo, kad gyvenvietės tuštėja ir plinta girtavimas bei nevalyvumas. 40 proc. teigia, kad blogėja gyventojų išsilavinimas.

31 pav. Respondentų nuomonė apie didžiausias Telšių rajono problemas (procentais)

Didžioji dalis respondentų (67 proc.) teigia, kad jų gyvenimo kokybė per pastaruosius penkerius metus bėgyje nepakito ir ją vertina kaip patenkinamą (53 proc.). Ir tik maža dalis (16 proc.) nurodė, kad jaučia pagerėjimą. Beveik kas penktas (19 proc.) teigia, kad jų gyvenimo kokybė pablogėjo. Tyrimas išryškina užmiesčio vietovėse **vyraujančią problemą**: dauguma gyventojų daugeli metų nesugeba pagerinti gyvenimo kokybės. Daugėja valstybės išlaikomų asmenų, nors galėtų būti priešingai. Naujos įmonės ir naujos neagrarinės veiklos rūšys gyventojams leistų tapti pelno nešėjais tiek valstybei, tiek savo šeimai. Dabar tik maža dalis jaučiasi gyvenantys pilnavertiškai.

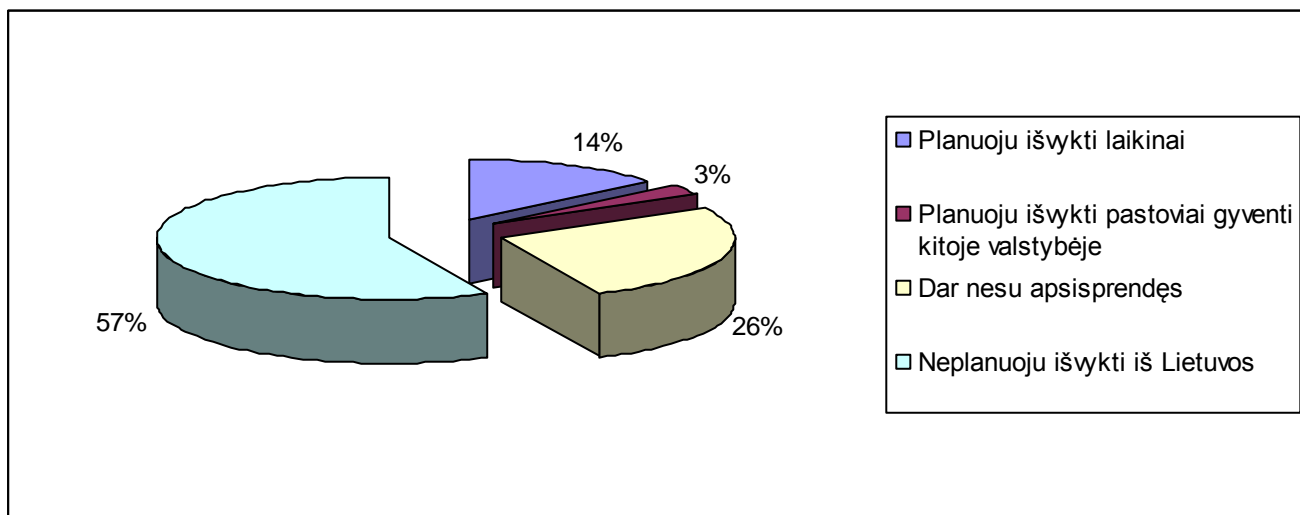
Respondentų prašėme įvertinti gyvenimo kokybę įtakojančius veiksnius (32 pav.)

32 pav. Veiksniai, įtakoiantys gyvenimo kokybę (procentais)

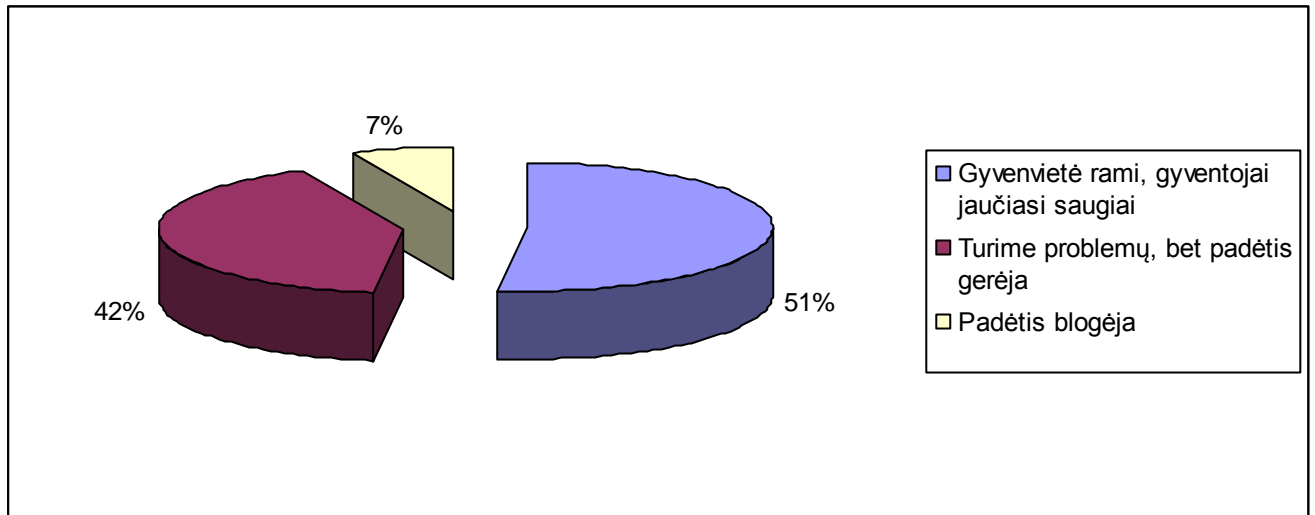
Blogiausia įvertintos gaunamos pajamos ir šeimos materialinis apsirūpinimas – 24 proc. Ddauguma patenkinamai įvertino socialinį saugumą (53 proc.). Tik maža dalis respondentų yra optimistiškai nusiteikę ir dabartinę savo gyvenimo kokybę vertina labai gerai. Didžioji dalis visuomenės yra pasyvi, nusivylusi dabartine padėtimi, todėl ir į ateitį žvelgia pesimistiškai. 43 proc. respondentų mano, kad jų gyvenimo kokybė per ateinančius penkerius metus nesikeis, 46 proc. tikisi, kad pagerės, o 11 proc. galvoja, kad jų gyvenimo kokybė bus dar prastesnė nei dabar.

57 proc. respondentų pažymėjo, kad jų šeimose jau yra išvykusių dirbti į užsienį (33 pav.). Apie emigraciją kaip ekonominių problemų sprendimo išeitį svarsto net 26 proc. Tyrimas patvirtino, kad planuojančių išvykti asmenų jau nėra daug, nes vos ne visi, kurie planavo išvykti, tai jau yra padarę.

33 pav. Respondentai ketinantys emigruoti į kitas valstybes (procentais)

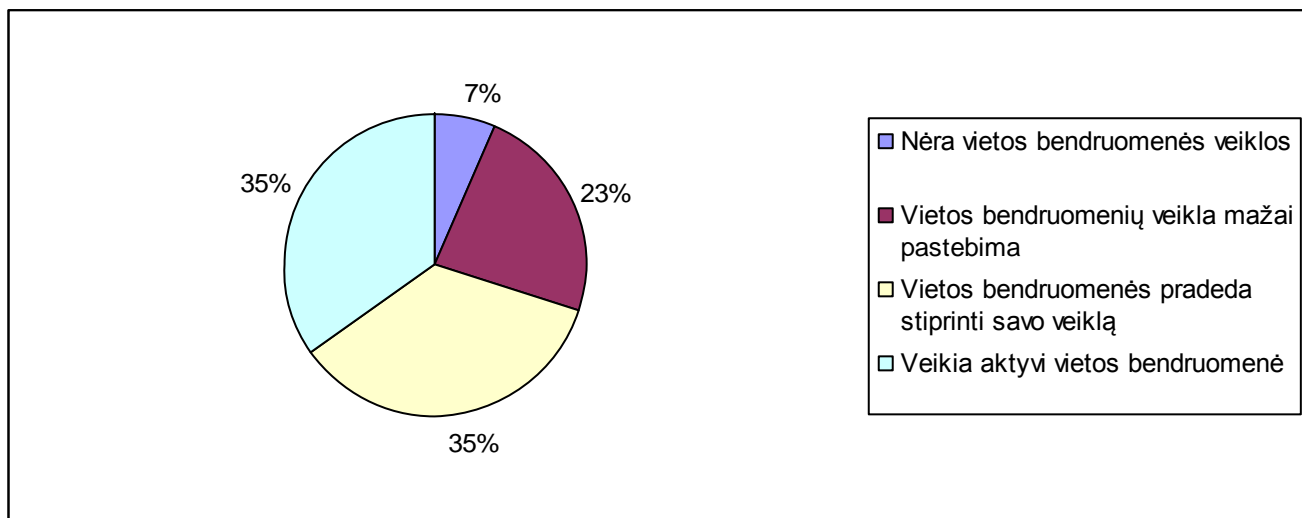
Labai svarbus veiksnys yra gyventojų saugumas, todėl tyrimo metu prašėme įvertinti gyvenvietės kriminogeninę situaciją (žr. 34 pav.).

34 pav. Kriminogeninės situacijos vertinimas (procentais)

51 proc. apklaustųjų sutinka, kad gyventojai jaučiasi saugūs. Kita dalis (42 proc.) nurodo, kad problemų yra, bet padėtis gerėja. Tyrimas atskleidė, kad pagrindinės saugumo problemas sukelia girtaujantys ir nevalyvūs asmenys.

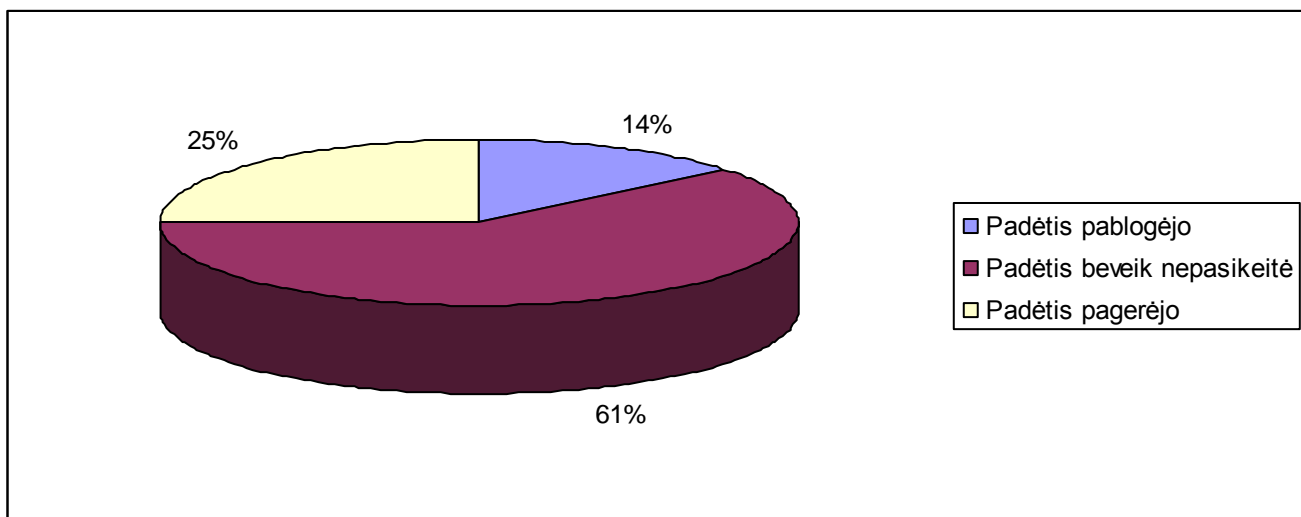
Buvo prašoma įvertinti vietos bendruomenių aktyvumą (žr. 35 pav.)

35 pav. Užmiesčio bendruomenių aktyvumas (procentais)

35 proc. respondentų nurodė, kad vietos bendruomenės pradeda stiprinti savo veiklą, tačiau lygiai tiek pat mano, kad vietos bendruomenė jau ir dabar yra aktyvi. Tik 7 proc. mano, kad nėra jokios veiklos.

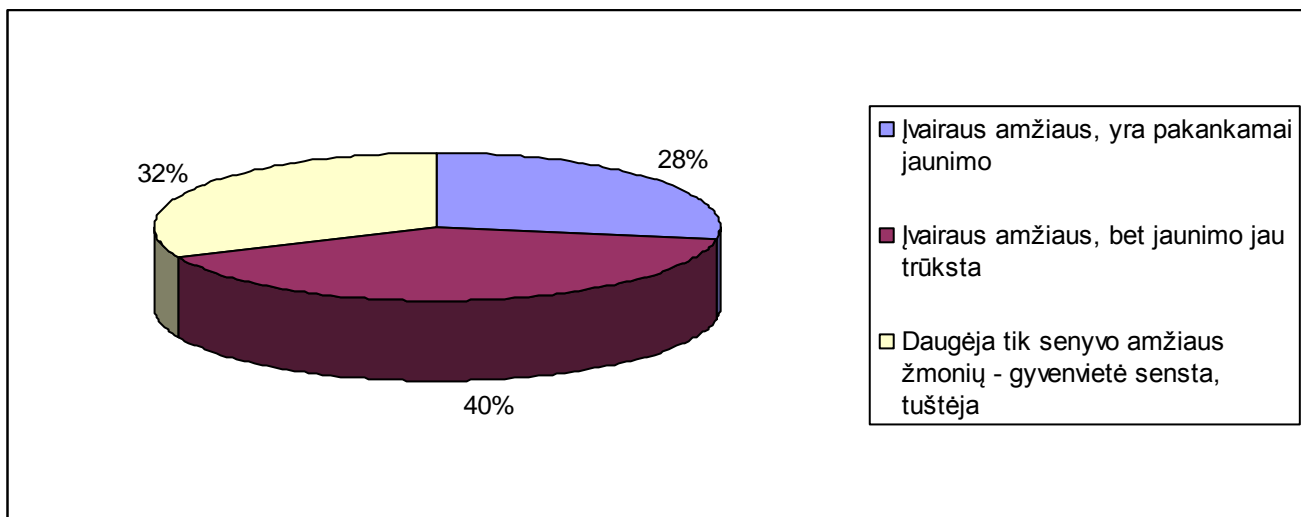
Gyvenimo kokybei daug įtakos turi sveikatos apsauga (žr. 36 pav.).

36 pav. Medicinos paslaugų pokytis (procentais)

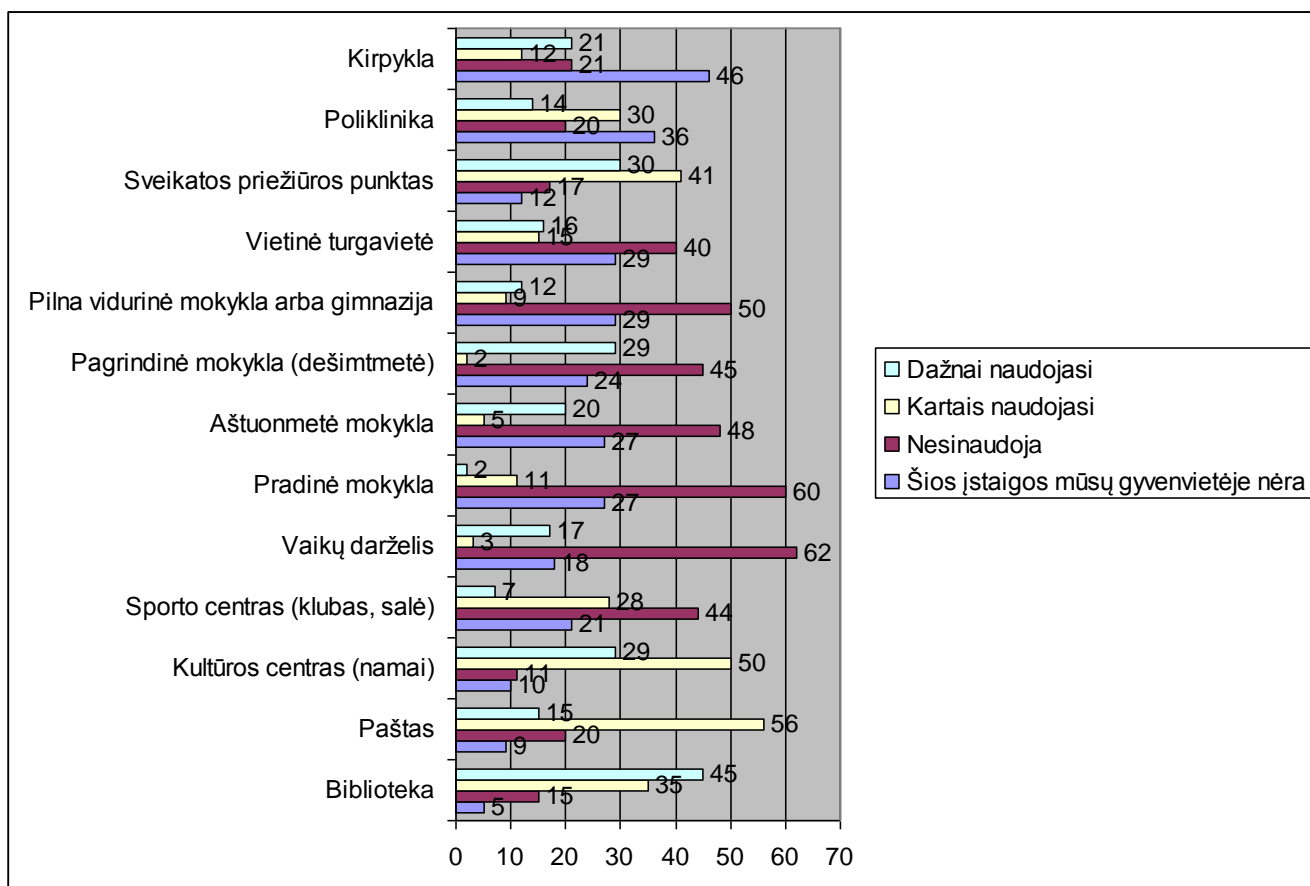
Didžioji dalis respondentų pažymi, kad padėtis sveikatos apsaugoj beveik nepasikeitė, tačiau yra pažymintčių, kad padėtis pablogėjo uždarius vietines medicinos įstaigas arba sumažinus jose dirbusiųjų specialistų skaičių. Vyresnio amžiaus gyventojams kyla problemų, kai gyvenvietėje nelieka vaistinės arba medicinos punkto, nes tada jiems tenka važiuoti į miesto poliklinikas arba ligonines.

Respondentų buvo klausama, kurio amžiaus gyventojų sudaro daugumą jų gyvenvietėje.

37 pav. Respondentų nuomonė apie gyventojų struktūros pokyčius (procentais)

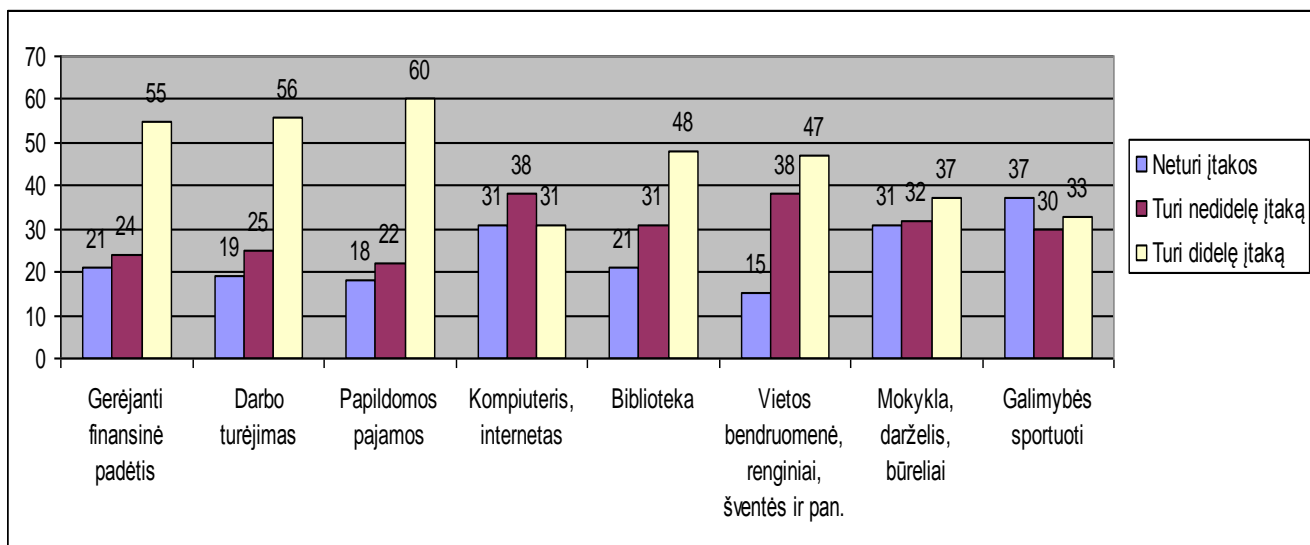
Tyrimo duomenys pateikti 37 pav. Beveik trys ketvirtadaliai pažymėjo, kad jaunimo jau trūksta. Kas trečias teigė, kad jų gyvenvietė sensta ir tuštėja. Kaip žinoma, iš gyvenviečių, kuriose nebelieka mokyklų, vaikų darželių, sveikatos priežiūros ir kultūros centrų, masiškai išsikelia jaunos šeimos. Mažėjant gyventojui skaičiui tokios vietovės tampa nepatrauklios potencialiems investuotojams. Todėl buvo prašyta įvardinti, kurios įmonės bei įstaigos, teikiančios šias paslaugas dar veikia jų gyvenvietėse ir kaip dažnai gyventojai jomis naudojasi (38 pav.)

38 pav. Socialinių paslaugų įmonės ar įstaigos esančios jų gyvenvietėse (procentais)

Kadangi masiškai uždarinėjamos mokyklos, gyventojai priversti vaikus vežti į miesto mokyklas ar darželius. Vietinių turgaviečių daugelis gyvenviečių neturi.

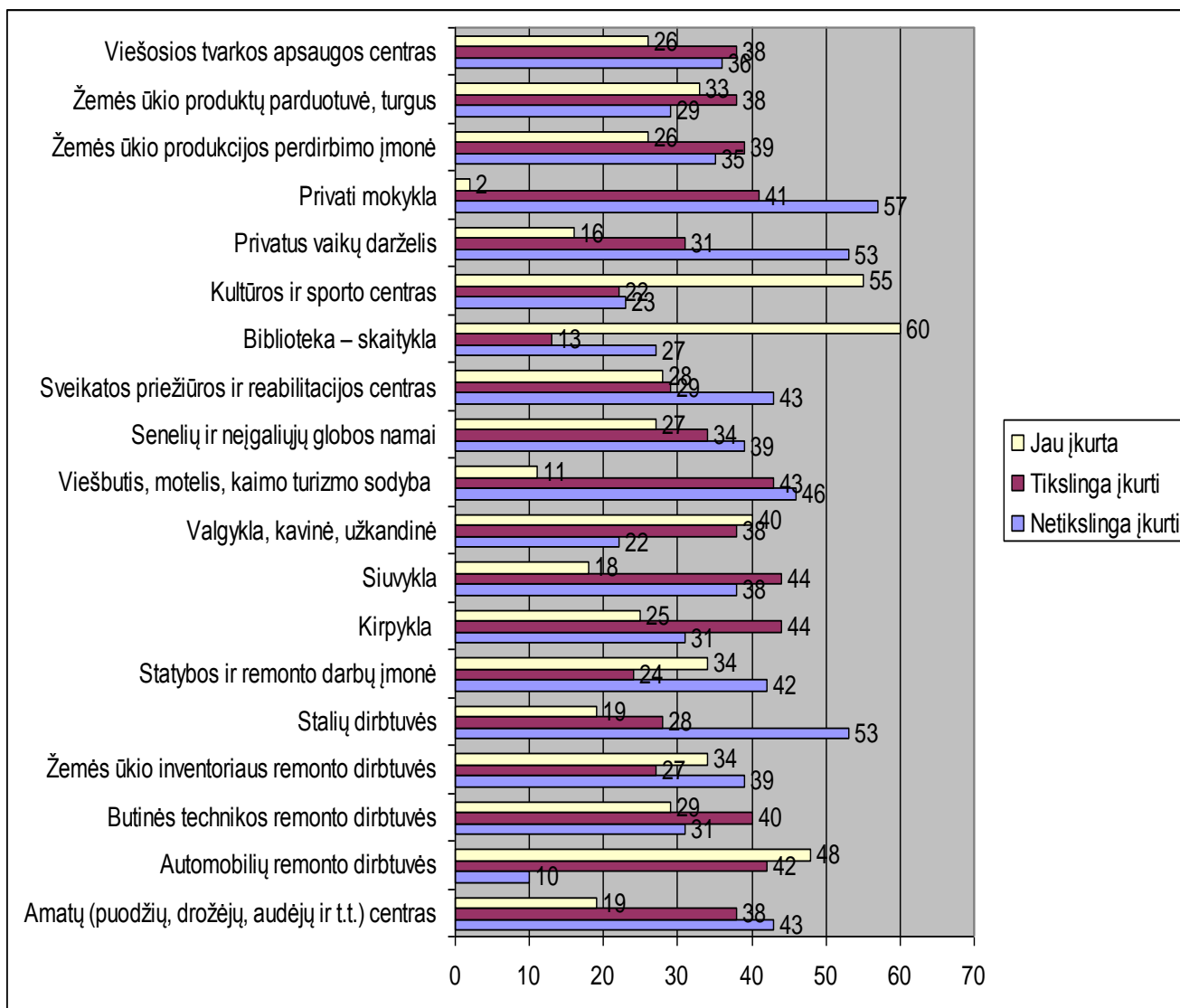
Tyrimo metu klausėme, kokie veiksniai skatintų dalyvauti visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje (39 pav.).

39 pav. Dalyvavimą visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje įtakoiantys veiksniai (procentais)

TDaugiausia įtakotų papildomos pajamos (60 proc.), darbo turėjimas (56 proc.) ir gerėjanti finansinė padėtis (55 proc.). Tai svarbūs veiksniai ne tik visuomeniniam aktyvumui, bet ir bendrai gyvenimo kokybei.

Labai svarbu buvo sužinoti, kurios naujos įstaigos galėtų būti reikalingos užmiesčio gyventojams. Respondentai skeptiškai įvertino daugelio naujų verslo šakų kūrimo galimybes šiose vietovėse (40 pav.).

40 pav. Respondentų nuomonė apie naujų įmonių kūrimo galimybes (procentais)

Respondentų nuomonė pasiskirstė labai skirtingai. Išryškėjo tik pageidavimas įkurti parduotuvę arba vietinį turgelį, kuriame būtų galima realizuoti pačių užaugintą žemės ūkio produkciją. Teigiamai vertintų žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės įkūrimą. Dalis apklaustųjų pritarė, kad reikia įkurti viešosios tvarkos apsaugos punktą, siuvyklą, kirpyklą. Visiškai nepopuliari idėja įkurti privatų vaikų darželį arba privačią mokyklą. Vis dar manoma, kad

šias paslaugas turi teikti tik valstybinės institucijos. Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų) centro kūrimo įdėjai prieštaravo 43 proc. respondentų.

Apibendrinant užmiesčio gyventojų nuomonės tyrimo rezultatus galima daryti prielaidą, kad ekonominė ir socialinė situacija yra sudėtinga. Vyrauja nepalanki demografinė situacija – užmiesčio vietovės „sensta“ dėl mažėjančio gimstamumo ir sparčiai augančios migracijos: jaunimas išvyksta gyventi į didmiesčius arba į kitas valstybes. Besikeičianti demografinė situacija stipriai veikia visą darbo rinką.

Gyventojų skaičiaus mažėjimą užmiesčio vietovėse neišvengiamai lydi paslaugų sferos nykimas – švietimo, sveikatos apsaugos ir kultūros įstaigų uždarymas. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad nemažai daliai apklaustųjų ne itin svarbūs atrodo švietimo įstaigų (vaikų darželių, mokyklų) ir kultūros centrų atkūrimo bei dvasingumo skatinimo uždaviniai. Kaip jau minėta, dauguma anksčiau užmiesčiuose veikusių švietimo įstaigų jau yra uždarytos. Todėl išryškėjo paradoksali situacija: jei užmiesčio gyvenvietėje nebėra vaikų, tai ir dešimtmečius čia veikusios mokyklos atkūrimo uždavinys atrodo nebeaktualus. Apie tai, kad padėtis netrukus gali pagerėti, įkūrus naujas įmones, net nesusimąstoma.

Kyla klausimas, kas ateityje plėtos verslą gyvenvietėse, kuriose daugumą sudarys pensininkai, neįgalieji ir neturintieji motyvacijos ieškotis darbo? Jokia paslaptis, kad užmiesčio gyventojai daug kur buvo įtikinti, esą didesnėse mokyklose jų vaikai įgis geresnį išsilavinimą, todėl jie ne itin prieštaravo ir jų vaikai pradėjo mokytis miesto mokyklose. Gerokai aptuštėjusios vietinės mokyklos buvo uždaromos. Sumažėjus miesteliuose gyventojų skaičiui, sumažėjo ir kultūros įstaigų teikiamų paslaugų poreikis. Daug kur liko tik bibliotekos, tačiau ir jose lankytojų skaičius mažėja. Dvasingumo skatinimas vis labiau materialėjančioje visuomenėje atrodo abstraktus, paliekamas savieigai, tarsi tai būtų tik šeimos ir asmens reikalas. Tokio uždavinio nematyti nei rajonų strateginiuose planuose, nei bendruomenių dienotvarkėse.

3.3.3 Užmiesčio seniūnijų seniūnų nuostatų ir esamos būklės analizė

Atliekant seniūnų apklausą anketavimo ir struktūrizuoto interviu būdu buvo gilinamasi, su kokiomis problemomis susiduria užmiesčio gyventojai, kaip būtų galima suaktyvinti vietinę ūkinę veiklą bei sukurti darbo vietas. Tyrime dalyvavo penki seniūnai ir dvi seniūnų pavadootojos.

Užmiesčio vietovėje veikiančios įstaigos ir jų veiklos situacija. Visose apklaustose seniūnijose veikia bibliotekos. Daugelyje seniūnijų jų veikia po vieną, tačiau Luokės ir Ryškėnų seniūnijose veikia po tris bibliotekas. Šios bibliotekos daugiausiai yra įsikūrusios po vienu stogu su kitomis kultūros, švietimo ir socialinėmis įstaigomis (pvz. seniūnijoje, kultūros namuose). Jose galima naudotis ir nemokama interneto prieiga. Tokiu būdu jos prisideda prie kaimo informacinės

atskirties mažinimo. Seniūnų teigimu, nemokamu internetu šiai dienai naudojami ir moksleiviai, ir vyresnio amžiaus žmonės.

Seniūnai patvirtino, kad visose seniūnijose, išskyrus Ryškėnų, veikia pašto skyriai. Nevarėnų seniūnija pažymėjo, kad turi du pašto skyrius. Vienas iš seniūnų teigė, jog „nepaisant to, kad dauguma mokesčių jau galima parduotuvėse Perlo terminale susimokėti, tačiau paštas kaime yra viena iš reikalingiausių įstaigų, kadangi gyventojai iš seno pripratimo pašte gali susimokėti mokesčius, užsisakyti laikraščius ir žurnalus bei atsiimti ar išsiųsti siuntas“. Kitas apklaustasis išreiškė savo pastebėjimą ir nuomonę, jog „šiais informacinių technologijų laikais pašto įstaigų poreikis mažėja, tačiau kaimuose jų paslaugos vis dar yra aktualios“.

Seniūnai patvirtino, jog jų administruojamose gyvenvietėse nėra kino teatro ar salės, kurioje būtų rodomi filmai. Todėl pasidomėjome, ar seniūnijos organizuoja ekskursijas į muziejus, teatrus ir kitus kultūros renginius. Atsakymai buvo skirtingi: penki seniūnai nurodė, jog seniūnijos organizuoja ekskursijas į kultūros renginius, o kiti du seniūnai atsakė, kad „*tokių pramogų neorganizuoja*“. Dauguma seniūnų mano, kad kultūrinė veikla stiprėja vietos bendruomenių dėka, ir tik du seniūnai mano, kad kultūrinė veikla nesikeičia. Žarėnų seniūno pavaduotoja akcentavo, kad **seniūnija yra tik rajono savivaldybės administracijos padalinys** ir vykdo jos nurodymus, todėl **kultūrinės veiklos organizavimas nėra įvardijamas tarp seniūnijos prioritetų**. Taip pat buvo pasidomėta, ar organizuojami verslo mokymai (seminarai) gyventojams seniūnijos iniciatyva ir visos seniūnijos atsakė teigiamai, išskyrus Luokės seniūniją. Kodėl Luokėje tokie mokymai neorganizuojami, seniūnas motyvų nepateikė.

Domėtasi, kaip seniūnijos skatina gyventojų sveiką gyvenseną. Trys seniūnijos nurodė to nedaranti, nes „neturinčios galimybių užsiimti šia veikla“, bet dalyvauja kitose seniūnijose organizuojamose sporto varžybose. Likusios seniūnijos skatina mankštintis, organizuoja šeimos sveiko gyvenimo būdo renginius, organizuoja varžybas, renka geriausius apylinkių sportininkus. Kasmet Degaičių seniūnijoje ir Telšių sporto mokykloje rengiamos įvairios sporto varžybos, kuriose dalyvauja seniūnijų sportininkai. Seniūnų nuomone, sportinė veikla padeda atitrūkti nuo sunkių darbų ir puoselėti sportinį aktyvumą bei sveiką gyvenseną. Tokiu būdu seniūnijos tampa patrauklesnės jaunimui, kuris siekia save realizuoti sportinėje veikloje.

Apklaustieji patvirtino, jog dauguma sveikatos priežiūros įstaigų sutelkta Telšių seniūnijoje. Rajono centre yra įsikūrusios 8 vaistinės, 4 stomatologų kabinetai (3 privatūs ir 1 savivaldybės), ligoninė, pirminės sveikatos priežiūros centras, privati šeimos gydymo įstaiga. Ryškėnų seniūnijoje yra net 3 pirminės sveikatos priežiūros centrai. Tačiau trys seniūnijos (Viešvėnų, Žarėnų, Gadūnavo) neturi pirminės sveikatos priežiūros centro, o keturios seniūnijos (Viešvėnų, Gadūnavo, Ryškėnų, Nevarėnų) neturi net vaistinės. Seniūnų nuomone, senyvo amžiaus kaimo gyventojams susidaro daug nepatogumų, kuomet reikia vykti keliolika ar net keliasdešimt

kilometrų į gydymo įstaigą ar vaistinę. Vienas seniūnas mano, kurio seniūnijoje nėra nei vaistinės, nei pirminės sveikatos priežiūros centro, todėl būtų naudinga steigti privačias šeimas (bendrosios praktikos) gydytojo įstaigas ir privačius stomatologų kabinetus kaimiškiose seniūnijose. Jis apgailestauja, jog kol kas šios įstaigos kaimo vietovėse nėra patrauklios, nes, pavyzdžiui, Nevarėnų seniūnijoje vaistinė užsidarė. Taip pat užsidarė ir veterinarijos vaistinė.

Pasidomėta, kaip seniūnai vertina viešojo maitinimo įstaigų veiklą Telšių rajone. Visi respondentai akcentavo, kad daugiausiai tokių įstaigų sutelkta Telšių mieste. Kitose seniūnijose yra tik viena arba net visai nėra viešojo maitinimo įstaigų, išskyrus mokyklose veikiančias valgyklas. Daugiausiai tokių maitinimo įstaigų turi Luokės seniūnija: 1 kavinę, 1 valgyklą ir net 2 individualias maisto ruošimo įmonės. Viena kavinė dar veikia Žarėnų seniūnijoje. Ryškėnų seniūnijoje nėra nė vienos viešojo maitinimo įstaigos, išskyrus pagrindinėse mokyklose veikiančias valgyklas. Taigi, išanalizavusios gyventojų poreikius, visuomeninės organizacijos galėtų pasinaudoti laisva rinkos niša, teikdamos turistams ir pačių seniūnijų gyventojams maitinimo ir apgyvendinimo paslaugas, pasinaudojus ES struktūrinių fondų parama.

Taip pat domėtasi, kurios ugdymo įstaigos dar veikia seniūnijose. Ikimokyklinio ugdymo įstaigos dar veikia penkiose seniūnijose, mokykla-darželis ir pagrindinė mokykla veikia trijose seniūnijose. Dvi pradinės mokyklos yra tik Ryškėnų seniūnijoje. Gimnazijas turi ne tik Telšių miestas ir Luokės miestelis. Seniūnų paklausus, kokios pasekmės jaučiamos uždarius daugelį mokyklų, visų atsakymai buvo panašūs. Uždarant mokyklas nyksta viltis, kad atsikels jaunos šeimos su vaikais. Vienas iš seniūnų akcentavo, kad „jaunimą palikti kaimus ir miestelius verčia darbo ir pajamų nebuvimas, o mokyklos uždarymas yra paskutinis lašas, verčiantis šeimai išvykti negrįžtamai ir įsitvirtinti miestuose“.

Pasidomėta, ar seniūnijose yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeimnininko) pastatų, kuriuos visuomeninės organizacijos ar verslininkai galėtų suremontuoti ir imtis ūkinės veiklos ar kitokios, naujas darbo vietas kuriančios veiklos. Penki seniūnai patvirtino, kad tokių pastatų tikrai yra, o Ryškėnų ir Viešvėnų seniūnijose nėra. Vienas seniūnas teigė, kad šie pastatai yra nebeveikiančios pradinės mokyklos, buvę kultūros namai ar kolūkių administraciniai pastatai. Nors dauguma seniūnų mano, jog nebenaudojamus pastatus dar būtų galima panaudoti seniūnijos gyventojų reikmėms, tačiau du apklaustieji nurodė, kad tokie pastatai jau baigia visiškai sunykti ir reikėtų daug lėšų jų remontui, todėl jų nebeįmanoma panaudoti seniūnijos gyventojų reikmėms. Tik vienas seniūnas tvirtai pareiškė, kad „kaimo vietovėse daugėja laisvų, nenaudojamų pastatų, kuriuose būtų galima įkurti naujas įmones ar įstaigas, tačiau reikia lyderio, kuris imtųsi kurti verslo projektą ar prašytų paramos iš ES, bet metai bėga ir jokios iniciatyvos niekas nesiima“. Lyderio dėka būtų galima sukurti naujų darbo vietų ir teikti paslaugas užmiesčio gyventojams.

Buvo domėtasi, kurias įmones ir įstaigas galima įkurti užmiesčio vietovėse, kad atsirastų naujų darbo vietų. Vienas iš seniūnų užsiminė, kad ir Telšių rajono strateginiame plane 2004-2020 m. numatyta rajone sukurti pramonei ir kitam verslui patrauklią infrastruktūrą, įgyvendinti aplinkosauginės priemonės, užtikrinančias darnią verslo plėtrą. Pramoninės zonos identifikavimas ir strateginis rėmimas yra viena iš galimybių pritraukti daugiau užsienio investicijų kapitalui formuoti, kuriant naujas darbo vietas.

Visi seniūnai ar jų pavaduotojai nurodė, jog seniūnijose yra bibliotekos – skaityklos. Daugelyje seniūnijų įsikūrė mokyklose veikiančios kultūros ir sporto centrai. Dauguma seniūnų teigė, jog reikalingiausios ir galinčios sukurti naujas darbo vietas yra žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės, statybos ir butų remonto darbų įmonės, pirtys, kirpyklos, žemės ūkio produktų parduotuvės ir turgeliai, maisto ir buitinių prekių parduotuvė, siuvykla, stalių ir buitinių technikos remonto dirbtuvės. Beveik visi seniūnai mano, jog netikslinga steigti viešbučius, kavines, užkandines, amatų dirbtuves, privačias mokyklas ir darželius. Vienas iš jų su tokia nuomone nesutiko ir siūlo Viešvėnuose steigti privačią mokyklą. Taip pat seniūnai mano netikslinga steigti vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centrus, nes daugelyje seniūnijų yra įkurtos tokios grupės. Veikia ir automobilių remonto dirbtuves kiekvienoje seniūnijoje. Tokių dirbtuvių yra. Dauguma seniūnų mano, jog netikslinga kurti verslo informacijos centrus bei teikti vertimo paslaugas. Trys seniūnai nurodė, kad netikslinga steigti senelių ir neįgaliųjų globos namus. Dviejose seniūnijose tokios įstaigos jau veikia. Kiti du seniūnai nurodė, kad būtų tikslinga įsteigti.

Paprašėme įvertinti, kiek šiuo metu yra gyventojų, išvykusių uždarbiauti į užsienį, kadangi seniūnai gali geriausiai įvertinti dabartinę situaciją. Penki seniūnai įvardijo, kad nedaug yra išvykusių. Tačiau visi seniūnai mano, kad nedaug yra ir grįžusių. Du seniūnai įvardijo, kad gana daug yra išvykusių uždarbiauti į užsienį. Keletas seniūnų akcentavo, kad seniūnija migracijos tokios statistikos neveda, todėl sunku pasakyti, kokia situacija yra iš tikrųjų.

Apklauskos metu buvo paprašyta įvertinti ūkinės veiklos pokyčius seniūnijose. Keturi iš septynių apklaustųjų nurodė, kad nėra tokių gerų pokyčių, jog ūkinė veikla stiprėtų arba būtų kuriamos naujos darbo vietos, tačiau du seniūnai nurodė, kad jų seniūnijose kuriamos naujos darbo vietos. Viešvėnų seniūno pavaduotoja pabrėžė, kad jų seniūnijoje švedų kompanija pastatė medienos apdirbimo fabriką ir daugelis vietinių žmonių jame įsidarbino.

Seniūnų paprašėme įvertinti užmiesčio vietovių saugumą ir jo pokyčius. Jų nuomonė šiuo klausimu pasidalijo. Vieni teigė, jog kriminogeninė situacija mažai keičiasi, bet didelių problemų nėra, o kiti pažymėjo, kad kriminogeninė situacija gerėja, gyventojai jaučiasi saugūs. Net penki seniūnai nurodė, jog daugiausiai problemų kelia asocialiai besielgiančios, girtuokliaujančios, nedarnios šeimos. Du seniūnai nurodė, kad problemų kelia pavieniai paaugliai ir asmenys,

piktnaudžiaujantieji alkoholiu. Luokės seniūnas įvardija, kad jiems daugiausia problemų kelia namuose neprižiūrimų vaikų grupės. Nevarėnų seniūnė nurodė turinti daugiausia bėdų su grįžusiais iš bausmės atlikimo vietų, su pavieniais paaugliais ir asmenimis, piktnaudžiaujantiems alkoholiu bei asocialiai besielgiančiomis, girtuokliaujančiomis, nedarniomis šeimomis. Vienas seniūnas šias problemas siūlo spręsti, pasinaudojant kitų seniūnijų patirtimi: aktyviausiems gyventojams tapti policijos rėmėjais ir kurti saugios kaimynystės grupes, kuomet kaimynai saugotų vieni kitų turtą ir sveikatą.

Keturi seniūnai nurodė, kad jų seniūnijose yra asmenų, neturinčių darbo arba vengiančių dirbti, tačiau tokie asmenys kol kas nekelia didelių problemų aplinkiniams. Luokės seniūnijoje neturinčių darbo arba vengiančių dirbti gyventojų nėra daug, tačiau jie jau kelia daug problemų. Ryškėnų ir Nevarėnų seniūnai mano, kad vengiančių darbo asmenų daugėja. Nė vienas iš apklaustųjų nesutinka su nuomone, jog tokių asmenų seniūnijose mažėja.

Seniūnų požiūris į bendruomenių veiklą ir galimybę kurti naujas darbo vietas. Keturi seniūnai nurodė, kad vietos bendruomenių veikla – gana energinga ir jų įtaka visuomenei auga. Du seniūnai mano, kad vietos bendruomenės tik pradeda stipinti savo veiklą, o vienas seniūnas mano, kad bendruomenių veikla mažai pastebima. Todėl domėjomės, ko trūksta, kad Telšių rajonas taptų ekonomiškai augančiu. Pasisakymai buvo įvairūs, tačiau daugelis seniūnų akcentavo, kad bendruomenėms trūksta iniciatyvos ir idėjų pritraukiant investuotojus, kurie sukurtų naujų darbo vietų užmiesčio vietovėse. Vienas seniūnų paminėjo, kad seniūnijoms reikėtų didesnio savarankiškumo, o vietos bendruomenių nariams - naujų idėjų ir ryžto juos įgyvendinti. Kita seniūnas dar pažymėjo, kad trūksta vienybės, draugiškumo, vyrauja didelis pavydas. Reikėtų sparčiai ruošti projektus investicijoms ir naujiems verslo planams įgyvendinti. Viena seniūnė pastebėjo: „Atrodo tarsi gyventojai nori, kad kažkas už juos kažką padarytų. Tingi, nenori būtų lyderiais“.

Apibendrinant seniūnų apklausą matome, kad ekonominė veikla Telšių užmiesčio seniūnijose mažai keičiasi. Kol kas beveik nekuriamos naujos darbo vietos, nors tokių galimybių būtų galima surasti. Užmiesčio gyventojams trūksta privačių odontologinių kabinetų ir medicinos punktų. Dėl vaistinių trūkumo ypač didelius nepatogumus patiria visi gyventojai. Vietos bendruomenės galėtų ryžtingiau imtis ūkinės veiklos: steigti žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės, statybos ir butų remonto darbų įmonės, pirtis, kirpyklas, žemės ūkio produktų parduotuves ir turgelius, maisto ir buitines prekių parduotuves, siuvyklas, stalių ir buitinės technikos remonto dirbtuves. Jų kūrimasis lemtų naujų darbo vietų atsiradimą ir duotų pajamų. Sąlygos bendruomeninei ūkinei veiklai kurti yra palankios, kadangi užmiesčio vietovėse yra daug nenaudojamų pastatų. Kriminogeninė situacija – patenkinama, tačiau asocialiai besielgiančios, girtuokliaujančios ir nedarnios šeimos kelia daugiausiai problemų. Tokią situaciją lemia bedarbystė, ekonominės

būklės pablogėjimas, alkoholizmas. Skiriamas mažas dėmesys jaunimo užimtumui. Vietos bendruomenėms reikia skatinti lyderius, kurie nebijotų imtis verslo projektų.

4. UŽMIESČIO RAIDOS PERSPEKTYVOS – BENDRUOMENINĖS VEIKLOS ORGANIZATORIŲ AKIMIS

Kaip jau minėta, užmiesčio bendruomenės yra tos organizacijos, kurios turi nemažai įtakos kaimo ir užmiesčio ateičiai, nes į bendruomenes buriasi iniciatyvūs gyventojai, kuriems ne tas pats, kaip užmiesčio žmonės gyvena šiandien, kokia jų ateitis, kaip gyvens jų vaikai. Telšių rajono VVG tinklapyje pateikiamas sąrašas, jog rajone yra 30 vietos bendruomenių. Kadangi kiekybinis tyrimas parodė, jog miestelių gyventojai dar labai sunkiai suvokia kiekvieno užmiesčio vietovės viziją ir galimybes dalyvauti ją įgyvendinant, tai spręsti šią problemą galėtų į ekonominę plėtrą orientuota vietos bendruomenių veikla ir jų nauji strateginiai planai, įgyvendinami nuo 2016 m. Kokybinio tyrimo metu su trimis ekspertais – rajono bendruomeninio judėjimo žinovais ir organizatoriais buvo nagrinėjamos galimybės plėtoti individualų (šeimos) ir bendruomeninį verslą, skatinti bendruomenes imtis aktyvios ekonominės veiklos, panaudojant vietinius išteklius ir ES struktūrinių fondų paramą.

Užmiesčio bendruomenių veiklos turinys. Domėtasi kokias ūkines, kultūrinės ir socialaus elgesio problemas įvardintų respondentai savo miesteliuose. Jų nuomonė sutapo su gyventojų apklausos duomenimis, jog ūkinių problemų šios vietovės neturi. Viena iš pirmininkių paminėjo, kad jų gyvenvietė yra „miegamasis rajonas“, kuriame sėkmingai ūkininkauja tik vienas stambus ūkininkas. Kultūrinių problemų dvi respondentės neįžvelgia, tačiau trečioji respondentė paminėjo, kad pagrindinė problema yra rūpestingumo ir bendradarbiavimo tarp vietinių gyventojų trūkumas. Ji sako: *„ruošiamės šventėms ir turime idėją, kad viena gatvė pasipuoštu šventiškai. Ar tai langus šventiškai pasipuoštų, ar tai girliandomis papuoštų lauko eglutės, kurie jas turi, tačiau tos gatvės gyventojai abejingai žiūri į šią idėją. Todėl mažai tikėtina, kad pavyktų tas sumanymas, kuris savotiškai papuoštų miestelį ir padarytų jį išskirtiniu iš kitų aplinkinių vietovių“*.

Vienas iš ekspertų paakcentavo, kad pagrindinis tikslas šioms metas yra paruošti visus reikalingus dokumentus kepyklėlei atidaryti. Įmonė jau įrengta, tik dokumentų surinkimas ir sutvarkymas užima daug laiko. Tuo laikotarpiu, kai vyko kepyklėlės įrengimas, buvo būtinybė dažnai rinktis į bendruomenės narių susirinkimus. Jie vykdavo bendruomenės namuose.

Dvi bendruomenių pirmininkės paminėjo, jog šioms metams neturėjo jokių tikslų, nes pasibaigus 2014 m. strateginiam planui nebesiėmė jokių projektų. Jų pagrindinis tikslas – parengti

naują strategiją nuo 2016 m. Taip pat jos paminėjo, kad bendruomenių susirinkimai vyksta palyginus retai, tik pagal poreikį. Gyventojai susirenka į turimus bendruomenių namus.

Užmiesčio bendruomenės aktyviai bendradarbiauja su kitomis vietos bendruomenėmis. Tai patvirtino visi trys respondentai. Bendradarbiaujama ne tik su rajono vietinėmis bendruomenėmis, bet ir su daugeliu kitų Lietuvos bendruomenių. Kai kurios bendruomenės glaudžiai bendradarbiauja su užsieniu – Latvijos, Švedijos, Slovakijos ir kitų valstybių bendruomenėmis. Respondentai papasakojo, kad bendradarbiavimo turinys apima bendrus projektus, pavyzdžiui, konkursus, susijusius su kultūrine pažintine veikla. Visos trys bendruomenės patvirtino, kad priklauso Kaimo bendruomenių sąjungai ir Telšių VVG. Taip pat respondentai minėjo, kad aktyviai dalyvauja Lietuvos kaimo tinklo veikloje. Tik vienas respondentų patikslino, kad yra užsiregistravę, bet jokios veiklos dar nevykdo.

Bendruomenių galimybės dalyvauti projektinėje veikloje ir gauti jai paramą. Tyrimo metu domėjomės, kokios bendruomenių galimybės dalyvauti projektinėje veikloje, kurioje būtų galimybės gauti ES paramą verslo ir naujų darbo vietų steigimui. Vienas iš respondentų trumpai atsakė, kad bendruomenė kol kas neprisideda prie verslo plėtros ir tokie planai brandinami tik ateičiai, bet paminėjo, kad vietiniai gyventojai kartais pasidomi, ar gali bendruomenė padėti parašyti projektą, norint gauti paramą. Tačiau jokios konkrečios veiklos iki šiol nevykdo. Kitoje užmiesčio vietovėje respondentas paminėjo, kad šiais metais bendruomenė padėjo verslininkei įrengti kavinę šalia laidojimo namų, nes buvo išreikštas seniūnijos gyventojų, kad reikalinga tokia viešojo maitinimo įstaiga. Tačiau šiuo metu ši veikla pristabdyta, nes pritrūko lėšų šiam projektui užbaigti.

Daugiausia naujų įstaigų, kuriamų savame miestelyje, nurodė trečiasis respondentas. Jis ir visa bendruomenė deda visas pastangas, kad būtų sėkmingai užbaigtas projektas kepyklėlės atidarymui. Taip pat ateities planuose yra vizija teikti socialines paslaugas vyresniems žmonėms ir atidaryti nedidelę valgyklėlę. Pašnekovas pasakojo, kad „*vietiniai gyventojai, ypač pagyvenę ir pensininkai, yra išreiškę nuomonę, kad būtų gerai įsteigti kavinukę, kurioje būtų galima pavalgyti šilto maisto. Dauguma pagyvenusių žmonių jau mažai begamina, todėl tokia kavinukė būtų puiki išeitis*“. Planuoja rašyti projektą ir dėti visas pastangas, kad sumanymas būtų įgyvendintas.

Taip pat pašnekovė paminėjo, kad miestelyje įsikūręs amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centras būtų naudingas turistams ir kitiems svečiams, atvykusiems apžiūrėti šalia miestelio esantį garsųjį Šatrijos kalną. Prie šio kalno atvyksta daug žmonių, nes jis apipintas daugybe legendų ir yra vienas aukščiausias kalnų ne tik Žemaitijoje. Šalia Šatrijos kalno galėtų vietiniai prekiauti su ta vietoje susijusiais suvenyrais ir kitokias dirbiniais.

Domėjomės, kaip bendruomenės sužino apie konkursus, skirtus organizacijų veiklos finansavimui. Visi vieningai paminėjo, kad domisi visomis naujienomis internetiniuose

puslapiuose, kuriuose rašoma apie galimybes rašyti projektus ir gauti finansinę paramą. Apie tai sužino ir iš kitų bendruomenių narių, nes glaudus bendradarbiavimas skatina dalintis naujausia informacija. Neretai bendruomenės, ar tai su vietinėmis, ar su kitos valstybės aktyviausiomis bendruomenėmis susivienija, siekdamos įgyvendinti bendrus projektus. Daugiausiai jos vykde bendrus kultūrinius projektus. Tačiau visi trys respondentai neatmetė galimybės susivienyti ruošiant verslo projektus, kurie būtų naudingi miestelių gyventojams ir duotu bendruomenei pajamų.

Pasidomėjus, kokiuose konkursuose dalyvavo bendruomenės, visi trys įvardijo, kad yra aktyvios ir dalyvauja daugelyje konkursų. Viena bendruomenė dalyvavo trijuose konkursuose, kuriuos organizavo Telšių VVG, ir aktyviai dalyvavo Žemės ūkio ministerijos rengtame konkurse. Kitas respondentas įvardijo, kad dalyvavo geriausios, aktyviosios bendruomenės konkurse ir laimėjo pirmąją vietą. Kitas respondentas paminėjo, kad dalyvavo kultūrinio pobūdžio konkursuose, tokiose kaip „Akimirka kelyje“, „Patenkintas vairuotojas“ ir pan.

Nuo įsikūrimo pradžios bendruomenės yra pateikusios labai daug paraiškų. Vienas respondentas įvardijo, kad apie 80 paraiškų yra pateikę ir tik labai maža dalis buvo atmesta. Kitas respondentas įvardijo, buvo pateikę tris paraiškas ir jas patvirtino, nors šias metais viena paraiška (įsigyti sceniniams rūbams) buvo atmesta. Kitas respondentas paminėjo, kad atmetė tas paraiškas, kurios buvo laimėtos tris metus iš eilės. Tokiu būdu suteikiama galimybė laimėti toms bendruomenėms, kurios dar nebuvo gavusios paramos.

Respondentų teiravomės, kokie bendruomenės projektai jau yra įgyvendinti, o kuriuos dar vykdo. Vienas iš respondentų paminėjo, kad įrengti bendruomenės namai, įrengta vaikų žaidimų aikštelė, sutvarkytas parkas. Šiuo metu nebevykdo jokių projektų. Kitas respondentas įvardijo, kad „*suremontuoti bendruomenės namai – pirtis, sukurtas skulptūrų parkas, miestelio centre projekto pagalba per upelį pastatytas tiltelis į salelę, dalyvauta projekte „Čia gera gyventi“*. *Dalyvavimas šiame projekte ir laimėjimas buvo geras postūmis dar didesniems darbams bei kitų projektų įgyvendinimams*“. Kitas respondentas taip pat įvardijo įgyvendintus reikšmingus projektus: vietos kapinėse įrengtas vandentiekis, sukurtas miestelio herbas, sutvarkyta teritorija prie tvenkinio, įrengta jaunimui krepšinio aikštelė ir kt. Šiuo metų stengiamasi užbaigti svarbų bendruomenei projektą – atidaryti kepyklėlę.

Pasidomėjome, ar kitiems metams planuojama imtis verslo projektų, kurie leistų bendruomenei gauti lėšų. Atsakymai buvo įvairūs. Vienas respondentas įvardijo, kad šiuo metu nieko neplanuoja, bet ateityje tokios galimybės neatmeta. Kitas akcentavo, kad būtinai imsis iniciatyvos rašyti projektą, nes nori įsteigti viešo maitinimo įstaigą (valgyklą), tačiau nuogaustauja, kad vis mažiau atsiranda aktyvistų, kurie padėtų įgyvendinti sumanymus. Trečiasis respondentas įvardijo, kad dabartinis tikslas yra susitvarkyti visus formalumus ir gauti papildomų lėšų kavinės

atidarymui. Ateityje norėtų pėdėti miestelio autoremontininkams atsidaryti automobilių remonto dirbtuves.

Bendruomenių bendradarbiavimas su savivaldos institucijomis. Tyrimo metu domėjomės, kaip sekasi bendradarbiauti su seniūnija ir savivaldybės institucijomis. Visi atsakė, kad savivaldos institucijos ir net aukščiausi tų institucijų darbuotojai visokeriopai padeda bendruomenės spręsti jų problemas. Vienas respondentas įvardijo, kad su savivaldybe yra sudariusi patalpų, kuriomis naudojasi bendruomenė, panaudos sutartį. Visi respondentai paminėjo, kad savivaldybės padeda finansiškai, rengiant projektus, organizuojant šventes ir kitus renginius, konsultuoja visais aktualiais bendruomenei klausimais. Seniūnai ir administracijos direktorius visada įtraukia bendruomenės narius į priėmimą sprendimų, kurie aktualūs vietos bendruomenėms. Vienas iš respondentų patikslino, kad būtina bendradarbiauti savivaldos institucijomis su bendruomenės pirmininkais, nes priimant sprendimus, kurie aktualūs vėtos bendruomenėms, reikia ir bendruomenės pritarimo.

Didžiausios kliūtys, trukdančios bendruomenėms imtis ekonominės veiklos, respondentų nuomone, yra „lyderių stoka ir baimė prisiimti atsakomybę“. Respondentai beveik vieningai teigė, kad bendruomenėse neretai trūksta bendruomeniškumo. Vienas iš respondentų akcentavo ne tik žmogiškųjų, bet ir materialinių išteklių, taip vadinamojo „pradinio kapitalo“ bei verslumo įgūdžių stoką. Kitas respondentų mano, kad reikėtų mažinti „biurokratinis“ projektų įgyvendinimo reikalavimus, supaprastinti viešųjų pirkimų procedūras užmiesčio bendruomenėms, o bendruomenės pirmininkui ir buhalterui atlyginti veiklos administracines išlaidas. Jis įvardijo baimės jausmą, „kad vėl reikės minti milžiniškus valdžios koridorius“, norint įgyvendinti vietos bendruomenei reikšmingą projektą.

Telšių Vietos veiklos Grupės veiklos analizė. Telšių VVG 2008 – 2014 m. strategijoje pažymima, kad Vietos veiklos grupė buvo įregistruota 2004 m. spalio 6 d. ir jai suteiktas asociacijos statusas. Įstatai patvirtinti 2004 m. spalio 6 d. Jais vadovaujantis VVG pradėjo savo veiklą. Įkūrus VVG piliečiai įgijo didesnes galimybes burtis į interesų grupes, išreikšti savo poreikius ir prioritetus, imtis aktyvaus vaidmens visuomeniniame gyvenime.

Telšių rajono Vietos veiklos grupė jungia visame rajone veikiančias bendruomenes. VVG uždaviniai: skatinti užmiesčio gyventojus vertinti esamą padėtį, galvoti apie savo gyvenvietės perspektyvas, parengti vietos plėtros strategiją, inicijuoti novatoriškus užmiesčio plėtros projektus, organizuoti finansinių išteklių vietos plėtros strategijai paiešką. VVG lyderiai siekia, kad visos socialinės ir demografinės grupės būtų sutelktos siekti bendro tikslo.

Lietuvoje įsikūrusios VVG plečia savo veiklos sritis, peržengia savo teritorijos ribas ir glaudžiai bendradarbiauja su kitų valstybių VVG. Minėto darbo koordinavimui kurtas VVG tinklas, kuris skleidžia projektų vykdymo patirtį, informuoja apie veiklos pokyčius. Nuo 2008 m. balandžio 15

d. Telšių r. VVG tapo tikroju tinklo nariu. Tinklo susirinkimuose VVG nariai aktyviai dalyvauja diskusijose ir teikia pasiūlymus.

VVG jau sukaupė patirtį, kaip rašyti ir įgyvendinti įvairius projektus. Keletą įgyvendintų svarbių projektų paminėsime: „Techninė parama kaimo vietovių studijoms, jų vertinimui, paraiškų paramai gauti parengimui, atsižvelgiant į susijusių gyventojų poreikius, parengtos bandomosios strategijos tobulinimui, siekiant pasirengti Leader + metodo įgyvendinimui 2007-2013 metais“; konferencija „Kaimo bendruomenių organizacijų galimybės ir perspektyvos pasinaudoti ES parama 2008-2013 m. laikotarpiui“ ir kt. Šiais metais ruošiamasi naujai „Vietos plėtros 2015-2020 metų strategijos“ prioritetų ir rodiklių parengimui ir įgyvendinimui.

Įsikūrusi VVG taikė „principą iš apačios“. Jo esmę sudaro tai, kad rengiant integruotą užmiesčio plėtros strategiją buvo pradėta ne nuo valdininkų kabinetų, o įtraukiant bendruomenių narius, sudarant jiems sąlygas įvertinti padėtį konkrečioje vietovėje ir teikti siūlymus, sudaryti sąlygas patiems dalyvauti priimant galutinį sprendimą. „Leader+“ dviasia suteikė didelį impulsą užmiesčio gyventojų pilietiniam aktyvumui ir skatina atsakomybę už užmiesčio ateitį. Apie šio metodo sėkmingą taikymą patvirtino ir kokybinio tyrimo metu respondentų išsakyta nuomone, kad bendruomenių nariai kviečiami dalyvauti priimant svarbius sprendimus.

VVG misija, rengiant 2008 – 2014 m. strategiją, buvo orientuota telkti užmiesčio gyventojus perspektyviam pertvarkymui; įtraukti bendruomenes ir visą intelektualinį potencialą į strategijos rengimą ir įgyvendinimą. Pagrindiniai prioritetai buvo: užmiesčio verslų įvairinimas, gyventojų užimtumo ir pajamų didinimas; visuomeninės paskirties pastatų atnaujinimas, pritaikant juos bendruomenės poreikiams; viešosios infrastruktūros sutvarkymas, atnaujinant ir išsaugant kaimo kraštovaizdžio ir kultūros paveldo komponentus. Kokybinio tyrimo metu surinkta informacija patvirtinta, kad šiuos tikslus pavyko įgyvendinti: bendruomenės įkūrė naujas įmones ir darbo vietas, remontavosi bendruomenės buveines, buvo įvykdyti projektai, skirti kraštovaizdžio gerinimui.

Apibendrinant tyrimo rezultatus išryškėjo, kad bendruomenės turi visas galimybes dalyvauti projektinėje veiklose ir gauti paramą naujų darbo vietų kūrimui. Telšių rajono VVG tikslas – skatinti užmiesčio gyventojus vertinti susiklosčiusią padėtį ir galvoti apie jų vietovių ateities perspektyvas. Ruošiami naujiems vietos plėtros strateginiai planai. Siekiama inicijuoti novatoriškus užmiesčio plėtros projektus, organizuoti finansinių išteklių vietos plėtros strategijai įgyvendinti paiešką. VVG lyderiai aktyviai siekia, kad visos socialinės ir demografinės grupės būtų sutelktos siekti bendro tikslo. Šiuo metu bendruomenės ruošiasi naujam strateginiam planui, kuris bus vykdomas nuo 2016 m., todėl baigia pradėtus projektus. Bendruomenių lyderiai mato galimybes imtis verslo projektų.

Pagrindinė išryškėjusi problema yra ta, kad bendruomenėse mažėja lyderių, kurie imtųsi iniciatyvos rengti verslo projektus. Mažėja iniciatyvių žmonių, kurie nebijotų atsakomybės, sugebėtų suburti komandą ir bendromis jėgomis įgyvendintų ne vieną projektą bendruomenės labui. Tačiau bendradarbiavimas su savivaldos institucijomis yra labai glaudus. Bendruomenės kreipiasi į seniūnijas ir prašo pagalbos rengiant ir vykdant projektus. Valstybinių institucijų ir bendruomenės lyderių glaudus bendradarbiavimas sudaro visas būtinas sąlygas miesteliuose steigti naujas įmones ir tokiu būdu mažinti kaimiškųjų vietovių ekonominę atskirtį.

IŠVADOS

Telšių rajono savivaldybės užmiesčio vietovės yra integruota rajono teritorijos sudėtinė dalis, turinti savitą urbanistinę, demografinę, ūkinę ir socialinę sanklodą. Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Telšių rajono savivaldybės užmiesčio vietovėse vyksta gilūs ekonominio ir socialinio pobūdžio sunkiai prognozuojami ir nelengvai valdomi procesai. Jie daugiausia susiję su pagrindine užmiesčio gyventojų ekonomine veikla - žemės ūkiu. Dėl objektyvių veiksnių darbo našumas ir veiklos pajamingumas žemės ūkyje yra mažesnis negu kitose ekonominės veiklos sferose. Tai lemia užmiesčio gyventojų žemesnį gyvenimo lygį ir mažiau išplėtotą infrastruktūrą negu miestuose. Padėti sunkina užsitęsusi žemės ūkio reforma, sudėtingas užmiesčio gyventojų prisitaikymas prie rinkos ekonomikos sąlygų, pasikeitusios žemės ūkio ir maisto produktų rinkos, Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą.

Empirinis tyrimas parodė, kad didžiausia Telšių rajono užmiesčio vietovių problema yra bedarbystė, sąlygojanti jų ištuštėjimą. Kuo toliau nuo rajono centro yra nutolusi užmiesčio vietovė, tuo labiau joje paplitęs nedarbas. Todėl šioms vietovėms turėtų būti skiriamas didelis dėmesys, skatinant užimtumą, keliant darbuotojų kvalifikaciją bei kuriant atitinkamą socialinę aplinką išsilavinusiems žmonėms.

Empirinis tyrimas parodė, kad pagrindinis pragyvenimo šaltinis yra alga, pensija arba kitų šeimos narių parama. Labai maža gyventojų dalis pragyvena iš privataus verslo. Dauguma apklaustųjų nurodė, kad neturi nuosavo ūkio ar neagrarinio verslo. Ūkininkai dažniausiai turi mišrios paskirties arba javų ūkius. Ekonomikos plėtrą stabdo akivaizdžiai nepakankamas dėmesys smulkiajam verslui užmiesčio vietovėse. Tyrimas atskleidė, kad vertindami gyvenviečių perspektyvas daugelis apklaustųjų nėra nusiteikę optimistiškai. Daugiausiai respondentų teigia, kad jų gyvenvietės tuštėja.

Užmiesčio vietovėse reikėtų geriau išnaudoti galimybes kurti žemės ūkio parduotuves ir turgelius, taip pat žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonės. Respondentų nuomone tikslinga būtų įkurti ir viešosios tvarkos apsaugos centrus, siuvelyklas, kirpyklas. Ūkinės veiklos efektyvumą gerokai lemtų jos įvairovė: jei kuri nors veikla tampa nepaklausia (nors ir laikinai), patiriamus nuostolius galėtų kompensuoti kitos, labiau paklausios ūkinės neagrarinės veiklos.

Analizuojant aštriausias dabartinių gyvenviečių problemas apklausos dalyviai išskyrė darbo vietų mažėjimą išsilavinusiems žmonėms, ūkinės veiklos silpnėjimą ir išplitusį girtavimą, lemiantį nevalyvumą ir abejingumą tiek gyvenvietės, tiek valstybės raidai. Nors respondentai nurodė, kad neketina išvykti iš Lietuvos, tačiau, kaip ekonominių problemų sprendimo išeitį dalis jų svarsto apie emigraciją.

Vietos bendruomenės, rengdamos naują strategiją nuo 2016 m., turėtų perorientuoti savo veiklą, sutelkdamos pastangas ekonominės plėtotės projektų rengimui, naujų darbo vietų kūrimui, gyvenvietės investicinio patrauklumo didinimui. Žemės ūkio parduotuvių, turgelių ir žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių kūrimas galėtų tapti perspektyviausia ir galinčia duoti daugiausiai pajamų veikla. Tyrimas parodė, kad dauguma bendruomenių nesiryžta imtis verslo projektų, bijodamos prisiimti atsakomybę, o taip pat dėl iniciatyvos ir verslumo stokos. Tačiau dauguma jų yra pajėgios imtis bendruomeninio verslo, nes turi sukaupusios nemažai patirties, įgyvendinat įvairius kultūrinius projektus ir mokėdamos juos administruoti, taip pat pasinaudoti patirtimi tų bendruomenių, kurios jau imasi verslumo projektų.

Seniūnų interviu rezultatai parodė, jog užmiesčio gyventojams trūksta odontologų kabinetų ir pirminės sveikatos priežiūros punktų. Vaistinių trūkumas sąlygoja didelius nepatogumus užmiesčio gyventojams.

Vietos bendruomenės galėtų imtis įvairios ūkinės veiklos: kurti amatų centrus, stalių dirbtuves, buitinės technikos remonto dirbtuves, žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuves ar žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmones. Tokia bendruomenių veikla būtų perspektyviausia ir svarbiausia, duodanti pajamų. Užmiesčio bendruomenės, siekiančios plėtoti verslą ir užsiimti alternatyvia žemės ūkiui arba netradicine agrarine veikla, gali teikti socialines paslaugas, pavyzdžiui, pagalba neįgaliesiems arba senyvo amžiaus asmenims, kurie jau nebegali save tinkamai pasirūpinti, priežiūra ir kt.

Užmiesčio bendruomenių aktyvistai pažymėjo, kad bendruomeninio verslo plėtrą riboja jaunimo stoka ir susiformavęs neigiamas gyventojų požiūris į agrarinės ir neagrarinės veiklos stiprinimą. Nebėra gyvenvietėse lyderių, kurie nebijotų imtis verslo projektų ir kurtų naujas darbo vietas likusiems gyventojams. Iniciatyvių ir optimistiškai nusiteikusių iniciatorių liko labai mažai, todėl tik keletas įmonių yra įsikūrusios užmiestyje. Bendruomenės gali geriausiai žinoti vietinius išteklius ir optimalaus jų panaudojimo galimybes, todėl galėtų pasiūlyti, kokia neagrarinė veikla būtų efektyviausia kiekvienoje seniūnijoje.

Šiame tyrime iškelta hipotezė, kad vietos bendruomenės galės sėkmingai plėtoti savo ekonominę veiklą, jei jos kryptys bus specializuotos, atsižvelgiant į gamtos, finansinius ir žmonių išteklius, yra susijusi su vietovių galimų tikslinių mikrorajonų kūrimo idėja, kuri šiuo metu dar niekur nėra įgyvendinta. Jos perspektyvumą gali atskleisti nauji tyrimai. Šiuo metu išryškėjo tik tai, kad beveik kiekviename kaimiškajame rajone galėtų atsirasti šie mikrorajonai: naujų gyvenviečių, perspektyvios agrarinės ir industrinės veiklos bei relaksacinės zonos. Jų teritorija ir veiklos turinys priklauso nuo vietinių išteklių ir kitų galimybių, lemiančių investicinį patrauklumą.

Telšių rajono gyventojų struktūros pokyčiams neigiamą poveikį daro migraciniai ir politiniai veiksniai. Jaunų gyventojų atokesnėse gyvenvietėse mažėja, nes jie nenori įsikurti tokiose gyvenvietėse dėl nepakankamų savirealizacijos galimybių ir žemo pragyvenimo lygio. Vietos bendruomenės turėtų intensyviau prisidėti prie Telšių rajono užmiesčio vietovių ekonominės ir socialinės pažangos, vykdydamos bendruomeninio (kooperatinio) verslo skatinimo projektus, leidžiančius kurti naujas darbo vietas, įvairinti šių vietovių ekonominę veiklą, išnaudoti jų infrastruktūros, žmonių ir gamtos išteklius, populiarinti vietinio verslo pasiekimus.

REKOMENDACIJOS

Tyrimo metu gauta informacija apie Telšių rajono gyventojų struktūros ir jų ekonominėje veikloje įvykusius pokyčius. Tuos pokyčius sukeliantys veiksniai išryškina atokesnių žemo urbanizacijos lygio vietovių pagrindines problemas. Tyrimo rezultatai gali būti panaudoti, kuriant naujus VVG strateginius planams, Telšių rajono seniūnijų planus, sudarant priemonių rinkinį, kuris pagerintų gyventojų struktūrą, padidintų gyvenviečių konkurencinį patrauklumą. Su tyrimo išvadomis ir rekomendacijomis susipažinusi vietinė valdžia ir gyventojai gali gauti naujos informacijos apie savo gyvenvietes ir imtis iniciatyvos keičiant esamą padėtį.

Telšių rajono ekonominės ir socialinės aplinkos tyrimas parodė, jog didelė problema yra tai, jog gyvenvietės tuštėja. Daugiausia respondentų nurodė, jog trūksta jaunimo, o jo mažėjimą lemia darbo vietų stoka. Gyventojai renkasi emigraciją kaip ekonominių problemų pagrindinę sprendimo išeitį. Todėl būtina **viešojo administravimo institucijoms** parengti pasiūlymus išvykusiems, kad jie sugrįžtų ir imtųsi agrarinės ar neagrarinės veiklos gimtajame krašte. Planuojančius grįžti gyventojus būtina skatinti pritraukti užsienio investicijas į Telšių rajoną. Pavyzdžiui, dirbantis užsienio kompanijoje kraštietis sukurtų užsienio kompanijos filialą Telšių rajone, taptų šios įmonės akcininku bei sukurtų naujų darbo vietų. Taip būtų mažinama bedarbiystė Telšių rajone ir skatinamas emigrantų sugrįžimas.

Viešojo administravimo institucijoms būtina sudaryti sąlygas, jog žymiai didesnė dabartinių bedarbių dalis ryžtųsi kurti savo verslą. Tokiu būdu užimtumo problema būtų sprendžiama žymiai sparčiau. Atsakingų institucijų dėmesys asmenims neturintiems darbo, o ypač ilgalaikiams bedarbiams turėtų būti žymiai didesnis, nei yra šiuo metu. Tyrimai atlikti Telšių rajono vietovėse parodė, jog didelė dalis gyventojų neturi nuosavos žemės, kurią galėtų panaudoti efektyviai ūkinei ar kitai veiklai. Vietinės valdžios atstovams rekomenduotina teikti pagalbą žmonėms, kurie pageidautų tvarkyti 6 – 15 arų sklypus. Jaunoms šeimoms būtų galima suteikti iki 1 ha dydžio sodybinius sklypus, kurie atvertų naujas galimybes augančios kartos verslumo. Mažieji šeimos ūkiai galėtų imtis alternatyvios agrarinės veiklos: auginti daržoves, vaismedžius ir vaiskrūmius, vaistažoles, dekoratyvinius augalus. Didesnė sodybinio sklypo erdvė leistų užsiimti smulkiuoju verslu: auginti ir pardavinėti gėles ir prieskonines daržoves, remontuoti buitinę techniką, gaminti namų apyvokos reikmenis ir kt. Taip užmiesčio gyventojai susikurtų sau ir savo artimiesiems darbo vietas, gautų pajamų.

Būtinai reikia skatinti **vietos bendruomenes** užsiimti ekonomine veikla. Bendruomenės galėtų imtis socialinio verslo ir teikti socialines paslaugas pagyvenusiems, neįgalumą turintiems ir silpnos sveikatos užmiesčio gyventojams, kaip tai planuoja padaryti Luokės bendruomenė. Tokiu

pavyzdžiu gali pasinaudoti ir kitos bendruomenės. Užmiesčio bendruomenės lengvatinėmis sąlygomis galėtų teikti socialines paslaugas: pagyvenusių asmenų aptarnavimas, maitinimo organizavimas (kai maistas pristatomas iš kitų tarnybų), namų tvarkymas, įvairių pavedimų vykdymas (mokesčių sumokėjimas, dokumentų sutvarkymas ir kt.), kitokių ūkinių darbų atlikimas.

Taip pat bendruomenės galėtų kurti papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centrus, naujus sporto ir laisvalaikio centrus vaikams, paaugliams ir dirbančiam jaunimui. Taip pat būtų tikslinga atgaivinti senuosius amatus (kalvių, stalių, baldžių, akmenskaldžių, vežimų gamintojų ir pan.) bei skatinti tautodailininkų (tapybos, medžio drožybos, dailiosios keramikos, audimo, mezgimo ir pan.) veiklą.

Būtina skatinti užmiesčio bendruomenių aktyvumą, į veiklą įtraukiant likusį jaunimą. Aktyvios ir stiprios vietos bendruomenės galėtų atgaivinti senąsias užmiesčio tradicijas, dalintis gerąja patirtimi ir tapti versliomis bendruomenėmis. Kultūrinę veiklą siūloma organizuoti susivienijus visoms užmiesčio vietovėse veikiančioms organizacijoms, kadangi tik bendra veikla ir organizuotumas paskatins gyventojų visuomeniškumą.

Tyrimo metu išryškėjo, kad užmiesčio vietovėse yra daug nebenaudojamų ir apleistų pastatų. Pasinaudojant Europos Sąjungos paramomis būtų galima tokiuose pastatuose įkurti naujų įmonių pagrindines būstines, įdarbinti užmiesčio gyventojus ir tokiu būdu užmiesčio vietoves padaryti patrauklias esamiems gyventojams bei pritraukti į gimtinę grįžti emigrantus.

LITERATŪRA

Mokslo monografijos, studijos, vadovėliai, mokslo darbų apžvalgos, mokslo straipsniai:

1. Ratkevičienė V., Kocai E. (2013). Socioekonominė Lietuvos kaimo būklė: ūkininkavimo aspektai“. // Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, 1(3). Šiaulių universitetas. Vilnius: BMK leidykla.
2. Atkočiūnienė V. (2008). Kaimo vietovės pokyčių valdymas pagal principą „iš apačios į viršų“. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 2 (11), p. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Bendrojo vertinimo modelis Lietuvoje: dabartinė situacija ir ateities planai. Nacionalinė 4-oji Bendrojo vertinimo modelio konferencija.
4. Ribašauskienė Erika, Šalengaitė Diana (2013). Tinklaveika darnaus kaimo vystymosi kontekste: Lietuvos kaimo tinklo atvejis: Mokslo studija.
5. Šeižė V., Jasaitis J. (2012). Kaimiškųjų vietovių ekonominės mikroregionizacijos perspektyvos: Pakruojo rajono atvejis. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3 (27), 45-57 p. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Jasaitis J. Ratkevičienė V. (2012). Kaimo situacijos pokyčiai – vienas iš svarbiausių iššūkių Lietuvos regioninei politikai. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3 (27), 80-92 p. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
7. Atkočiūnienė, V., Vabolytė, K., (2011) Alytaus rajono socialinės infrastruktūros paslaugų prieinamumas kaimo gyventojams. Lietuvos žemės ūkio universitetas.
8. Vanagas J. (2008). Urbanistikos pagrindai. Vilnius.
9. Vosyliūtė A. (2008). Kaimo žmonės: problemos ir lūkesčiai. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2 (11). 258 -265
10. Jasaitis J. (2010). Antropologiniai atokesnių ir neurbanizuotų vietovių raidos strateginio valdymo aspektai. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. I dalis. ISSN 1648-9098. Nr.3(19), p. 12–22.
11. Jasaitis J. (2014). Kaimiškųjų vietovių strateginis valdymas. Metodinis leidinys savivaldybių darbuotojams. Vilnius.
12. Jasaitis J. (2014). Užmiesčio raidos klausimai. Vilnius
13. Jasaitis J. (2014). Neurbanizuotų ir žemo urbanizacijos lygio vietovių vaidmens pokyčiai tinklaveikos visuomenėje. Mokslo darbų apžvalga. Šiauliai.
14. Jasinskas E. (2012). Valstybės paramos įtaka ūkininkų ūkių plėtrai. Monografija. Vilnius.
15. Stankūnienė V., Jasilionis D., Mikulionienė S., Sipavičienė A. (2007). Lietuvos demografinės raidos iššūkiai. Vilnius.
16. Blebienė A. (2008.) Lietuvos gyventojai ir šeima per 18 Nepriklausomybės metų. Kaunas: LUTUTĖ
17. Elsbergas S. (2008). Ar baigta žemės reforma?. // Lietuvos žemėtvarkos istorijos chrestomatija. Vilnius.
18. Maslauskaitė A. (2006). Namų ūkis, šeima, santuoka, gimstamumas. // Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida. Vilnius.
19. Stanikūnas D. (2001). Konkurencingas žemės ūkis ir jo svarba šalies ekonomikai. Vilnius.
20. Atkočiūnienė V. (2013). Kaimo pokyčių vadyba. Kaunas.
21. Poviliūnas A. (2008). Socialinės inovacijos kaimo plėtrai. Vilnius.
22. Daugirdas V., Burneika D., Kriačiūnas E., Ribokas G., Stanaitis S., Uberavičienė R. (2013). Lietuvos retai apgyvendintos teritorijos. Monografija. Vilnius.
23. Kaimo bendruomenių plėtra (2004). Kolektyvinė monografija. Kaunas.

24. Atkočiūnienė V., Navasaitienė S. (2013). Kaimo bendruomenių vaidmuo skatinant jaunimo verslumą. // Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje, 1(5). Šiaulių universitetas. Vilnius: BMK leidykla.
25. Jasaitis J. (2006). Kaimo raidos tyrimų kompleksiško problema. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 1 (6), 87–9542.
26. Vosyliūtė A. (2008). Kaimo žmonės: problemos ir lūkesčiai. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2 (11). 258 -265.
27. Jasaitis J. (2009). Konferencijų „Šiuolaikinio Kaimo Vizija“ Konceptija ir Misija. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3 (16). 14–20.
28. Dužinskas R., Ratkevičienė V., Jasaitis J. (2007). Ūkinės veiklos įvairovės skatinimas kaimiškiose vietovėse: lūkesčiai ir galimybės. Žemės ūkio mokslai.
29. Baležentis T., Baležentis A., Kriščiukaitienė I. (2013). Returns to scale in Lithuanian family farms: a qualitative approach. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos . 3 (31). 180-189.
30. Vidickienė D., Melnikienė R. (2014). Kaimo politikos evoliucija. Monografija. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
31. Kuliešis G., Pareiginė L. (2011). Lietuvos kaimo raidos tendencijos. Mokslo studija.
32. Lietuvos statistikos departamentas (2014). 10 metų Europos Sąjungoje Lietuva 2004-2014m.
33. Jasaitis J. (2014). Antropologinė strateginio valdymo metodologija. Skirtingo urbanizacijos lygio vietovių strateginės plėtros kryptys. Straipsnių rinkinys.
34. Aleksa V., Jasaitis J. (2013). Profesorius Jonas Pranas Aleksa ir jo idėjos ateities Lietuvai. Studija. Vilnius.
35. Tamošiūnas T., Šiaulianskienė E. (2010). Kaimo plėtros strateginis valdymas: Radviliškio rajono vietos veiklos grupės strategijų analizė. // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. 3 (19). 226–237.
36. Melnikienė R. (2012). Žemės ūkio pasiekimai ir prioritetinės vystymo kryptys. // Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2011. 7-17.
37. Atkočiūnienė V. (2010). Kaimo ir miesto bendruomenių vaidmuo ir ryšiai. Konferencija „Vietos savivalda ir bendruomenės Lietuvoje“.
38. Lietuvos žemė ir maisto ūkis 2014. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas (2015) Vilnius .
39. Atkočiūnienė V., Aleksandravičius A., Kiaušienė I., Vazonienė G., Pakeltienė R., Lukė R. (2015). Kaimo socialinės infrastruktūros vystymas siekiant užtikrinti teritorinę ir socialinę sanglaudą. Mokslo studija.
40. Mečislovas T. (2008). Kaimas lūžio metais: Lietuvos žemdirbių sąjūdžio idėjų ir veiksmų dvidešimtmetis. Kaunas.
41. Poviliūnas Antanas (2008). Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida. Monografija. Vilnius.
42. LEADER bendruomenių inicijuota vietos plėtra (BIVP) 2014-2020 m. pagal ES teisės aktų projektus (2013). Žemės ūkio ministerijos kaimo plėtros departamentas. Vilnius
43. Lietuvos ekonomikos raida. Gyventojai ir socialinė statistika (2015). Vilnius
44. Telšių rajono savivaldybės visuomenės sveikatos stebėsenos 2014 m. ataskaita (2015). Telšiai

Internetiniai šaltiniai:

45. Ūkininkų ūkio registras. Prieiga per internetą: <http://www.vic.lt/?mid=213> [Žiūrėta 2015.10.13]
46. Telšių rajono savivaldybės geografinė padėtis. Internetinė prieiga: <http://maps.lt/lt/zemelapis> [žiūrėta 2015.11.14]

47. Balčiūnaitė D. (2015). Europos parlamentaras B. Ropė: „Lietuvos ūkio sektoriuje – krizė“. Internetinė prieiga: <http://www.fm99.lt/zembirbiai-diskutavo-del-situacijos-pieno-rinkoje> [žiūrėta 2015.10.26]
48. Lietuvos ir Pasaulio analitika. Internetinė prieiga: <https://valstybe.wordpress.com/2011/01/10/seniuniju-reforma-tai-apie-ka-bubilius-kybys-niekada-nepagalvotu>. [žiūrėta 2015.11.14]
49. Melnikienė R. (2012). Akivaizdu, kad tarp žemės ūkio politikos ir kaimo politikos nebegalime dėti lygybės ženklą. Internetinė prieiga: <http://www.veidas.lt/r-melnikiene-akivaizdu-kad-tarp-zemes-ukio-politikos-ir-kaimo-politikos-nebegalime-deti-lygybes-zenklo> [žiūrėta 2015.10.25]
50. Stankevičiūtė – Vilimienė R. (2014). Inovatyvūs kultūros akcentai (kaimo strategijos patirtis). Internetinė prieiga: http://www.keliuociucas.rvb.lt/PrieNemunelio/konferencijos/ppt/KF_NVO%20patirtys_2014-04-15.pdf [žiūrėta 2015.10.25]
51. Nubrėžtos naujos kooperacijos formos ir perspektyvos. Internetinė prieiga: <http://www.zmmc.lt/lt/naujienos/3-karstos-naujienos/539-nubrtos-naujos-kooperacijos-formos-ir-perspektyvos.html> [žiūrėta 2015.10.25]
52. LŽŪKA kooperacijos kelias. Internetinė prieiga: <http://www.koopkelias.lt/apie.php?act=1> [žiūrėta 2015.10.25].
53. Smulkūs ūkiai permainų neišvengs. Lietuvos agrarinės raidos institutas. Internetinė prieiga: <http://laei.lt/?mt=publikacijos&straipsnis=162&metai=2004> [žiūrėta 2015-10-14]
54. Ribašauskienė E. (2005). Kas verčiasi žemės ūkiu Lietuvoje? Internetinė prieiga: http://www.manoukis.lt/print_forms/print_st_z.php?s=690&z=33 [žiūrėta 2015-10-06]
55. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. ES parama. Internetinė prieiga: <http://www.socmin.lt/lt/es-parama.html>, žiūrėta [2014-11.25].
56. Ekonominė analizė - modernus ūkio valdymas. Prieiga per internetą: <http://manoukis.lt/mano-ukis-zurnalas/agroverslas/2616-ekonomine-analize-modernus-ukio-valdymas>. [žiūrėta 2015-06-28];
57. Lietuvos kaimo raidos tendencijos: Mokslo studija (2012), [žiūrėta 2014-12-18]. Prieiga per internetą: <http://www.laei.lt/?mt=leidiniai&straipsnis=404&metai=2011>
58. Zaleckienė J. (2007). Kaimo plėtra be žmonių yra niekas. Internetinė prieiga: http://www.manoukis.lt/print_forms/print_st_z.php?s=1196&z=56 [žiūrėta 2015.10.25]
59. Rekašius L. (2014). Savivaldybės. Telšių apskritis: bendras vertinimas – kaip lyderių. Internetinė prieiga: <http://www.llri.lt/naujienos/ekonomine-politika/valstybes-valdymas/savivaldybes-telsiu-apskritis-bendras-vertinimas-kaip-lyderiu/laurynas-rekasius>.
60. Apie Lietuvos kaimo tinklą. Internetinė prieiga: <http://www.kaimotinklas.lt/apie-lkt-7/Lt/> [žiūrėta 2015.11.18].
61. Kas yra LIEDER? Internetinė prieiga: <http://www.leaderlietuva.lt/lt/vietos-veiklos-grupiu-tinklas/vizija-misija-funkcijos.html> [žiūrėta 2015.11.18].
62. „LEADER + Magazine“. (2008). Programos „Leader“ įnašas į ekonomikos augimą ir darnų vystymąsi. 2008, 10. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/magazine/mag10_lt.pdf [žiūrėta 2015.11.18].
63. „LEADER + Magazine“. (2008). „Leader“ programos indėlis. 2008, 9. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/magazine/mag9_lt.pdf. [žiūrėta 2015.11.18].
64. Lietuvos ir Pasaulio analitika. Internetinė prieiga: <https://valstybe.wordpress.com/2011/01/10/seniuniju-reforma-tai-apie-ka-bubilius-kybys-niekada-nepagalvotu> [žiūrėta 2015.11.18].

65. Meisytytė E. (2014). Sėkmingai pasinaudojama Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 m. programos galimybės. Internetinė prieiga: <http://valstietis.tv3.lt/Pradzia/Naujienos/ES-parama/Euroukis/Sekmingai-pasinaudojama-Lietuvos-kaimo-pletros-2007-2013-m.-programos-galimybemis> [žiūrėta 2015.10.21]
66. Puiki alternatyva tradiciniam ūkininkavimui. Valstiečių laikraštis, 2014 m. Internetinė prieiga: <http://valstietis.tv3.lt/Pradzia/Naujienos/ES-parama/Euroukis/Puiki-alternatyva-tradiciniam-ukininkavimui> [žiūrėta 2015.11.18].
67. LR valstybė. LR valstybinių institucijų kontaktų ir naudingos informacijos tinklapis. Telšių rajono savivaldybė. Internetinė prieiga: <http://www.lrv.gov.lt/telsiu-rajono-savivaldybe-7299/> [žiūrėta 2015.11.18].
68. LIETUOS ŽEMĖS ŪKIS. Faktai ir skaičiai. 2014 Nr. 1 (13)
69. Telšių rajono VVG. Internetinė prieiga: http://telsiuvvg.lt/viewpage.php?page_id=4 [žiūrėta 2015.11.25].
70. Žemės ūkio informacijos centro ir kaimo verslo centras. Ūkininkų ūkių žemės grupavimas pagal nuosavybės teisę. Internetinė prieiga: <https://www.vic.lt/uploads/file/3%2826%29.pdf> [žiūrėta 2015.11.27].
71. Bedarbiai, registruoti Telšių teritorinėje darbo biržoje 2015 m. lapkričio 1 d. Internetinė prieiga: <https://www.ldb.lt/tdb/Telsiai/DarboRinka/Situacija/LastSituacija.aspx#SituacijaPaklausiausiosProfesijos> [žiūrėta 2015.11.30]
72. Jankauskas I. (2011). Ekonominė analizė – modernus ūkio valdymas. Mano ūkis. Internetinė prieiga: http://www.manoukis.lt/print_forms/print_st_z.php?s=2616&z=115 [žiūrėta 2015.12.12].
73. Stanaitis S., Stanaitis A. (2013). Lietuvos miestų ir jų gyventojų skaičiaus bei struktūros kaita nepriklausomybės metais. Internetinė prieiga: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/view/459/pdf> [žiūrėta 2015.11.25].

Lietuvos Respublikos įstatymai, teisės aktai ir kiti norminiai dokumentai:

74. Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros 2014-2020 m. strateginės kryptys.
75. Žemės ūkio ministerijos 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. Internetinė prieiga: https://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Administracine_informacija/Planavimo_dokumentai/Strateginiai_veiklos_planai/2015%E2%80%932017-%C5%B3%C5%B3%20met%C5%B3%20strateginis%20veiklos%20planas.pdf [žiūrėta 2015.10.26]
76. VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra 2015-2017 metų strateginis veiklos planas. Internetinė prieiga: http://www.litfood.lt/wp-content/uploads/Strateginis-su-pakeistom-inf.sist_.pdf [žiūrėta 2015.10.26]
77. Telšių rajono savivaldybės strateginis plėtros planas (Telšių rajono savivaldybės 2004-2020 m. strateginio plėtros plano atnaujinimas). Internetinė prieiga: http://www.telsiai.lt/SPP/images/Telsiu_SPP_esama%20bukle.pdf [žiūrėta 2015.11.14]
78. Lietuvos kaimo plėtros 2007–2013 metų programa. Internetinė prieiga: http://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Veiklos_sritys/Kaimo_pletra/Lietuvos_kaimo_pletros_2007%E2%80%932013%20m._programa/KPP20072013LT20141222.pdf [žiūrėta 2015.11.14]
79. Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 m. programos finansinis planas (patvirtintas 2015-02-13 EK sprendimu C(2015)842).

80. Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programa. Patvirtinta Europos Komisijos 2015 m. vasario 13 d. sprendimu Nr. C(2015)842.
81. Vietos plėtros 2008-2014 metų strategija. Internetinė prieiga: <http://telsiuvvg.lt/PDF/Strategija2010.pdf> [žiūrėta 2015.11.26]
82. Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas, 2008 liepos 1 d. Nr. X-1663 Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/docs3/kad6/w6_istorija.show6-p_r=6179&p_d=81251&p_k=1.html [žiūrėta 2015.11.26]
83. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas, 2013 m. birželio 27 d. Nr. XII-407. Internetinė prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.91F3BE482534> [žiūrėta 2015.11.26]
84. Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas, 2000 liepos 20 d. Nr. VIII-1889

PRIEDAI

1 priedas

GYVENTOJŲ APKLAUSA *Gyvenimo kokybės tyrimas Telšių rajone*

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras atlieka Telšių rajono gyventojų apklausą, kurios tikslas ištirti gyvenimo kokybę Telšių rajone. Siekiame išsiaiškinti, kaip būtų galima suaktyvinti vietinę ūkinę veiklą, sukurti naujas darbo vietas. Apklausos metu surinkta medžiaga padės parengti pasiūlymus, kaip gerinti gyventojų darbo ir gyvenimo sąlygas Jūsų seniūnijoje.

Mums yra svarbūs Jūsų atsakymai į kiekvieną klausimą. Apibraukite Jums tinkančių atsakymų numerius arba įrašykite savo atsakymą.

Ačiū, kad dalyvaujate šiame tyrime!

1. Šią anketa 1. Moteris 2. Vyras
užpildė:

2. Jūsų amžius:

1. Iki 20 m.	2. 21-30 m.	3. 31-40 m.
4. 41-50 m.	5. 51-65 m.	6. Vyresni kaip 65 m.

3. Jūs dirbate arba mokotės

1. Dirbu	2. Mokausi
3. Dirbu ir mokausi	4. Nedirbu ir nesimokau

4. Darbo arba mokymosi vieta:

1. Mieste	2. Kaime	3. Nedirbu ir nesimokau

5. Gyvenamoji vietovė:

1. Vienkiemis	2. Kaimo gyvenvietė
3. Miestelis	4. Miestas

6. Išsilavinimas

1. Nebaigtas vidurinis	2. Vidurinis (be profesijos)	
3. Profesinis (darbininkiškas)	4. Aukštesnysis (spec. vidurinis) arba aukštasis neuniversitetinis	5. Aukštasis universitetinis

7. Jūs esate:

1. Studentas, moksleivis	2. Nekvalifikuotas darbininkas	3. Kvalifikuotas darbininkas
4. Ūkininkas	5. Įmonės savininkas	6. Specialistas, tarnautojas
7. Pensininkas, neįgalusis	8. Bedarbis	(privačioje įmonėje arba valstybinėje įstaigoje)

8. Jūsų darbo sritis:

1. Pramonė	2. Statyba, patalpų remontas	3. Prekyba ar paslaugos
4. Žemės ūkis, miškininkystė	5. Švietimas, kultūra, mokslas	6. Sveikatos apsauga
7. Komunalinis ūkis arba buitinės paslaugos (kirpimas, siuvimas, automobilių remontas, avalynės taisymas, vandentiekis ir kt.)	8. Valdymo įstaiga (savivaldybė, seniūnija)	9. Nedirbu (bedarbis, pensininkas, moksleivis ar kt.)

9. Pagrindinis pragyvenimo šaltinis:

1. Alga	2. Pajamos iš nuosavo verslo	3. Pajamos iš nuosavo žemės ūkio

4. Išlaiko kiti šeimos nariai 5. Pensija ar pašalpa
10. Ar Jūsų pajamos kas mėnesį yra pastovios? 1. Pastovios 2. Nepastovios

11. Jūsų šeimos narių skaičius:

1. Neturiu šeimos
 2. Vyras, žmona ir vaikai (įrašykite vaikų skaičių) _____
 3. Kita šeimos sudėtis (įrašykite šeimos narių skaičių) _____

12. Ar savo namuose turite kompiuterį?

1. Taip, su interneto prieiga 2. Taip, bet neturiu interneto 3. Neturiu kompiuterio

13. Ar turite nuosavą automobilį?

1. Taip, pagamintą prieš 1-5 metus 2. Taip, pagamintą prieš 6-10 metų
 3. Taip, senesnę nei 10 metų 4. Neturiu

14. Kaip vertinate savo finansinę padėtį?

1. Gyvename aukščiau vidutinio lygio
 2. esame vidutiniškai
 3. Gyvename žemiau vidutinio lygio

15. Kaip keičiasi gyventojų skaičius jūsų gyvenvietėje?

1. Gyventojų daugėja 2. Gyventojų mažėja 3. Gyventojų skaičius nesikeičia

16. Kiek turite nuosavos žemės?

1. Nuosavos žemės neturiu 2. Sodybinis sklypas (iki 15 arų) 3. iki 1 ha
 4. 1-4 ha 5. 4-10 ha 6. 11-30 ha
 7. 31-100 ha 8. 101-500 ha 9. Daugiau kaip 500 ha

17. Ar jūsų gyvenamoje vietovėje yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeimnininko) pastatų?

1. Taip 2. Ne

18. Įvertinkite ūkinės veiklos būklę jūsų apylinkėse (gyvenvietėje, miestelyje):

1. Ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos
 2. Ūkinė veikla pastovi
 3. Ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja

19. Kaip vertinate apylinkių kultūrinę veiklą?

1. Kultūrinė veikla nesikeičia 2. Kultūrinė veikla stiprėja
 3. Kultūrinė veikla silpsta 4. Kultūrinis gyvenimas aktyvus 5. Kultūrinės veiklos nebeliko

20. Kurie teigiami pokyčiai matomi Jūsų apylinkėse? Įvertinkite šiuos pokyčius trijų balų sistema: 1 – teigiamų pokyčių nėra; 2 - tokie pokyčiai dar neryškūs; 3 – teigiami pokyčiai yra akivaizdūs.

Teigiami pokyčiai šioje gyvenvietėje	Įvertinimas balais nuo 1 iki 3
21. Sumažėjo nedarbingų žemių plotai	
22. Sumažėjo asmenų, neturinčių pastovaus darbo	
23. Gyventojai remontuoja būstus, tvarko aplinką	
24. Statomi nauji gyvenamieji namai ir ūkiniai pastatai	
25. Kaimuose laikoma daugiau gyvulių ir paukščių	
26. Sumažėjo girtaujančių	
27. Suaktyvėjo bendruomenės veikla, atgyja kultūrinis gyvenimas	
28. Kuriasi nauji gyventojai	

Kiti teigiami pokyčiai:

29. Kurios Jūsų gyvenvietės problemos yra didžiausios? Įvertinkite jas trijų balų sistema: 1 – problema mūsų vietai nebūdinga; 2 – ši problema yra, bet ne itin ryški; 3 – ši problema labai aštri.

Didžiausios problemos šioje gyvenvietėje	Įvertinimas balais nuo 1 iki 3
30. Gyvenvietė tuštėja (mažėja gimstamumas, didelė emigracija)	
31. Mažėja darbo vietų	
32. Plinta girtavimas ir nevalyvumas	
33. Didėja abejingumas visuomenės reikalams	
34. Blogėja gyventojų išsilavinimas	
35. Didėja nedirbamų žemių plotai	
36. Gyventojai jaučiasi nesaugūs	

Kiti neigiami pokyčiai:

.....

37. Ar planuojate išvykti į užsienį dirbti ar mokytis?

1. Planuoju išvykti laikinai	3. Dar nesu apsisprendęs
2. Planuoju išvykti pastoviai gyventi kitoje valstybėje	4. Neplanuoju išvykti iš Lietuvos

38. Ar Jūsų šeimoje yra išvykusių dirbti į užsienį? 1. Taip 2. Ne

39. Įvertinkite savo gyvenvietės saugumą, kriminogeninę situaciją:

1. Gyvenvietė rami, gyventojai jaučiasi saugiai
2. Turime problemų, bet padėtis gerėja
3. Padėtis blogėja

40. Įvertinkite vietos bendruomenių veiklą savo seniūnijoje:

1. Nėra vietos bendruomenės veiklos
2. Vietos bendruomenių veikla mažai pastebima
3. Vietos bendruomenės pradeda stiprinti savo veiklą
4. Veikia aktyvi vietos bendruomenė

41. Kaip vertinate sveikatos apsaugą, medicinos paslaugas Jūsų apylinkėje?

1. Padėtis pablogėjo (pavyzdžiui, uždarius arba sumažinus vietinės medicinos įstaigas)
2. Padėtis beveik nepasikeitė
3. Padėtis pagerėjo

42. Ar jaučiate, kad per paskutinius 5 metus Jūsų gyvenimo kokybė pagerėjo?

1. Pagerėjo
2. Nepakito
3. Pablogėjo

43. Kaip vertinate savo dabartinę gyvenimo kokybę, gerovę?

1. Labai gera
2. Gera
3. Patenkinama
4. Bloga

44. Kaip įvertintumėte šiuos veiksnius pagal savo dabartinę gyvenimo kokybę? Įvertinkite balais, kur

1 – blogai, 2 – patenkinamai, 3 – gerai, 4 – labai gerai.

Veiksniai	Vertinimas balais nuo 1 iki 4
45. Užimtumas ir pasitenkinimas darbu	
46. Pajamos ir materialinė gerovė	
47. Sveikata	
48. Saviraiška, kūrybos laisvė, dalyvavimas visuomeninėje veikloje	
49. Šeimos laimė	
50. Socialinis saugumas	
51. Švari ir saugi aplinka, gamta	

52. Kurio amžiaus gyventojai sudaro daugumą jūsų gyvenvietėje?

1. Įvairaus amžiaus, yra pakankamai jaunimo
2. Įvairaus amžiaus, bet jaunimo jau trūksta
3. Daugėja tik senyvo amžiaus žmonių - gyvenvietė sensta, tuštėja

53. Ar tikėtės, kad Jūsų gyvenimo kokybė per ateinančius 5 metus pagerės?

1. Tikiuosi, kad pagerės
2. Nesikeis
3. Pablogės

54. Įvertinkite keturių balų sistema, kaip Jūsų šeima naudojasi šių įstaigų teikiamomis paslaugomis: 1 – šios įstaigos mūsų gyvenamojoje vietovėje nėra; 2 – nesinaudoja; 3 – kartais naudojasi; 4 – dažnai naudojasi

Įstaigos pavadinimas	Įvertinimas balais nuo 1 iki 4
55. Biblioteka	
56. Paštas	
57. Kultūros centras (namai)	
58. Sporto centras (klubas, salė)	
59. Vaikų darželis	
60. Pradinė mokykla	
61. Aštuonmetė mokykla	
62. Pagrindinė mokykla (dešimtmetė)	
63. Pilna vidurinė mokykla arba gimnazija	
64. Vietinė turgavietė	
65. Sveikatos priežiūros punktas	
66. Poliklinika	
67. Kirpykla	

68. Kurie veiksniai paskatintų aktyviau dalyvauti visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje? Įvertinkite jų svarbą trijų balų sistema: 1 -neturi įtakos, 2 – turi nedidelę įtaką, 3 – turi didelę įtaką

Veiklos pavadinimas	Įvertinimas balais nuo 1 iki 3
69. Gerėjanti finansinė padėtis	
70. Darbo turėjimas	
71. Papildomos pajamos	
72. Kompiuteris, internetas	
73. Biblioteka	
74. Vietos bendruomenė, renginiai, šventės ir pan.	
75. Mokykla, darželis, būreliai	
76. Galimybės sportuoti	

77. Kurias įmones ar įstaigas tikslinga įkurti jūsų gyvenvietėje? Įvertinkite naujų įmonių kūrimo galimybes trijų balų sistema: 0 – netikslinga įkurti; 1 – tikslinga įkurti; 2 – jau įkurta

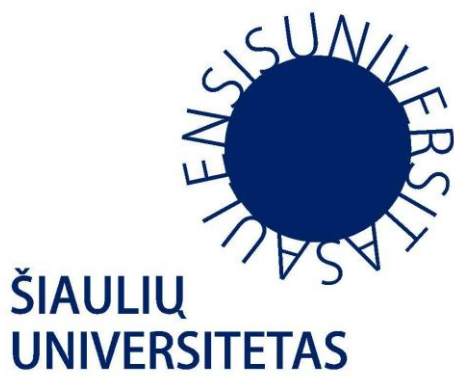
Įmonės pavadinimas	Įkūrimo vertinimas balais nuo 0 iki 2
78. Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t.t.) centras	
79. Automobilių remonto dirbtuvės	
80. Butinės technikos remonto dirbtuvės	
81. Žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuvės	
82. Stalių dirbtuvės	
83. Statybos ir remonto darbų įmonė	
84. Kirpykla	
85. Siuvykla	
86. Valgykla, kavinė, užkandinė	
87. Viešbutis, motelis, kaimo turizmo sodyba	
88. Senelių ir neįgaliųjų globos namai	
89. Sveikatos priežiūros ir reabilitacijos centras	
90. Biblioteka – skaitykla	
91. Kultūros ir sporto centras	
92. Privatus vaikų darželis	
93. Privati mokykla	
94. Žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonė	
95. Žemės ūkio produktų parduotuvė, turgus	
96. Viešosios tvarkos apsaugos centras	

Užpildymo vieta (miestelio, kaimo pavadinimas):

.....

Užpildymo data: 20.... m. mėn. d.

Dėkojame už atsakymus

SENIŪNIJOS VAIDMUO TELŠIŲ RAJONE (Seniūnų apklausa)

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centras siekia sukurti modelį, kuris padėtų Telšių rajonui transformuotis į ekonomiškai augantį rajoną. Apklausos metu surinkta medžiaga padės parengti minėtą modelį. Prašome Jūsų atsakyti į VISUS klausimus.

Pažymėkite Jums tinkančių atsakymų variantus arba įrašykite savo atsakymą.

1. Kokiai seniūnijai priklausote?

2. Jūs esate?

- Seniūnas
 Seniūno pavaduotojas

3. Ar seniūnijos teritorijoje veikia biblioteka?

- Ne
 Taip, veikia (įrašykite bibliotekų skaičių)

4. Ar seniūnijos teritorijoje yra kino teatras ar salė, kur rodomi kino filmai?

- Ne
 Taip (įrašykite tokių vietų skaičių)

5. Ar seniūnijos teritorijoje veikia įstaigos, kurioje galima nemokamai naudotis internetu?

- Ne
 Taip (įrašykite tokių įstaigų skaičių)

6. Ar seniūnijoje veikia paštas?

- Ne
 Taip (įrašykite pašto skyrių skaičių)

7. Kurios sveikatos priežiūros įstaigos veikia seniūnijoje? Įrašykite jų skaičių.

- Poliklinika
- Ligoninė
- Pirminės sveikatos priežiūros centras
- Privati šeimos (bendrosios praktikos) gydytojo įstaiga
- Vaistinė
- Privatus stomatologo kabinetas
- Kitos įstaigos (įrašykite).....

8. Kurios viešojo maitinimo įstaigos veikia seniūnijoje?

- Kavinė..... (įrašykite tokių įstaigų skaičių)
- Valgykla (įrašykite tokių įstaigų skaičių)
- Restoranas (įrašykite tokių įstaigų skaičių)
- Alaus baras (įrašykite tokių įstaigų skaičių)

Kitos įstaigos (įrašykite)

9. Kurios ugdymo įstaigos veikia seniūnijoje? Įrašykite jų skaičių.

- I gimnazijos ugdymo įstaiga (vaikų darželis)
- Mokykla-darželis
- Pradinė mokykla
- Pagrindinė mokykla
- Vidurinė mokykla
- Gimnazija
- Specialieji vaikų globos ir auklėjimo namai
- Suaugusiųjų (jaunimo) mokykla
- Kitos įstaigos:

10. Ar jūsų seniūnijoje yra laisvų, nenaudojamų (apleistų, likusių be šeimininko) pastatų:

- Taip
- Ne

11. Ar įmanoma šiuos pastatus panaudoti seniūnijos gyventojų reikmėms?

- Taip
- Ne
- Tokių pastatų nebeturime

12. Kurias įmones ar įstaigas, kuriose atsirastų naujų darbo vietų, būtų galima sukurti jūsų gyvenvietėje? Įvertinkite įkūrimo tikslingumą trijų balų sistemoje: 0– netikslinga įkurti; 1 – tikslinga įkurti; 2 – jau įkurta.

Eil. Nr.	Įstaigos pavadinimas	Tikslingumo įvertinimas (nuo 0 iki 2)
13	Amatų (puodžių, drožėjų, audėjų ir t. t.) centras	
14	Automobilių remonto dirbtuvės	
15	Buitinės technikos remonto dirbtuvės	
16	Žemės ūkio inventoriaus remonto dirbtuvės	
17	Stalių dirbtuvės	
18	Statybos ir butų remonto darbų įmonė	
19	Kirpykla	
20	Siuvykla	
21	Pirtis	
22	Valgykla, kavinė, užkandinė	
23	Viešbutis, motelis, kempingas	
24	Vaikų papildomo ugdymo ir popamokinio užimtumo centras	
25	Senelių ir neįgalųjų globos namai	
26	Reabilitacijos ir sveikos gyvensenos centras	
27	Istorijos ir kraštotyros muziejus, turizmo informacijos centras	
27	Biblioteka – skaitykla	
29	Kultūros ir sporto centras	
30	Verslo informacijos centras, vertimo paslaugos	
31	Privatus vaikų darželis	

32	Privati mokykla	
33	Žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonė	
34	Maisto ir buities prekių parduotuvė	
35	Žemės ūkio produktų parduotuvė, turgus	
36	Viešosios tvarkos apsaugos centras	

37. Ar seniūnija organizuoja ekskursijas į muziejus, teatrus ir kt.?

- Ne
 Taip

38. Ar organizuojami verslo mokymai (seminarai) gyventojams seniūnijos iniciatyva?

- Ne
 Taip

39. Kaip seniūnija skatina gyventojų sveiką gyvenseną?

- Seniūnija neturi galimybių užsiimti sveikos gyvensenos skatinimu
 Skatina mankštintis, organizuoja šeimoms sveiko gyvenimo būdo renginius
 Organizuoja varžybas, renka geriausius apylinkių sportininkus
 Kitos priemonės (įrašykite)

40. Įvertinkite, kiek šiuo metu yra išvykusių seniūnijos gyventojų uždarbiauti į užsienį?

- Gana daug
 Nedaug
 Vos vienas kitas

41. Kiek yra grįžusių seniūnijos gyventojų iš užsienio?

- Grįžusių beveik nėra
 Nedaug
 Dauguma jau grįžo

42. Kaip vertinate ūkinės veiklos pokyčius šioje seniūnijoje?

- Ūkinė veikla silpsta, darbo vietų skaičius mažėja
 Ūkinė veikla mažai keičiasi
 Ūkinė veikla stiprėja, kuriamos naujos darbo vietos

43. Kaip vertinate šios gyvenvietės kultūrinę veiklą?

- Kultūrinė veikla silpsta
 Kultūrinė veikla nesikeičia
 Kultūrinė veikla stiprėja

44. Kaip vertinate apylinkių gyventojų saugumą?

- Nusikalstamas auga, gyventojai jaučiasi vis labiau nesaugūs
 Kriminogeninė situacija mažai taisyti, dar turime nemažų problemų
 Kriminogeninė situacija mažai keičiasi, bet didelių problemų neturime
 Kriminogeninė situacija gerėja, gyventojai jaučiasi saugesni

45. Kurios gyventojų grupės kelia daugiausia teisėsaugos problemų?

- Grįžusieji iš bausmės atlikimo vietų
 Namuose neprižiūrimų paauglių grupės
 Pavieniai paaugliai ir asmenys, piktnaudžiaujantieji alkoholiu
 Asocialiai besielgiančios, girtuokliaujančios, nedarnios šeimos

46. Ar daug seniūnijoje yra asmenų, neturinčių arba vengiančių darbo?

- Tokių asmenų daugėja
- Tokių asmenų nėra daug, tačiau jie kelia daug problemų
- Tokių asmenų yra, bet jie nekelia didelių problemų aplinkiniams
- Tokių asmenų mažėja, jų liko vos vienas kitas

47. Ar seniūnijoje stiprėja vietos bendruomenių veikla?

- Vietos bendruomenių veikla – mažai pastebima
- Vietos bendruomenės pradeda stiprinti savo veiklą
- Vietos bendruomenės veikia gana energinga, jų įtaka auga

48. Jūsų nuomone, ko trūksta Telšių rajono seniūnijoms ir vietos veiklos bendruomenėms transformuojantis į ekonomiškai augantį rajoną?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Užpildymo vieta: Užpildymo data: 20... m. mėn. d.

VIETOS VEIKLOS GRUPIŲ VAIDMUO TELŠIŲ RAJONE

(klausimynas bendruomenių aktyvui)

I. VIETOS BENDRUOMENĖS CHARAKTERISTIKA

1. Bendruomenės pavadinimas
2. Vietovės, kurias apima ši bendruomenė ir narių skaičius
3. Bendruomenės vadovas

II. BENDRUOMENĖS VEIKLOS TURINYS

4. Įvardinkite didžiausias problemas, kurios yra jūsų bendruomenės vietovėse:
Ūkinės –
Kultūrinės –
Socialus elgesys -
6. Kokie iškelti bendruomenės tikslai šioms metas?
7. Kokios šiuo metu yra bendruomenės planuojamos vykdyti veiklos turinys ir formos?
8. Kaip dažnai rengiate bendruomenės narių susirinkimus?
9. Ar turite bendruomenės namus (centrą)?
10. Su kuriomis kitų vietovių vietos bendruomenėmis bendradarbiaujate? Apibūdinkite šio bendradarbiavimo turinį.
13. Ar priklausote Kaimo bendruomenių sąjungai? Jei taip, kokią paramą iš jos gaunate?
14. Ar dalyvaujate Lietuvos kaimo tinklo veikloje? Jei taip, apibūdinkite veiklą.

III. BENDRUOMENĖS GALIMYBĖS DALYVAUTI PROJEKTINĖJE VEIKLOJE IR GAUTI JAI PARAMĄ

15. Kurias įmones tikslinga steigti Jūsų gyvenvietėje? Jeigu taip, įvardinkite jas.
16. Kaip sužinote apie konkursus, skirtus bendruomenių organizacijų veiklos finansavimui?
17. Kokiuose konkursuose jau dalyvavo jūsų bendruomenė?
18. Kurios jūsų bendruomenės paraiškos buvo patenkintos? Kurios buvo atmestos?

19. Apibūdinkite projektus, kuriuos jau įvykdėte ir kuriuos dabar vykdate.
20. Ar planuojate imtis verslo projektų, kurie leistų jūsų bendruomenei gauti lėšų?

IV. BENDRADARBIAVIMAS SU SAVIVALDOS INSTITUCIJOMIS

21. Įvertinkite bendradarbiavimą su seniūnija 5 balų sistemoje (5 – labai gerai, 4 – gerai, 3 – patenkinamai, 2 – nepatenkinamai, 1- jokio bendradarbiavimo nėra).
22. Ar jūsų bendruomenei jau teko kreiptis į savivaldybės merą dėl jums aktualių problemų sprendimo? Jei taip, apibūdinkite šią patirtį.
24. Ar meras domisi jūsų bendruomenės problemomis ir remia jos veiklą?
25. Ar jums teko kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių arba jo pavaduotoją, sprendžiant bendruomenei aktualias problemas? Jei taip, apibūdinkite, kokią paramą gavote?
26. Ar savivaldybė įtraukia jūsų bendruomenės narius, priimdama sprendimus, kurie aktualūs vietos bendruomenėms? Jei taip, apibūdinkite šią patirtį.
27. Apibūdinkite didžiausias kliūtis bendruomenių veiklai (pvz. vietos bendruomenės aktyvumas, galimybė gauti paramą, seniūnijos pagalba).

Dėkojame už atsakymus